

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME-İŞSİZLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ (1990-2018)

Melike KARAĞAÇ

2501182003

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Ali Osman BALKANLI

İSTANBUL, 2022

ÖZ

KÜRESELLEŞME-İŞSİZLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1990-2018)

MELİKE KARAĞAÇ

Küreselleşmeyle birlikte ekonomik, siyasi, kültürel ve teknolojik anlamda bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Ekonomik anlamda dünya ekonomisi tek bir pazar haline gelmiş, bu durumda ülkeler kendilerine yer edinmek için rekabet yarışı içerisine girmişlerdir. Tüm bu gelişmelere teknolojideki hızlı gelişmeler de eşlik ederek, ülke ekonomisi içerisinde üretim faktörleri ve işgücünün yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Ülkeler küreselleşmenin getirdiği bu rekabet içerisinde hızlı bir şekilde yer almak adına düşük maliyetli, yüksek verimli ve hızlı bir üretim gerçekleştirecekleri teknolojik faaliyetlere önem vermek durumunda kalmışlardır. Bu durum klasikleşmiş olan üretim faaliyetlerinde olumsuz bir etki doğururken, aynı zamanda işgücü niteliğinde vasıflı ve donanımlı meslek gruplarına olan ihtiyacı artırmıştır. Böylelikle tüm ülkelerde işsizlik, sosyal ve ekonomik politikalarının odağı haline gelmiştir.

Bu çalışmada küreselleşme süreci ve işsizlik, gelişen teknoloji faktörü öne çıkarılarak Türkiye üzerinden incelenecektir. Küreselleşme sürecinde Türkiye'nin işsizlikte hangi konumda olduğu, nasıl bir gelişim gösterdiği incelenecektir. Teknolojinin geliştirilmesinde önemli olan değişkenler ele alınarak, istatistiksel verilerden yararlanılmıştır. Çalışma tarihsel olarak 1990-2018 yıllarıyla sınırlandırılmıştır. Küresel ekonomi ortamında dünya genelinde işsizlik oranlarının incelenmesinde OECD kurucu üyeleri ele alınmıştır.

Çalışmanın sonucunda küreselleşme sürecinde Türkiye'de işsizliğin sabit bir gelişim göstermediği gözlenmiştir. Eğitim düzeyine göre işsizlik oranları arasında bulunan negatif yönlü ilişkinin Türkiye'de gerçekleşmediği, sektörel dağılımda ise işsizliğin dünya geneline göre farklı bir gelişim gösterdiği görülmüştür. Beşeri sermaye ve AR-Ge harcamalarında verilen tarihler aralığında Türkiye'de sürekli bir

artış olduğu görülürken, gerçekleşen bu artışlarla işsizlik arasında pozitif veya negatif yönlü bir ilişki bulunamamıştır. Türkiye'nin bu süreç içerisinde olumlu gelişmeler kaydettiği fakat bu gelişmelerin işsizlik oranlarında istenilen seviyeyi yakalayamadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Küreselleşme, Teknoloji, Sosyal Politika, Türkiye

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP OF GLOBALIZATION AND UNEMPLOYMENT: THE CASE OF TURKEY (1990-2018)

Melike KARAĞAÇ

Cultural, political, and technological transformation has been occurred with globalization. Economically, the world economy has become a single market, countries have become more competitive. Advancements have been appended by rapid developments in technology, and alterations occurred in production factors and labor pool in the economy. Countries attaches priority to technological activities which is low-cost, high-efficiency and fast production to be in competition brought by globalization. Whist this situation had negative impact on production activities, it increased requirement for qualified occupational groups in labor pool. Therefore, unemployment has become the focus of policies in all countries.

In the study, the globalization process and unemployment will be examined through Turkey by accentuating the burgeoning technology factor. Accordance to globalization, Turkey's state in unemployment and its progress are investigated. The vital variables about development of technology were inspected with statistical data. The study's core is 1990-2018. The OECD founding members are conferred in the analysis of unemployment rates around the world.

Ultimately, it is monitored unemployment in Turkey did not indicate a consistent development during globalization. Observations reveal negative correlation between unemployment rates to education level does not occur in Turkey, and that unemployment reveals a contrasting development compared to the world. Whilst, observed that there is a steady increment in human capital and R&D expenditures in Turkey, there is no positive or negative correlation between these increases and unemployment. Ultimately, Turkey has positive developments, nevertheless, these developments could not attain the desired level in unemployment rates.

Keywords: Unemployment, Globalization, Technology, Social Policy, Turkey

ÖNSÖZ

Pandemi gibi zorlu bir süreç içerisinde uzun ve yoğun emekler verdiğim bu tez çalışmasında bilgi, beceri ve tecrübesiyle bana yol gösterici olan, motivasyonumu dinç tutmamda bana yardımcı olan ve desteğini esirgemeyen sevgili tez danışmanım Doç. Dr. Ali Osman Balkanlı'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Yine tez çalışmamla birlikte hayatım boyunca maddi ve manevi her türlü zorlukta yanımda olan, fedakarlıkta bulunan, desteklerini hep arkamda hissettiğim, bana olan inançlarını birgün kaybetmeyen ve sürekli dillendiren, beni yüreklendiren aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. İyi ki varsınız.

Melike KARAĞAÇ

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞSİZLİK KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. İŞSİZLİK KAVRAMI	5
1.2. İŞSİZLİĞİN TÜRLERİ	7
1.2.1. Gizli İşsizlik.....	7
1.2.2. Açık İşsizlik.....	8
1.2.2.1. İradi İşsizlik	8
1.2.2.2. Gayri İradi İşsizlik	9
1.2.3. Friksiyonel (Arızı) İşsizlik.....	9
1.2.4. Yapısal İşsizlik.....	10
1.2.5 Konjonktürel İşsizlik	10
1.2.6 Mevsimsel İşsizlik	11
1.2.7. Teknolojik İşsizlik	11
1.3. İŞSİZLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	12
1.3.1. Göç.....	12
1.3.2. Nüfus Artış Hızı.....	14
1.3.3. Verimlilik.....	15
1.3.4. Ekonomik Krizler	16
1.3.5. Teknoloji Faktörü	18

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE KÜRESELLEŞMEYE DAİR GENEL ÇERÇEVE

2.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI.....	24
2.2. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ	27
2.3. KÜRESELLEŞMENİN ANA AKTÖRLERİ	32
2.4. KÜRESELLEŞME KAVRAMININ BOYUTLARI	37
2.4.1. Ekonomik Boyutu.....	37
2.4.2. Siyasi Boyutu	38
2.4.3. Kültürel Boyutu	39
2.4.4. Teknolojik Boyutu.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİ ORTAMINDA DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN GELİŞİMİ

3.1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA EKONOMİSİNİN GELİŞİM SERÜVENİ.....	44
3.2 KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DÜNYA EKONOMİSİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM ve İŞSİZLİK.....	46
3.3. KÜRESEL EKONOMİ ORTAMINDA TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN GELİŞİMİ.....	55
3.3.1. Eğitim Düzeyine Göre Türkiye’de İşsizlik	59
3.3.2. Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı ve İşsizlik.....	62
3.3.3 Beşeri Sermaye ve İşsizlik İlişkisinde Türkiye	66
3.3.4. Teknoloji ve İşsizlik İlişkisinde Türkiye.....	70
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	82

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: OECD kurucu ülkeleri, 1991-1998, işsizlik oranları, toplam (%).....	49
Tablo 2 : Dünya Geneline Toplam İşsizlik Oranları, 1991-1998, (%).....	50
Tablo 3 : OECD Kurucu Üyeleri, 2000-2009, işsizlik oranları, toplam, (%)	51
Tablo 4 : Dünya Geneline Toplam İşsizlik Oranları, 2000-2009, %.....	52
Tablo 5 : OECD Kurucu üyeleri, 2010-2018, işsizlik oranları, toplam (%)	53
Tablo 6 : Dünya Geneli İşsizlik Oranı, 2010-2018, Toplam (%).....	54
Tablo 7 : Türkiye 1991-2002 yılları arası toplam işsizlik oranı, yüzde (%).....	56
Tablo 8 : Eğitim Seviyesine Göre Türkiye Geneli İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları, 1990-2018, Yüzde (%).....	60
Tablo 9 : Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı, 1991-2003, Yüzde (%).....	63
Tablo 10 : Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı, 2004-2018, Yüzde (%).....	64
Tablo 11 : Türkiye’nin İnsani Gelişim Endeksi Oranları, 1990-2019	69
Tablo 12 : Türkiye’de İGE Oranlarının Yıllara Göre Ortalama Gelişimi, Yüzde (%)	69
Tablo 13 : Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Grup ve Türleri, 2003-2018, TRY ...	72
Tablo 14 : Türkiye’de Meslek Grubu ve Sektöre Göre Ar-Ge İnsan Kaynağı, 1990-2018, (Kişi Sayısı).....	74

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 : Dünya Geneli İşsizlik ve İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı, 1991-2018, Yüzde (%)	54
Şekil 2 : Türkiye 2004-2018 işsizlik oranları, yüzde (%).....	58
Şekil 3 : Türkiye’de İşsizlik ve İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı, 1991-2018, (%)	65
Şekil 4 : Türkiye’nin İnsani Gelişim Endeksi, 1990-2020	68
Şekil 5 : Türkiye’de AR-GE Harcamalarının GSYH içindeki payı, 2009-2018, (%)73	

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
AR-GE	: Araştırma- Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
ILO	: International Labour Organization
IMF	: International Monetary Fund
İGE	: İnsani Gelişim Endeksi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WB	: World Bank

GİRİŞ

İşsizlik temelinde sosyal ve ekonomik unsurları taşıması sebebiyle gelişmiş ve gelişmemiş tüm toplumların ortak bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizliğin oluşum nedenleri, türleri ve oranları ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişim düzeylerinin farklılığından dolayı değişiklik göstermektedir. Ekonomik ve sosyal alanı ortak olarak etkileyen işsizlik bu sebeple ülkelerin sosyal politikalarını ve sosyal hizmetlerini şekillendirmede önemli bir yer tutmaktadır. İşsizliğin nedenleri ve sonuçları göz önünde tutularak bir çok tanımlama yapılmıştır. Fakat gerek uluslararası gerek ulus içinde genel olarak işsiz birey; belirlenen bir yaş üzerinde, çalışmaya hazır şekilde, iş arayan kişiler olarak tanımlanmıştır. İşsizlik çeşitli nedenlere dayanması sebebiyle, türlerinin açıklanmasında çeşitli ölçütler baz alınmıştır. Bu ölçütler mikro alanda kişilerin çalışma istekliliğine ve işsizlik sürelerine göre ayrılırken; makro alanda ülkelerin ekonomi ve siyasi politikaları, gelişmişlik düzeyleri ve coğrafi konumlarına göre sınıflandırılmıştır. İşsizlik özellikle küreselleşmenin hız kazandığı 1980 yılları itibarıyla araştırmacıların dikkatini daha çok çekmeye başlamıştır. Bunun sebebi olarak küreselleşmeyle gelen ekonomik ve siyasal dönüşümün yanında hızla gelişim gösteren teknoloji faktörünün de bulunmasıdır.

Küreselleşme olgusu için sosyal bilimlerde çok çeşitli alanlarda çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Çünkü küreselleşme; ekonomik, siyasi, kültürel, psikolojik ve teknolojik anlamda toplumların birbirleriyle entegrasyonu ile gerçekleşen bir süreci içermektedir. Bu entegrasyon aynı zamanda bir dışa açıklığın sonucudur. Ülkeler arasında gerçekleşen bu entegrasyon sonucunda karşılıklı bağımlılık artmış, ve böylelikle dünya gittikçe homojen bir hal almıştır. Bu durum ülkelerin özellikle siyasi ve ekonomik anlamda gittikçe birbirine bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Bu noktada dışa açıklık, entegrasyon ve karşılıklı bağımlılık sonucunda oluşan ulusüstü kurumlar ve uluslararası şirketler küreselleşme sürecini hızlandıran aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte siyasi arenada ulus devlet anlayışı kırılarak devletler barış, demokrasi ve güvenlik gibi konuları diğer devletlerle işbirliği içerisinde ulusüstü kurumlar (AB, NATO, BM vb) kurarak yürütmeye başlamıştır. Yine aynı şekilde ekonomik arenada da ilk olarak 1944 yılında ABD'nin öncüsü

olduğu Dünya Bankası ve IMF kurulmuştur. Bu iki kurumun genel amaçları ise 1929 ekonomik buhranı ve devamında gerçekleşen II. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinin kalkınmasını sağlamak ve istikrarını korumak şeklindedir.

Küreselleşme ve işsizlik ilişkisinde incelenecek önemli konulardan bir tanesi ekonomik küreselleşmedir. Ekonomik küreselleşme ülke ekonomilerinin entegrasyonu sonucu dünyanın tek bir pazar haline gelmesidir. Bu duruma ulusüstü kuruluşların katkısı kadar teknoloji alanında gerçekleşen yenilik ve değişimler de etkili olmaktadır. Gelişen teknoloji sonucu iletişim ve ulaşım alanındaki yenilikler, mal ve sermaye hareketlerinde dolaşımı kolaylaştırarak piyasa hareketlerini serbestleştirmiştir (Aktan ve Şen, 1999:129). Teknolojiyle birlikte bilgi, iletişim, ulaşım ve haberleşme alanında önemli ölçüde yenilik ve değişimler yaşanmış, ve bu durum küreselleşmenin itici bir unsuru haline gelmiştir. Zaman ve mekan sınırı ortadan kalkarak ülkeler arası sermaye dolaşımı kolay ve serbest bir şekilde gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Küreselleşme ile bu kadar iç içe olan teknolojinin zaman içerisinde işgücü yapısını ve üretim faktörlerini değiştirmesi söz konusu olmuştur. Küreselleşmenin yol açtığı ekonomik entegrasyon sebebiyle uluslararası rekabet hız kazanmıştır. Ülkeler bu durumda daha az maliyetle, daha kısa sürede ve verimli bir şekilde dünya pazarına açılmak için teknoloji ile sağlanan yeni üretim yöntemlerini kullanmayı tercih etmiştir. Makinalaşma ve otomasyonla gelen yenilikler sebebiyle insan emeğine dayalı meslekler ortadan kalkmıştır. Fakat bu durum bilgiye dayalı, donanım gerektiren yeni mesleklerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Böylelikle üretim içerisinde insan emeği yerine makinaların tercih edilmesine sebep olarak işsizlik oranları, yapısı ve sektörler etkilenmiştir. Bu durum ülkelerin istihdam politikalarına ve işsizlik oranlarına yansımaktadır.

Bunların yanında teknolojiyle yaşanan değişim, işgücü içerisinde bireylerin daha donanımlı ve vasıflı olmasını gerekmiştir. Bu sebeple ülkeler içerisinde eğitim ve beşeri sermayeye verilen önemi artmıştır. Çünkü günümüzde uluslararası alanda teknolojinin üretilmesi, işletilmesi ve transferi devletlerin gelişmişlik düzeylerini belirleyen önemli bir unsur haline gelmiştir.

Verilen bu bilgiler ışığında küreselleşme ve teknoloji arasında çok sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Özellikle teknolojinin işgücü yapısında ve sektörel dağılımının değişimine etkisi düşünüldüğünde, işsizliği büyük oranda etkilediği aşikardır. Bu durumun olumlu sonuçları olduğu gibi olumsuz sonuçları da bulunmaktadır. Bu sebeple; küreselleşme sürecinin önemli bir faktörü olan teknoloji faaliyetlerinin, bu süreçte Türkiye’deki işsizliği nasıl etkilediği ve Türkiye’nin bu süreçteki gelişimi ve konumunun ne olduğu çalışmanın ana sorusunu oluşturmaktadır.

Litratur incelendiğinde genel olarak küreselleşme ve işsizlik ya da teknoloji ve işsizlik/istihdam şeklinde olmak üzere ayrı ayrı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı; sınırlandırılan tarihler aralığında, küreselleşmeyle işsizlik arasındaki ilişkiyi, küreselleşmenin önemli bir unsuru olan teknolojik boyutu üzerinden, süreci nasıl etkilediğine dair Türkiye için incelemektir. Bu noktada küreselleşme süreci ve teknoloji faktörünün küreselleşme süreci içindeki önemi ve etkisi anlatılarak, küreselleşme işsizlik ilişkisi ele alınmıştır. İkinci olarak ise küreselleşmenin önemli bir unsuru olan teknolojinin işsizlik üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu, işsizliği hangi yönde etkilediği irdelenecektir. Böylelikle bu çalışma, küreselleşme süreci içerisinde etkili olan teknoloji faktörünün farklı bilimsel yöntemler ve saha çalışmalarıyla Türkiye’deki işsizliğin irdelenmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde ana tema olan işsizlik olgusu ele alınmıştır. Tanımı ve türleri açıklanıp, işsizliği etkileyen faktörler incelenmiştir. İkinci bölümde küreselleşme olgusu ele alınmıştır. Burada küreselleşmenin tanımı, tarihi gelişimi ve boyutları ele alınarak teknoloji ile aralarındaki ilişkiye dair giriş yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise küreselleşme işsizlik ilişkisi, öncelikli ele alınan teknoloji değişkenine bağlı olarak Türkiye örneği üzerinden irdelenmiştir. Türkiye’nin konumunun görülmesi açısından ilk olarak dünya geneli işsizlik incelenmiş olup, ülkeler OECD kurucu üyeleri şeklinde sınırlandırılmıştır. Daha sonra Türkiye örneğine geçilmiş olup burada ilk önce işsizlik gelişimi incelenmiştir. Ardından küreselleşme süreci içinde teknoloji faaliyetlerinde etkili olduğu düşünülen eğitim, mesleklerin sektörel dağılımı ve beşeri sermaye gelişimi incelenerek bu etkenler işsizlik oranlarıyla analiz edilmiştir. Çalışma 1990-

2018 tarihleriyle sınırlandırılmıştır. Literatür taraması ve sayısal verilerin analizi şeklinde açıklayıcı yaklaşımla hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞSİZLİK KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

1. İşsizlik Kavramı

Her bireyin adil ve elverişli çalışma koşullarına sahip olarak, çalışma hakkının ve işsizlikten korunma hakkının olduğu uluslararası belgelerce¹ güvence altına alınmıştır. Özellikle 1980’li yıllardan başlayıp günümüze kadar küresel bir hal almış olan işsizlik, sadece az gelişmiş ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de ekonomik ve sosyal bir sorunu haline gelmiştir. Nedenleri ve ortaya çıkışı bölgeden bölgeye farklılık gösteren işsizlik için çeşitli plan, uygulama ve stratejiler geliştirilmiş olsa bile istenilen düzeyde verim alınamamıştır (Murat ve Şahin, 2011: 2).

İşsizliğin boyutları son 15 yılda görülen krizlerle birlikte artış göstererek sadece ekonomik alanda değil sosyal alanda da önemli problemler oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle işsizliğe yönelik çalışmalar; işsizliği oluşturan nedenler kadar işsizliğin sebep olduğu ekonomik ve sosyal sorunlara yönelik genişleme göstermiştir (Adak, 2010:105).

En genel haliyle ekonomik ve sosyal bir sorun olarak ele alınan işsizlik, sosyal politikaların ve sosyal hizmetlerin de üzerinde durduğu önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya ülkeleri içerisinde önemli kuruluşlardan biri olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nın 2013 raporuna göre işsiz kişiler, belirli bir yaşın üzerinde olan ve referans dönemi içerisinde belirlenmiş olan kriterleri sağlayan kişiler olarak tanımlanmıştır. Bu kriterler; herhangi bir işte çalışmıyor olmak, bir işte çalışmaya hazır olmak ve iş aramak için belirli faaliyetlerde bulunmuş olmak şeklinde sıralanmıştır. (ILO, 2013:6). Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2019)’un işsiz tanımına göre referans dönemi içinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 15 gün içinde işbaşı yapabilecek durumda olan

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi Md. 23., Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 3. Bölüm Md.6, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 122 No’lu İstihdam Politikası Sözleşmesi Md:1.

kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm kişiler olarak adlandırılmıştır. Tanımın içindeki kurumsal olmayan nüfus; üniversite yurtları, yetiştirme yurtları (yetimhane), huzurevi, özel nitelikteki hastane, hapishane, kışla vb. yerlerde ikamet edenler dışında kalanlar olarak tanımlanırken bu grubun içindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus da kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus olarak ifade edilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019:10-11).

Ekonomi literatürüne göre işsizlik, çalışma yeteneğine sahip olup çalışmak isteyen ve cari ücret üzerinden çalışmayı kabul ettiği halde çalışacak iş bulamayan kişilerin meydana getirdiği istihdam düzeyini ifade etmektedir. Yani bir diğer anlamda emek talebinin emek arzını karşılayamadığı durum olarak ifade edilmektedir (Çay, 2016:16).

İşsizlik olgusunun tanımlanması ve sorunlarının çözümünde üzerinde durulması gereken önemli kavramlardan biri de istihdamdır. İstihdam kavramı literatür çevresinde dar ve geniş olarak 2'ye ayrılmıştır. Dar anlamda istihdam; emeğin üretim süreci içerisinde yer alması iken geniş anlamda istihdam emek ile birlikte sermaye, doğal kaynaklar ve girişimcilik faaliyetleri gibi tüm faktörlerin üretim süreci içerisinde yer alması olarak tanımlanmaktadır. (Etcı ve Karagöl, 2019:61). Yine TÜİK'in yapmış olduğu istihdam tanımına göre; istihdam, işbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubuna dahil olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus olarak tanımlanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2019:10).

Devletler işsizliği azaltma ve istihdamı artırmaya yönelik çeşitli sosyal politikaları uygulamaya koymaktadır. Bu uygulamaların önemli bir kısmını istihdam politikaları içermektedir. Devletin yeni iş sahaları oluşturarak emek ihtiyacını karşılamak üzere oluşturduğu sosyo-ekonomik politikalara istihdam politikaları denir (Taşkesen, 2018: 74). İstihdam ve işsizlik aynı gerçeğin, birbirini bütünleyen iki farklı ayrılmaz parçalarıdır. Bu kavramlardan herhangi birinden söz edilmeden istihdam politikalarının incelenmesi ve sonuca ulaştırılması mümkün olmamaktadır. Bu noktada uygulanan politikalarda istihdam; ulaşılmak istenen hedefi, işsizlik ise kaçınılmak istenen kısmı oluşturmaktadır (Ay, 2012:322).

1.2. İşsizliğin Türleri

İşsizlik; oluşumu, nedenleri, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, ülkelerde uygulanan ekonomik politikalar ve sosyo-ekonomik durumların çeşitliliği sebebiyle farklı şekillerde kendini göstermektedir. Tüm bu unsurlar sebebiyle işsizlikle baş etme yöntemleri de kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Genel olarak literatür çevresinde işsizlik türlerine dair çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar ele alınan ölçütlere göre çeşitlenmektedir. İşsizlik; mikro anlamda yaş, cinsiyet, isteksizlik, meslek bazlı kişilik özelliklerine göre veya makro anlamda, coğrafik konuma, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine, politikalarına ayrılabilirken, sadece işsizlik odaklı işsizliğin süresi ve sebeplerine göre de sınıflandırma yapılmıştır.

Bu çalışmamızda en genel haliyle işsizlik türleri açık ve gizli olarak ele alınacaktır. Açık işsizlik içerisinde kişisel özelliklere dayanarak iradi ve gayriiradi işsizlik ele alınacak olup, daha sonra friksiyonel (arızı), yapısal, konjonktürel (dönemsel), mevsimlik ve son olarak da teknolojik işsizlik irdelenecektir.

1.2.1. Gizli İşsizlik

Gizli işsizlik, işsizlik türleri içerisinde diğerlerinden farklı bir kategoride bulunmaktadır. Bunun sebebi gizli işsizliğin, yukarıda tanımlanan işsizlik şartlarını nitelik olarak içermiyor olmasıdır. En genel haliyle işsizlik çalışmaya uygun ve istekli olup, iş aradığı halde iş bulamama durumu olarak ifade edilmiştir. Fakat gizli işsizlik; kişinin bir üretim sahası içerisinde emek sürecini yerine getirmesine rağmen, kişinin üretimden çekilmesi halinde toplam çıktı miktarında bir değişikliğin olmaması olarak adlandırılır. Örnek olarak yirmi işçinin çalıştığı bir işletmede, üretim teknolojisi sabit kalmak koşuluyla belirli bir grup işçinin işten çıkarılmasıyla, geride kalan işçilerle eşit düzey/miktarda üretim gerçekleşmeye devam ediyorsa orada aşırı istihdam veya gizli işsizlik söz konusudur (Işığın,2018:133).

Gizli işsizliğin saptanmasında verimlilik anahtar kelimeyi oluşturmakta olup, kişinin ekonomi sahasındaki etkinliği ve verimlilik durumu üzerinde durulmaktadır. Sanayi sektöründeki kaynakların yanlış dağıtılmasından veya yetersiz kullanılmasından kaynaklanan toplam kayıp, mevcut kaynakların tam olarak

kullanılması halinde elde edilecek olan üretimin, sınır düzeyi ile gerçek düzey arasındaki farkıdır (Brada, 1989:444).

Bir ekonomide gizli işsizlik emek artışına uygun üretim kapasitesinin oluşturulamaması ve organizasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Tarım sektöründe miras yoluyla tarlaların küçük parçalara ayrılması ve gelişen makinalaşma ile; kamu sektöründe ise belirli kişi ile gerçekleştirilecek olan bir işin yerine daha fazla kişinin istihdam edilmesi yoluyla oluşmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre sebebi farklı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızının sermaye artışından fazla olması nedeniyle sürerlik kazanabilmektedir (Karabulut, 2007:9).

1.2.2. Açık İşsizlik

Açık işsizlik, işsizliğin en genel tanımını içeren türüdür. Yani bir kişinin herhangi bir engele sahip olmadığı takdirde geçimini sağlamak amacıyla çalışmak isteyip de iş bulamama halini ifade eder. Literatürde istatistikleri oluşturulan ve işsizliğin tanımını da içerisinde bulunduran işsizlikten bahsedildiğinde aslında açık işsizlik ifade edilir (Esen, 2020:13).

1.2.2.1. İradi İşsizlik

İradi ve gayriiradi işsizlik gönüllülük durumu göz önüne alınarak tanımlanmıştır. Özdemir çalışmasında iradi işsizliği; yüksek vergi oranları, sosyo-ekonomik faktörler, piyasa yapısı, hükümet müdahaleleri ve teknolojik ilerleme gibi nedenlere dayandırarak farklı iktisat okulları akımlarına göre de iradi işsizliğin nedenlerini detaylandırmıştır. Kişilerin; gelirin etkisi, piyasanın gerektirdiği özelliklere uyumda gecikme göstermesi, gerçek dışı beklentiler, kısa süreli çalışma tercihleri veya kişinin mizacından kaynaklanan nedenlerle iş aramaktan vazgeçip gönüllü olarak çalışmamayı tercih edebileceklerini ifade etmiştir. Ve iradi işsizliği en genel anlamı ile iş aramama veya iş aramada gönülsüz davranma sonucunda çalışmayı reddetme hali olarak tanımlamaktadır (Özdemir, 2018:116).

İradi işsizlik, işsizliğin süresinin ve nedeninin bireyin kendi inisiyatifinde olduğunu ifade eden bir işsizlik türüdür. Bir kişinin ürettiği ürünün veya verimliliğin marjinal değerine eşit ücret elde etmesine rağmen o işi reddetmesi sunucunda iradi ya da gönüllü işsiz denilmektedir. Kişiler belirli bir ücret sınırından iş bulmuş olsalar bile

daha iyi ücret sağlayacak başka bir iş bulmak isteyebilir ya da reddettiği reel ücretin marjinal faydasının boş zamanının marjinal faydasından daha az olduğunu düşünerek, daha sonraki bir tarihte ve daha iyi şartlarda bir iş bulmayı umut etmektedirler. Avukatlık, aktörlük, mimarlık gibi profesyonel mesleklerde bu işsizlik türüyle karşılaşılabilir. Bu durumun oluşturduğu iradi işsizlik, bekleme ya da spekülasyon işsizlik olarak da adlandırılmaktadır (Yıldırım vd, 2019:405).

1.2.2.2. Gayri İradi İşsizlik

Gayri iradi işsizlik, iradi işsizliğin aksine çalışmak istediği halde iş bulamama durumunda ortaya çıkan bir işsizlik türüdür. Kişinin emek piyasasında cari ücretle veya daha düşük ücretle dahi çalışmayı kabul etmesine karşın, üretim sürecine isteği dışındaki bazı durumlar sebebiyle katılamamasıdır. İktisatçı John M. Keynes'e göre işsizlik daha çok gayri iradi bir durumdur ve bunun sebebi de talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Emek faktörü dahil olmak üzere talebin, üretim faktörlerinin istihdamını sağlayacak seviyede gerçekleşmemiş olması kişilerin iradeleri dışında oluşan bir durumdur ve bu sebeple ortaya çıkan işsizlik gayri iradi olarak tanımlanmıştır (Pekin, 2005:104).

1.2.3. Friksiyonel (Arızı) İşsizlik

Friksiyonel işsizlik bir ekonomi içerisinde işveren ile iş arayanların birbiriyle buluşması zarfında gerçekleşen geçici süredeki işsizlik durumunu ifade etmektedir. Yeni mezunların işgücüne katılmak için başladıkları iş arama süreci ya da şu andaki çalışma koşullarından veya ücretinden memnun olmayanların işyerinden ayrılıp daha iyi koşullarda ve yüksek ücret karşılığında başka bir iş bulma umuduyla yeni iş arama sürecindeki geçici işsizlik türünü kapsamaktadır. Friksiyonel işsizliğin temel nedeni piyasa içerisindeki bilgi eksikliğidir. İşverenler hangi emeğin kullanılabilir olduğunu bilmemektedir ve aynı şekilde çalışanlar da hangi işlerin boş ve koşullarının ne olduğu konusunda bilgi sahibi değildirler. Böylelikle işverenler doğru işçiyi bulmak için, iş arayanlar da doğru iş için iş arama sürecine girerler. Piyasadaki bu hareketlilik sebebiyle arızı işsizlik her ekonominin doğasında vardır ve ekonomiye maliyet yüklememektedir. İşçinin kendisine en uygun işi araması ve iş verenin de mevcut koşuluna uygun en iyi işçiyi bulma noktasında sarfettikleri çaba sebebiyle belli

düzeyde tutulduğunda arızı işsizlik ekonomide kaynakların etkin kullanılmasını sağladığı için fayda getirmektedir (Esen, 2020:14-15).

1.2.4. Yapısal İşsizlik

Ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel alışkanlıklarının niteliksel değişimine bağlı olarak yapısal işsizlik meydana gelmektedir. Bazı zamanlarda ekonomide kimi sektörler büyürken kimi sektörler küçülmeye gidebilmektedir. İşçi iş değiştirirken kişisel niteliklerini taşıyabilseydi küçük sektörden büyük sektöre geçiş yapabilirdi ama işçinin kişisel nitelikleri mesleğine ya da çalıştığı sektöre özel olabilir. Bu noktada işçi büyük sektörün talep ettiği niteliklerden yoksunluğu sebebiyle kendini geliştirmek için uzun süre işsiz kalabilmektedir. Dolayısıyla yapısal işsizlik iş arayanlar ile iş verenler arasındaki nitelik farklılığından kaynaklanan uyumsuzluğun neden olduğu bir işsizlik türüdür (Borjas, 2015:591-592).

Yapısal işsizlik ekonomideki tüketim talebinin değişmesi sonucu üretim faktörlerini değiştirmeye zorlayan bir uyumsuzluk işsizliğidir. Aslında yapısal işsizlik ile friksiyonel işsizlik birbirine benzemektedir. Yapısal işsizlik friksiyonel işsizliğin uzun dönemli (kalıcı) halidir. Bir sektördeki işgücü başka bir sektöre taşınırken, işsiz kalan bireyin yeni işe girme sürecindeki yapısal sebepler, friksiyonel sebeplere oranla daha büyük engeller oluşturmaktadır. Bu nedenle işgücünün yeniden dağıtımında bu süreç hızlı oluyorsa friksiyonel, yavaş oluyorsa yapısal işsizlik olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım ve diğerleri, 2019:407).

1.2.5 Konjonktürel İşsizlik

Ülkelerin ekonomileri zaman zaman daralma ve genişleme göstererek dalgalanma yaşamaktadır. Ekonomi içerisindeki bu dalgalanmalara konjonktürel hareketler denilmektedir. Konjonktürel dalgalanma sonucunda bir ekonomideki daralmaya bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türü de konjonktürel işsizlik olarak adlandırılır. Üretilen tüm ürün ve hizmetler için yeteri kadar talep yoksa, çalışanlar işten çıkarılma tehlikesiyle karşılaşabilmektedir (Düzgün, 2015:254).

Konjonktürel işsizlik talep eksikliği işsizliği olarak da bilinmektedir. Toplam talebin toplam arzı karşılamadığı durumlarda ekonomide meydana gelen

dalgalanmalar sonucu oluşan işsizlik türüdür. Keynes, işsizliği talep eksikliğinin bir sonucu olarak görmektedir (Güvel, 2017:276).

1.2.6 Mevsimsel İşsizlik

Mevsimsel işsizlik en genel haliyle üretimde hava koşulları ve mevsim değişikliklerinden kaynaklanan daralmalar sonucunda ortaya çıkan işsizlik türüdür (Serter, 1993:11). Tarım, inşaat, tuğla, kireç gibi taş, toprak ve kum ürünlerinin üretimi hava koşulları ve mevsimsel değişim sebebiyle yıl boyunca devam ettirilememektedir ve belirli mevsimlerde duraklama göstermektedir. Fakat bazı sanayi ürünleri vardır ki, bunlar yıl boyunca üretime devam etse bile mevsim değişikliği sebebiyle talepte olan azalmayla mevsimsel işsizliğe sebep olmaktadır. Mayo, kürk, kömür ve buz imalinin yapıldığı sanayi kolları buna örnek verilebilir. Sanayi olarak gelişmiş ülkelerde meydana gelen mevsimsel işsizliğin sebebi daha çok talepte olan azalmaya bağlı olarak gerçekleşmektedir. Tarım ülkelerinde ise bu durumdan ziyade mevsim değişikliği ürün arzında doğrudan etkili olduğu için mevsimsel işsizlik ilk nedene dayanmaktadır (Zaim, 1997:179).

Ülkemizde mevsimsel işsizliğin en yüksek seviyede görüldüğü dönemler ocak-şubat ayları iken, en düşük seviyede görülen dönem temmuz-ağustos aylarıdır (Yavuz, 2012:46)

1.2.7. Teknolojik İşsizlik

Teknolojik işsizlik, üretimde insan gücü yerine makinanın, teknolojinin kullanılması veya yeni üretim yöntemlerinin kullanılması sonucu meydana gelen işsizlik türüdür (Güney, 2009:138).

Teknolojideki yenilikler emek gücünü ikame edecek bir süreci başlatmaktadır. Bu süreçle birlikte işletmeler yönetim biçimlerini değiştirerek rekabet ortamında maliyeti düşürmek amacıyla çok sayıda işçi alımı yerine az sayıda işçiyle aynı üretimi gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple işçi başına düşen verimliliği artırmak için yeni istihdam alanı oluşturmaya, aynı üretimi az kişiyle gerçekleştirecek yeni arayışlara yönelmektedir. Böylelikle gelişmiş ülkelerde son yıllarda işletmelerin yönetim biçimlerindeki bu değişiklik istihdamı artırmak yerine işsizliğe sebebiyet vermiştir (Akkaya ve Gürbüz, 2006:189).

Bazı iktisatçılar teknolojik işsizliğin yapısal olduğunun ve emeğin marjinal veriminin sıfır olması halinde üzerinde durulması gerektiğini savunmaktadır. Bu tanımın kabul edildiği varsayıldığında ise gizli işsizliği, teknolojik işsizliğin en görünür şekli olarak tanımlayabilecekleri görüşündedirler (Baştaymaz, 1983:252).

1.3. İşsizliği Etkileyen Faktörler

İşsizlik ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı seviyelerde ve farklı türleriyle baş gösteren sosyo-ekonomik bir durumdur. Bu nedenle gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında işsizliğin nedenleri de değişim göstermektedir. İşsizliği oluşturan ekonomik, sosyal, siyasi unsurların yanında mikro ve makro düzeyde de ele alınacak birçok unsur bulunmaktadır. Küreselleşme, teknolojiye gelişmeler, ülkelerin üretim ve yatırım düzeyleri ve bu yatırımların yeryüzüne dağılımı, nüfus artışları gibi unsurlar makro faktörler olarak ele alınmıştır. Bunun yanında vasıf yetersizliği, iş dünyasının taleplerine cevap vermeyen eğitim politikaları (uyumsuz eşleşme), verimlilik düzeyi, kamu istihdam kurumlarının yetersizlikleri, işgücü piyasasındaki kurumsal yapı ve artan girdi fiyatları da işsizliğin nitelik ve niceliğini açıklayan çevresel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Duruel ve Kara, 2009:358).

Avrupa Komisyonu ise işsizliğin nedenleri hakkında 5 tespitte bulunmuştur. Bunlar;

1. Mesleki eğitime yeteri kadar yatırım yapılmayışı,
2. Ekonomik gelişmenin yeteri kadar istihdam yaratmaması,
3. Ücret dışı işçilik maliyetlerinin yüksekliği,
4. İşgücü piyasalarının yeteri kadar etkin olamaması,
5. Uzun dönem süren yapısal işsizlik. (Germir, 2012:48).

1.3.1. Göç

Küreselleşmenin oluşturduğu mobilizasyonun etkisi ile toplumsal değişim ve dönüşümlerin en önemli neden ve sonuç olgusu göçtür. İnsanlar oluşan rahat hareket kabiliyeti sayesinde daha iyi yaşam standartlarına sahip olma düşüncesiyle veya savaş ve çatışma gibi can güvenliğini tehdit eden gerekçeli durumlarda kitlesel ya da bireysel olarak göçe yönelmektedir. Gerçekleşen bu göç kırdan kente olabileceği gibi az

gelişmiş/gelişmemiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru da olabilmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016:1347).

Göç olgusunun bireyleri etkileyen en önemli sonucu istihdam ve işgücü yapısındaki değişim olarak ortaya çıkmaktadır. Göçlerin temel sebebi ekonomik kaynaklı olup bireylerin temel hedefi ise iş bulma arzudur. Bu durum istihdamı iki yönde etkilemektedir. Birincisi makro düzeyde işgücünün kentlerdeki istihdama yönelik arz yönlü etkisidir. İşgücü piyasası açısından işsizlik, emek arzının yeterince sağlanamadığı yerlerde kentlere taşınmaktadır. Bu durum kentte zaten varolan işsizler için bir rekabet unsuru oluşturarak, ücretlerin düşmesi, işçi devrinin ve kayıtdışılığının artması olarak işgücü yapısını ve çalışma koşullarını olumsuz etkilemektedir (Başel, 2010: 308).

Sektörler bakımından ele alındığında sanayileşme kentleşmenin göz ardı edilemez bir bağı haline gelmiştir. Böylelikle kentler sanayileşmenin merkezi haline gelmiş ve bütün dünyada yaygınlaşmıştır. Göç sonucunda yaşanan kentleşmeyle birlikte toplumlar tarımsal kimlikten sanayi kimliğine geçiş yaşamaktadır (Başel, 2010: 292). Tarımda makinalaşmanın artması sebebiyle sanayi sektörünün daha aktif olduğu kentlere yönelik gerçekleşen göç sonucunda düzensiz, vasıfsız emek gücü ortaya çıkmıştır. Bu durum kayıtdışı ve güvensiz çalışmayla beraberinde işsizliği artırmaktadır (Ekin, 2000:173). Böylelikle nüfus artışı ve tarımdan kopan işgücünün gerçekleştirdiği göç sebebiyle tarımdışı bir istihdam oluşturulması gerekmektedir. Oluşturulacak bu istihdam, istihdam kapasitesinin düzenli bir şekilde ve yeterli ölçüde artması için yapılacak olan yatırımlara bağlıdır (TÜSİAD, 2004:16).

Az gelişmiş ya da gelişen ülkelerde sermaye eksikliği nedeniyle yeterli yatırım yapılamadığından dolayı talep eksikliğine bağlı işsizlik oluşmaktadır. Böylelikle birbirini çevreleyen kalkınma ve işsizlik ilişkisi, incelenmesi gereken iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise işsizlik ekonomik faaliyet hacmindeki daralmalar sebebiyle konjonktürel işsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu ülkelerin sermaye-yoğun yatırımlar yaparak, ekonomik faaliyetlerini gelişmiş üretim teknolojileri ile daha az emek ve daha fazla teknoloji yoluyla geliştirmeleri, teknolojik işsizliğe sebep olmaktadır (Karataş, 1994: 17-18).

1.3.2. Nüfus Artış Hızı

Çalışma arzusunda olan ve çalışmaya hazır olanlar işgücü, halen bir işte çalışanlar ise istihdam olarak adlandırıldığında işsizlik bu ikisi arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. İşsiz miktarını da işgücü arzı ve talebi olarak iki temel dinamik belirlemektedir (TÜSİAD, 2004:16).

Nüfus artış hızı işgücü artış hızını belirleyen temel değişken olup, burada ortaya çıkacak değişimlerin 15 yıllık bir gecikme ile gerçekleşeceği söylenebilir. Çünkü genel anlamda çalışma çağı 15 yaşından sonra başlamaktadır. İşgücünün çalışma çağındaki nüfusa oranı olarak tanımlanan işgücüne katılma oranı sabit tutulup ve dış göçler baz alınmayarak 15 yıl sonra nüfus artış hızının işgücü arzı artış hızına eşit olması beklenmektedir. İşgücü talebi ise dolaylı olarak nüfus artış hızına bağlanmaktadır. İşgücü talebi yani istihdam teknoloji düzeyi baz alınarak gelir düzeyine bağlı olup, işgücü talebi artışı gelir düzeyindeki artışa bağlıdır. Ekonomik gelişme döneminde ülke geliri artarken teknoloji düzeyinin de genel olarak arttığı kabul edilir. Teknolojik gelişme sebebiyle işgücü talebi artış hızının, gelir artış hızından daha küçük olması normal karşılanmaktadır. Bu bakımdan istihdam artış hızı ekonomik büyümeyle ve dolaylı olarak nüfus artış hızıyla ilgilidir (Murat, 2007:46-47). Yani nüfus artış hızı, işgücü artış hızının etken ögesi konumunda olup gecikmeli olarak etkilerken; işgücü talebini dolaylı yoldan etkilemektedir.

Bu bilgilere ek olarak yapılan bir çalışmada ise Bilge Köksel 2016'da demografik fırsat penceresinden Türkiye'deki işsizlik ve istihdam durumunu incelemiştir. Demografik fırsat penceresi odaklı olarak nüfus artışının gecikmeli şekilde işgücü arzının temel belirleyicilerinden olduğu, yaşlı nüfusunun artmasının sosyal güvenlik sistemini etkileyeceği ve işgücü arzını düşürebileceği, genç nüfus fazlalığının da sağlık, sosyal ve eğitim gibi harcamaları ile birlikte genç işsizliğini artırabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Fakat aynı zamanda çalışma çağındaki nüfusun fazlalığıyla işgücü arzının artacağı, gerekli istihdam sağlandığında kişi başı üretimin yükselerek vergi tabanını genişleteceği bununla birlikte kamuda tasarruflar artıracığı ve ülkelerin ekonomik ve toplumsal yatırımlara daha fazla harcama yapma fırsatı bulmasını sağlayarak ülke kalkınmasında önemli olduğu literatür bilgisi dahilinde ortaya konmuştur. Yapılan yatırımların nitelikli ve verimli işgücü sağlaması sebebiyle

ekonomik gelişmeye yarar sağladığı ve nüfus politikalarının istihdam politikalarıyla birlikte; istihdam politikalarının da eğitim, sağlık ve ekonomik politikalarla desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bilgiler ışığında nüfus artışının, işsizliğe etkisinin gecikmeli fakat etken bir olgu olduğu görülmekte fakat işsizliği hangi yönde etkilediğine dair inceleme yapılırken ülkelerin işsizlik-büyüme ilişkisi ve kalkınma politikalarının da incelenmesi gerektiği görülmüştür.

1.3.3. Verimlilik

1980'li yıllardan itibaren ulaşım ve iletişim hareketlerinin hızlanması sonucu dünya küreselleşme sürecine girmiştir. Küreselleşmeyle birlikte dünya ortak bir pazar haline gelmiş, mal ve sermaye hareketleri serbestleşmiştir. Bu şartlarda firmalar için rekabet edebilirlik önem kazanmış olup üretim maliyetlerinin düşürülmesi yönünde hareket edilmiştir. Düşük maliyetle kaliteli ürünler üretilebilmesi için kaynakların etkin kullanılmasıyla verimli üretim yani verimlilik kavramı ön planda tutulmaya başlanmıştır. Böylelikle firmalar, etkin kaynak kullanımıyla verimli üretimi gerçekleştirerek düşük maliyetle kaliteli ürünler sunacak ve uluslararası pazarda yer edinmesi kolaylaşacaktır. Firma bazında mikro düzeydeki verimlilik ve rekabet gücündeki bu artış, makro düzeyde ülkede ekonomik büyüme ve refah artışını sağlamaktadır (Pazarlıoğlu ve Çevik, 2007:1).

İşgücü piyasasında etkin ücret, verimlilik ve işsizlik oranları arasındaki ilişki önemli bir bağlantı noktası olduğundan ekonomi literatüründe fazla dikkat çekmiştir. Etkin ücret, ücret pazarlığı, iş arama ve sözleşme teorileri dahil olmak üzere bu değişkenler arasındaki ilişkiyi haklı çıkaran çeşitli ekonomik teoriler öne sürülmüştür (Wakeford, 2004:109). Verimlilikteki değişimler; ekonomik kalkınma, yaşam standartlarının yükselmesi, ödemelerin dengelenmesi gibi birçok ekonomik ve sosyal olayı yüksek ölçüde etkilemektedir. Verimlilik artışlarının üstünde etkisi olduğu bir diğer makroekonomik değişken ise istihdamdır (Uzay, 2008:2).

Teorik olarak ekonomilerde en uygun verimlilik kavramı marjinal verimliliktir, yani işe alınan son işçinin çıktıya olan katkısıdır. Fakat bu kolaylıkla ölçülememektedir. Bu nedenle pratikte sık sık ortalama emek verimliliğine başvurulur.

Bunu ölçmenin de çeşitli yolları vardır. Toplam çıktının (fiziksel veya parasal olarak) toplam istihdama bölünmesi bu yöntemlerden biridir (Wakeford, 2004:110).

ILO 2004'teki raporunda istihdam, verimlilik ve toplam çıktıyı şu şekilde ilişkilendirmiştir : $\text{Toplam çıktı} = \text{İstihdam} \times \text{Verimlilik}$. Bu denkleme göre herhangi bir verili çıktı düzeyinin ya yüksek üretkenlik ve düşük istihdamla (ki bu durumdaki bir ekonomik büyümede istihdam yoğunluğunun düşük olduğu söylenir) ya da tersine, düşük üretkenlik ve yüksek istihdamla (ki bu da ekonomik büyümede yüksek istihdam yoğunluğu bulunduğunu ifade eder) elde edildiği anlamına gelir. Verimlilik ile işsizlik oranları arasındaki ilişki de net değildir. Şöyle ki; verimlilikten işsizlik oranlarına doğru gidildiğinde verimliliğin artması durumunda aynı işi daha az çalışanın gerçekleştirebileceği nedeniyle işsizlik oranı da artış gösterecektir. İşsizlik oranlarının artması üzerinden verimliliğe gidildiğinde, yüksek işsizlik oranları karşısında çalışanlar ilk işten çıkarılanın kendisi olmaması adına daha fazla çalışmalarını gerektiğini düşünerek verimliliklerini artıracaklardır. Fakat diğer bir yönden bakıldığında; kaynakların verimli kullanılması durumunda firmaların kâr oranları artacak ve firmalar daha fazla yatırım yapma imkânı bulacaklardır. Artan yatırımlarla birlikte piyasada yeni işgücü talebi doğacak ve böylece verimlilik işsizlik oranlarını azaltacaktır (Pazarlıoğlu ve Çevik, 2007:6).

Son olarak, verimlilik artışına bağlı olarak işgücü talebindeki azalma, yeni ürünlerin yaratılması veya pazarların genişlemesi sonucunda aynı veya diğer sektörlerdeki artan işgücü talebi ile dengelenebilmektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde, traktörleşme ve diğer ilerlemeler nedeniyle kırsal istihdamdaki düşüş, kentsel imalat ve hizmet sektöründeki işçilere yönelik artan taleple dengelenmiştir. Bu nedenle, verimlilik kazanımlarının ani etkisi bir sektörde işgücünün yerinden edilmesine yol açsa da, daha uzun vadede piyasa, ürün talebinin evrimine ve çıktı genişlemesine bağlı olarak başka bir sektördeki kazançlarla telafi edilebilir. Ancak, işgücü piyasaları yapısal değişikliklere uyum sağladığı için bu zaman alabilmektedir (ILO, 2004:20).

1.3.4. Ekonomik Krizler

Ekonomik kriz; beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan, önceden bilinmeyen veya öngörülemeyen, makro düzeyde devletlere mikro düzeyde ise firmalara ciddi

anlamda sorunlar çıkaran gelişmelerdir (Aktan ve Şen, 2001:1). Ekonomik krizler ülkelerin en büyüğünden en küçük ekonomik birimine kadar iç ve dış borçlarının arttığı, işsizliğin arttığı, üretim ve fiyat istikrarsızlığının yaşandığı kısa ya da uzun dönemde ekonomide aniden ortaya çıkan bir olgudur. İyi değerlendirildiğinde fırsat olabileceği gibi iyi değerlendirilmediği zamanlarda ülkelerin ekonomileri için bir tehdit unsuru taşımaktadır (Darıcan, 2005:44).

Finansal sektörün iktisadi sistemde temel işlevi; tüm kurumları, kuralları ve araçlarıyla reel sektör faaliyetleri için gereken finansmanı sağlamaktır. Ve finansal sektördeki oyuncuların temel amacı da kendi kazançlarını maksimum seviyeye çıkarmaktır, bu sebeple küresel ekonomi genelinde yoğun rekabet ortamında faaliyet etmektedirler. Ancak finansal sektördeki iktisadi birimler finansal yatırımların karar süreçlerinde küresel makroekonomik dengelerin dinamiklerini ve geleceğini her zaman ideal olarak tahmin edememektedir. Ayrıca iktisadi birimler arasındaki aşırı kazanç hırsı, yüksek risklerin üstlenilmesi, ahlaki sapmalar, manipülasyonlar ve aşırı spekülasyonlar sebebiyle finansal sektörün işleyiş şeklini olumsuz etkileyecek finansal krizlere sebep olabilmektedirler. Bu sebeple finansal sektördeki kriz, finans sektörünün faaliyetlerini beklenmedik ve önemli ölçüde olumsuz olarak etkileyen durum olarak adlandırılmaktadır (Oktar ve Dalyancı, 2010:3).

Küreselleşme süreci finansal piyasaların iç içe geçmesini sağlamış ve finansal serbestleşmeyi beraberinde getirerek ülkelerin ekonomilerini daha kırılgan bir yapıya bürümüştür. Böylelikle dünyanın bir yerinde meydana gelen ekonomik krizin etkilerinin diğer ülkelere yayılımı kolaylaşmış olup bu krizlerin sayısı ve sıklığı artarak ülkeler daha fazla bu şekilde krizlere maruz kalmışlardır. Ekonomik krizler; işsizlik, enflasyon, yabancı sermayenin ülkeyi hızlıca terk etmesi, döviz kurlarında ve faiz oranlarında artış, üretimde daralma, ekonomik durgunluk, iflasların artması, gelir dağılımının bozulması, satın alma gücünün azalması, dış ticaretin daralması, talebin azalması ve reel sektörün küçülmesi şeklinde bir çok olumsuz makroekonomik ve sosyoekonomik durumlara sebebiyet vermektedir (Ayla, Karış ve Kızıltan, 2019:416).

İşsizlik sorunun çeşitli nedenleri olabileceği gibi iç ve dış kaynaklı olarak 2 kısma ayrılabilir. Küreselleşme ile birlikte dışsal alanda ortaya çıkan sorun içselleşerek

zaten var olan sorunlara yenisi eklenebilmektedir. Küresel ekonomide düşük ağırlığa sahip bir ülkede ortaya çıkan ekonomik sorunlar konum olarak orada kalabilmekteyken, yüksek ağırlığı olan ülkelerde ortaya çıkan ekonomik sorunlar küreselleşerek diğer ülkeleri de etkilemektedir. Böylelikle büyük ülkeler kriz ihracatçısı, küçük ülkelere kriz ithalatçısı olarak konumlanmaktadır (Gençler, 2011:2).

Küresel krizlerin şiddeti devletlerin birbirleriyle entegrasyonu ile paralel olarak şekillense de işsizlik sorunu başat özellik olarak yerini korumaktadır. 1929 krizi, 1973 petrol krizi ile tetiklenen stagflasyonist küresel kriz ve 2008’de tüm dünyaya etkisini gösteren ve hala daha yaşadığımız bu son kriz dalgasıyla birlikte işsizlik artık ekonomik sorun olmanın da ötesinde, öncelikli olarak çözülmesi gereken temel toplumsal sorunlardan biri haline gelmiştir (Gençler, 2011:3).

Tüm bunların yanında ve son olarak, hangi tür ve şekille ortaya çıkarsa çıksın finansal bir kriz, mikro ve makro düzeyde birden çok olumsuz gelişmeyi de yanında taşımaktadır. Bunların başında da milli gelir, üretim, yatırım, dış ticaret rakamları, ödemeler dengesi, kamu finansmanı, sermaye piyasası, fiyatlar, ücretler ve istihdam gelmekte ve tüm bu ekonomik göstergelerde kırılganlık baş göstermektedir. Bozulan dengeler sonucunda ileriye dönük alınacak olan kararlarda ekonomiye ilişkin belirsizlik, piyasaya yönelik güven bunalımı ve öngörüsüzlükten doğan panik ortamı ortaya çıkmakta ve bu durum da en temelinde bireyi ve genel anlamda toplum ve ülkeyi ciddi anlamda olumsuz etkilemektedir (Kol ve Karaçor, 2012:382).

1.3.5. Teknoloji Faktörü

Bilginin gözle görünür bir haline gelmiş olan teknoloji; farklı fonksiyonlarıyla günümüzde bir fenomen haline gelmiştir. Yeni üretim süreci, işletme yöntemleri, yeni ürünler ve üretim malları teknoloji ile birleşerek yeni tüketim ve yatırım anlayışları ortaya çıkarmıştır. Böylelikle teknolojik gelişmeler üretimin her aşamasında kendini gösterir bir özellik taşıyarak işsizlik veya istihdamla da iç içe girmiş bir ilişki taşımaktadır. Dolayısıyla teknoloji bir ekonomide istihdam oluşturma ve işgücü tipi üzerinde baskın bir role sahip olmaktadır (Kökocak, Yılmaz ve Demirci, 2015:116).

İlk olarak 18 yy sonlarında yani 1765 yıllarında James Watt'ın buhar makinasını fabrikalarda kullanmaya başlamasıyla endüstrileşme sürecinde Birinci Sanayi Devrimi başlamıştır. Bu kapsamda odun yerine maden kömürü ve buhar gücüne geçiş yapan makinaların iş ve hareket kabiliyeti artarak makinalaşmayı artırmış ve üretim, yerini atölyeler ve küçük aile işletmeleri yerine fabrikalara bırakmıştır. Yaşanan gelişmelerle birlikte sosyal yapı da bu durumdan etkilenmiş olup, nüfus artmış ve ortalama yaşam süresi yükselerek dünyanın daha küçük ve entegre bir yer haline gelmesinin ilk ve önemli adımı atılmıştır. İkinci Sanayi Devrimi, endüstrileşme sürecinin 1850'li yıllarında buhar gücü ve kömürün yanında demir, çelik, petrol ve kimsayasal maddelerin ve özellikle elektriğin üretim merkezlerinde kullanıma girmesiyle başlamıştır. Telefon ve telgraf gibi iletişim araçlarının yanında özellikle bu dönemde Henry Ford'un bant sistemi ve seri üretimiyle otomobil gibi dayanıklı tüketim malları da insanların yaşamına girmiştir. Demirin yerine çeliğin üretime girmesiyle demiryolu taşımacılığı ve ticareti hız kazanmıştır. Tüm bu gelişmeler ile birlikte kentleşme ve insanların yaşam biçimleri büyük ölçüde değişim geçirmiştir. Görüldüğü üzere ikinci sanayi devrimi, üretimin serileşmesi ve iletişim ve ulaşım alanında gerçekleşen bir çok önemli duruma imza atmıştır. 1950 yıllarında elektrikle çalışan hesap makinasının icadıyla Üçüncü Sanayi Devrimi başlamıştır. Hesap makinasının icadını cep telefonu, bilgisayar, internet izlemiş ve üretimde bilgisayar ve iletişim ve ulaşım teknolojilerinden faydalanılması günlük yaşama daha fazla hakim olarak kas gücüne olan ihtiyacı yavaş yavaş kırmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar durum böyle ilerlerken savaştan sonra elektronik, bilgi ve iletişim teknolojileriyle birlikte üretimin otomasyonu sağlanmıştır. İkinci Sanayi Devrimi üretimin serileşerek hızlanması olarak adlandırılmışken, Üçüncü Sanayi Devrimi üretimin otomasyonu ve iletişimin ve ulaşımın sayısallaşması olarak adlandırılmıştır. Bu gelişmelerle ticaret ve endüstri küresel hale gelerek ve daha da ilerleyerek içinde bulunduğumuz Dördüncü Sanayi Devrimi ya da Endüstri 4.0 olarak adlandırılan döneme geçişi sağlamıştır. Son olarak Dördüncü Sanayi Devrimi ise 21. yüzyılın iletişim, bilgisayar ve internet teknolojilerinin birleşmesiyle akıllı makinaların ve robotların günlük yaşam ve üretimde hayatımızda endüstri 4.0 adıyla büyük bir yer edindiği dönemdir. (Taş, 2018:1820-1822).

Aydın (2018) çalışmasında Endüstri 4.0'ın yeni bir sanayi devrimi olarak adlandırılmasının altında yatan hız, derinlik ve genişlik, sistem olmak üzere 3 önemli faktörü şu şekilde açıklamıştır: hız faktörü bu evrimin doğrusal değil üstsel bir fonksiyon olarak geliştiğini ifade etmektedir yani teknoloji sürekli yeni teknolojiler geliştirmenin önünü açacaktır ve bu ilerleme birbirini besleyerek ivme kazanacaktır. Genişlik ve derinlik faktörü ise bu devrimin, toplumun her kesiminde bir değişikliğe yol açarak dijital bir evrime yükselmesi ile açıklanmaktadır. Sistem etkisi ise dünyadaki tüm faktörleri etkileyen tüm sistemlerdeki değişimi ifade etmektedir. Bu noktada ekonomik, sosyal ve toplumsal dönüşümü ifade eden Endüstri 4.0 önemli bir kavramı daha ortaya çıkarmaktadır “insan kaynağı”. Çünkü bu yaklaşıma göre insan bir yandan teknolojinin geliştiricisi ve tasarlayıcısı olarak konumlanırken; diğer yandan ürettiği teknolojinin tam otomasyona dayalı olması sebebiyle üretim sistemleri içerisinden tamamen çıkmaktadır. Bu sebeple insan faktörü vasıf, emek veya eğitim gibi unsurlarıyla Endüstri 4.0 devri içerisinde yer alacak yegane güç durumundadır (Aydın, 2018:463).

Literatürde teknolojik yenilikler ve işsizlik arasında ilişkiyi kuran ilk görüşler; Ricardo ve Schumpeter'in teknolojik gelişmeler ve istihdama yönelik olan görüşleridir. David Ricardo 1817 yılında Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri kitabında makinalardaki gelişme kavramını kullanarak teknolojideki değişimin istihdam üzerindeki etkilerine dair görüşlerini ifade etmiştir. Makina kullanımının artmasıyla ürün fiyatları düşecek böylelikle reel gelir artacak ve ülkenin refah seviyesi yükselecektir. Bu sebeple makina gelişiminin istihdam üzerinde olumsuz bir durum oluşturmayacağını ifade etmiştir. Fakat daha sonra kitabına 1821 yılı baskısında Makinalar Üzerine isimli bölüm ekleyerek, makinaların gelişiminin istihdama etkileri üzerindeki fikrini değiştirdiğini belirterek bu gelişmenin istihdamı azaltacağını savunuştur. Teknolojik gelişmelerin ülkelerin ekonomik büyümesinde olumlu etki yaparken, artan işsizliğin büyümeyi olumsuz olarak etkileyeceğini de eklemiştir. Bu konuda diğer önemli bir isim olan Joseph A. Schumpeter ise 1912 yılında Ekonomik Kalkınma Teorisi adlı kitabında ilk kez teknolojik yenilik (inovasyon) terimini kullanmış ve inovasyonu, ekonomik büyümenin en önemli dinamiği olarak görmüştür (Ricardo, 2007; Schumpeter 2014, akt Kanberoğlu ve Göçer, 2019:62).

Bu isimlere ek olarak M. Porter de Ulusların Rekabet Üstünlüğü adlı eserinde bir ülkedeki refahın yükseltilebilmesini ülkelerin rekabet edebilirlik seviyelerine bağlamış ve bu durumun gerçekleşmesi için de verimliliğin artmasını sağlayan teknolojik gelişmelere önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Porter, 1991, akt Ansal, 2004:50-51).

Teknolojik gelişmelerin öneminin bu kadar üstünde durulması üzerine teknolojinin işsizliği nasıl etkilediğine dair öncelikle inovasyon (yenilik) türlerine bakılması gerekmektedir. Teknolojik gelişmelerin işsizliğe etkisinin olduğu yenilik türleri ürün ve süreç yeniliği olarak ikiye ayrılmaktadır. Oslo Kılavuzu (2005)'nda ürün yeniliği; mevcut veya kullanımına uygun bir mal veya hizmetin iyileştirilmesi, geliştirilmesi ya da yeni mal veya hizmet ortaya konması olarak tanımlanmıştır. Süreç yeniliği ise teknik veya teçhizat olarak yeni ya da iyileştirilmiş üretim ve teslimat yönteminin ortaya konması olarak adlandırmıştır. Süreç yeniliği birim üretim veya teslimat maliyetlerini azaltmak, kaliteyi artırmak, yeni ürün veya üretim teknikleri kullanmak olarak da görülmektedir (OECD ve EUROSTAT, 2005:51-52).

Teknolojik gelişmelerdeki ürün ve süreç yeniliğine göre; süreç inovasyonu, esas olarak emeğin yerini alabilecek ve aynı miktarda çıktının daha az girdiyle üretilmesine izin veren makine ve ekipmanın kullanımıyla istihdamda doğrudan emek tasarrufu sağlayan (iş yok eden) bir etkiyle sonuçlanmaktadır. Ürün inovasyonu ise yeni ürünlerin ve yeni pazarların ortaya çıkması yoluyla istihdam yaratan bir etki yaratabilmektedir (Vivarelli, 2015:3).

Şekillenerek değişim göstermeye başlayan ekonomi ve işgücü piyasalarıyla beraber işsizlikle ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Çalışmalar içerisinde teknoloji ile işsizlik arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmış ve farklı görüşler meydana gelmiştir. Bunlardan ilki iyimser görüştür ve teknolojinin kısa vadede işsizliği artıracağını fakat uzun vadede istihdama olumlu yönde etki edeceğini savunmaktadır. İyimserlere göre teknolojik gelişmeler yoluyla verimlilik artışı sağlanarak maliyetlerin düşmesi söz konusu olacaktır. Bu sebeple yeni iş alanlarının oluşması kolaylaşacak ve kısa vadede oluşan işsizlik telafi edilerek istihdamda artış gerçekleşecektir (Yeşiltaş ve Artar, 2021: 49).

Yine aynı şekilde yeni teknolojiler verimlilik ve rekabet artışı sağlaması sebebiyle ülkeye refah artışı sunacaktır. Ve bu durumun fiyat ve talep üzerindeki olumlu beklentisiyle birlikte yeni endüstri ve pazarlar oluşacak bu durum da istihdam artışını sağlayacaktır. İkinci görüş ise teknolojinin işsizliği artıracak olduğunu düşünen karamsar görüştür. Karamsarlara göre teknoloji sebebiyle üretim sürecine otomasyon devri giriş yapmıştır. Bu durum üretim sürecinde insan gücünün yerini makinelerin alması sonucunu doğuracak ve böylelikle maliyet azalacaktır. Teknolojik üretim maliyetlerinin hızı azalırken emek maliyetleri artış gösterecek ve işsizlik çoğalacaktır. Bu iki karşıt görüşe bir de dengeleyici görüş eklenmektedir. Dengeleyici görüşe göre teknolojik gelişmeler onu kullanan insanların amaç ve tarzlarına yönelik şekillenmektedir. Teknolojik gelişmeler işgücü piyasasını miktar ve yapı olarak değiştirmektedir. Bu sebeple teknolojinin sadece tek yönlü bir etkiye sahip olduğunu söylemek doğru değildir ve istihdamla arasında doğrudan bir etkinin olup olmadığını söylemek de kolay olmamaktadır (Orhan ve Savuk, 2014:16).

Tüm bunların yanında teknoloji, işgücü niteliği üzerinde de iki yönlü bir etkiye sahiptir. Bunlardan ilki bilgi teknolojiyle bazı mesleklerin makineler tarafından gerçekleştirilmesinden dolayı nitelikli işgücü talebi artmıştır. İkinci olarak ise artan işgücü talebinin karşılanması için insanların yeni teknolojileri kullanabilmek adına eğitimlerinin yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir (Murat, 2007:199-200).

Bu duruma Silva ve Lima'nın (2017) yaptığı bir çalışma örnek gösterilebilir. Silva ve Lima işgücü niteliğinin teknoloji ve işsizlik arasındaki durumunu incelemiş ve teknoloji-beceri uyumu üzerinden bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmaya göre orta ve yüksek teknoloji kullanan firmalardaki yüksek donanımlı çalışanların işten ayrılma durumlarının daha düşük olduğu ve daha fazla beceri için bu noktadaki verimliliğin de teknoloji yoğunluğunu artırdığı görülmüştür ve üretimde teknoloji daha yoğun hale geldikçe, çalışanların işten ayrılma durumlarının daha da azaldığı görülmüştür. Bu durumda yüksek teknoloji firmaları, gittikçe daha da karmaşılaşan teknolojilerini kullanabildikleri için çalışanlarına daha fazla değer göstermeye başlamaktadır. Bu karşılıklı etkileşim için de beşeri sermayeye yatırımın gerekliliği gözler önüne serilmektedir. Çünkü daha spesifik insan emeğine ihtiyaç duyan

firmaların, bu spesifik becerilerin kullanılması için daha eğitimli işçileri işe alacağı açıktır (Silva ve Lima, 2017:1527-1528).

İşgücü piyasasında teknolojik gelişmelere dair oluşan en genel korku insan emeğinin makine veya otomasyona tercih edilmesi sebebiyle işsizliğin artacak olduğu düşüncesidir. Bu noktada teknolojik gelişmelerin, otomasyonun, yapay zekanın ya da robotiğin istihdam üzerindeki olumlu etkilerini birkaç nokta ile açıklamak mümkündür. Bunlardan birincisi verimlilik etkisidir. Buna göre insan emeğinin yerine daha ucuz makinaların ikame edilmesi bir üretkenlik etkisi yaratmaktadır. Otomatikleştirilmiş görevlerin üretim maliyeti düştükçe ekonomi genişler ve otomatik olmayan görevlerde işgücü talebi artmaktadır. Verimlilik etkisi otomasyon uygulanan aynı sektörlerde işgücü talebinde artış gösterebileceği gibi, otomasyona geçmeyen sektörlerde işgücü talebinde artış olarak da kendini gösterebilir. İkinci olarak artan otomasyon (sermaye talebini artıran) tarafından tetiklenen sermaye birikimi de emek talebini artırabilir. Üçüncüsü otomasyon yalnızca önceden emek tarafından gerçekleştirilen işlerin yerini alarak (geniş marj) değil, yoğun marjda da çalışır ve zaten otomatikleştirilmiş işler de makinaların üretkenliğini artırır. Otomasyonun derinleşmesi olarak adlandırılan bu olgu yer değiştime yapmaz ve üretkenlik etkisi yaratmaya meyillidir dolayısıyla emek talebini artırır (Acemoğlu ve Restrepo, 2018:1).

Yapılan araştırmalar bilgi teknolojisinin işsizliği dolaylı olarak etkilediğini ve temel aktörü olmadığını göstermektedir. Teknoloji sebebiyle bazı meslekler tamamen ortadan kalkarken, yeni meslekler ortaya çıkabilmekte ya da bazı işler yer değiştirerek yeni nitelik kazanmaktadır. Tüm bunların yanında unutulmamalıdır ki teknoloji ve işsizlik arasındaki ilişki; rekabet gücüne, iktidarların politikalarına, şirketlerin stratejilerine, sektörlerle, bölgelere ve ülkelere göre de farklılık göstermektedir. Teknolojinin işsizlik üzerine olan etkileri incelenirken örnek olarak otomatik sanayisinde Japonya’da bu rakamın toplam istihdam içerisindeki payı yüzde 2 ve 3,5 arasında belirtilirken, Brezilya’da istihdam kaybının yaşanmayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum da işsizlik ve teknoloji arasındaki ilişkinin sosyoekonomik ve siyasal boyutunu göstermektedir (Orhan ve Savuk, 2014:22).

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE KÜRESELLEŞMEYE DAİR GENEL ÇERÇEVE

2. Küreselleşme Kavramı

İletişim, ulaşım, üretim ve bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ve tek kutuplu dünya eğilimine sahip bakış açısı ile beraber küreselleşme ekonomik, toplumsal ve siyasal anlamda birçok değişim, dönüşüm ve kavramlaştırma ortaya çıkarmıştır. Akademik çevrede bu dönüşüm ve süreçler farklı adlandırılmış olsa da küreselleşme kavramı en yaygın olarak kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir (Yılmaz ve Çetin, 2007:16).

Küreselleşme en geniş haliyle, insanlığın gelişiminde etkili olan ekonomik, siyasal, kültürel alanlarda barındırdığı alt süreçleriyle dünya genelinde tarihsel aşamalar içeren ve böylelikle ortak bir bilinç düzeyinin oluşmasına neden olan bir olgu olarak tanımlanabilir. Küreselleşme için burada dikkat edilmesi gereken üç husus; tarihsellik, insan hayatını etkileyen olayların alt süreçleri ve ortak bilinç kavramlarıdır. Tanımda bahsedilen tarihsellikten kasıt, geçmişten günümüze yaşanan olayların zaman ve mekan bağlamında insan müdahaleleri ve değişimi içeriyor olmasıdır. Aynı zamanda bu süreçlerin her zaman varolup devam edeceği anlamını da taşımaktadır çünkü tarihsellik insan ve değişim faktörlerine bağlıdır. Küreselleşme ifade edilirken tarihsellik unsuru ortadan kaldırıldığında insan ve değişim faktörleri de ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu durumda tüm insanlığı etkileyen, şekillendiren olayların tarihsel bağlamdan koparılıp evrenselleştirilen bir hale getirilmesi insanı ve etkilerini yok saymak anlamındadır. Tanımda bahsedilen alt süreçler ise; küreselleşmenin birçok alt süreçte sahip olduğu, tek bir alanın alt sürecine bağlı olmadığını ve bu alt süreçlerde de öne çıkan farklı aktörlerin bulunduğunu ifade etmektedir. Ekonomik serbestleşme, hükümetler arası girişimlerin yoğunlaşması, ortak bir bilincin oluşması için sivil toplum hareketleri ve kültür ve kimliğin yerelleşmesi alt süreçlerin genel aktörleri olarak sıralanmaktadır. Tanımda üzerinde durulan önemli bir diğer nokta olan ortak bilinç ise; dünyanın tek bir hareket ve anlam zemininin bulunduğu dair küresel çapta

ortak olunan fikir birliğini ifade etmektedir. Küreselleşme, katılımcı kesimlerin baskılarıyla ve tarihsel bağlamda bu bilinci oluşturmaktadır çünkü tüm katılımcılar bu anlam zemininin biricikliğinin farkındadırlar ve ortak çabaları dünya genelinde etki etmektedir (Ateş, 2006:28-34).

Küreselleşme; insan ve insan dışı faktörlerin meydana getirdiği olayların, toplumları kültürleri ve ekonomileri küresel ölçekte etkilediği bir entegrasyonu ifade etmektedir. Bu entegrasyon içerisinde insan hayatını ilgilendiren ekonomik, siyasal, sosyal olaylar gibi, insan dışı gerçekleşen doğal afet ve salgın hastalıklar gibi durumların nedenlerini ve sonuçlarını içeren bir süreçtir. Her ne kadar fayda ve zararları tartışılrsa da küreselleşmenin durdurulmasının güç olduğu ve bu sebeple toplumsal ve küresel ölçekte güvenlik ve istikrar sağlayacak yönde ilerlemesine izin verilmesi gerektiği düşünülmektedir (Al-Rodhan ve Stoudmann, 2006:5).

Özellikle 1980 tarihi itibarıyla oldukça tartışılan bir kavram haline gelmiş olan küreselleşme; ekonomik, sosyal, siyasal ve çevresel alanda gerçekleşen tüm olayları ve süreçleri ifade etmede değinilen bir kavram halini almasından dolayı tanımının yapılması da sürekli olarak farklılaşmaktadır. Küreselleşme; ülkelerin ekonomik ve politik değişim güçlerini elinde bulundurarak, ulaşım ve iletişim gibi alanlarda gelişen teknolojinin de etkisiyle toplumların sosyal, siyasal, ekonomik, çevresel anlamda yoğun bir şekilde birbirleriyle etkileşime girmesi ve bu etkileşim sonucunda toplumların bütünleşmesini ifade etmektedir. Teknolojik ilerlemeler, bilginin daha kolay edinilir olması, ulaşım imkanlarının artması ve uluslararası kuruluşlar sayesinde liberal hareketlerin dünya ekonomisine sahip olması küreselleşmeyi tetikleyen ana faktörler olarak gösterilmektedir. (Cebeci, 2011:360).

İletişim ve bilişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte haberleşme ve ulaşım daha kolay ve ucuz hale gelerek ülkeler arası karşılıklı bağımlılık artmış ve bu durum dünyanın küçülerek yoğunlaşması sağlamıştır. Böylece bilginin daha kolay bir şekilde toplanıp, değerlendirilerek kullanıma sokulması, toplumda etkili olan üretim, tüketim, dağıtım ve yönetim alanlarında derin bir değişim ve dönüşüme sebep olmuştur. David Harwey bu durumu zaman mekan sıkışması adı altında dünyanın “tek bir mekan” (one place) olarak olarak küçülmesi şeklinde tanımlamaktadır. Ve böylelikle bu durum,

dünyanın M.McLuhan'ın küresel köy tanımına dönüşümünü hızlandırmıştır (Coştu, 2005:97).

İlk küreselleşme düşünürlerinden biri olan ve teknolojinin sosyal etkilerini analiz eden Marshall McLuhan (1962) küreselleşme için küresel köy kavramını ortaya atmıştır. Bu kavramla insan ilişkilerindeki zaman ve mekan sıkışmasına değinmiştir. Ona göre küreselleşme; insanlar ve toplumlar arasında gittikçe artan bilgi ve iletişimle karşılıklı bağlantıya ve işlevsel olarak gerçekleşen karşılıklı bağımlılığa doğru, teknolojik olarak yönlendirilen bir değişim sürecidir. (Kim ve Bhavuk, 2008:301).

Globalization teriminin Türkçeye'ye çevrilmiş hali olan küreselleşme; batı dillerinde genel olarak bütünsellik anlamındayken, Fransızca'da bu terim homojenlik anlamını taşımaktadır.(Aydemir ve Kaya, 2007:26). Böylelikle bütünsellik, entegrasyon ve homojenlik anlamlarını içerisinde barındıran küreselleşme için, karşılıklı bağımlılık kavramına da bakılması gerektiği düşünülmektedir.

Küreselleşme toplum ve ülkelerin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde birbirleriyle olan etkileşimlerinin artması olarak da ifade edilmektedir (Bayar, 2008:25).

Bu durum toplumların ve devletlerin gelişen teknoloji ve iletişim bilgisiyle karşılıklı olarak gelişmesini, derinleşmesini ve etkileşimlerinin hızlanmasını içeren bir olgudur. Dünya böylelikle sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisine girmiş olup bu değişim ve dönüşüm süreci içerisinde aynı zamanda genişleyip küçülmektedir. Bu süreçlere bakıldığında önem kazanan üç nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki; ekonomik kalkınma için dış ticaretin önemli bir koşul haline gelmesi ve böylelikle sermayenin küreselleşmesidir. İkinci olarak uluslararası veya bölgesel örgütlerin ulus devletlerin ötesine taşınarak bir gereklilik haline gelmesiyle siyasal küreselleşmenin oluşmasıdır. Son olarak sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin önem kazanarak katılımcı demokrasi anlayışının daha etkin olmaya başlamasıdır. Tüm bu olaylar sonucunda gelişen iletişim ve ilerleyen etkileşimin de sayesinde dünyanın bir yerinde meydana gelen olaylar farklı bir yerinde de etkili olmaktadır. Ve bu etki sadece yüzeysel açıda kalmayıp, etkinin görüldüğü yerlerde olumlu veya olumsuz bir tepkime gösterip yeni bir değişim veya yeniliğe sebebiyet vermektedir. Sonuç olarak

küreselleşme; toplumlara sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda, zaman ve mekan olarak genişleme, küçülme ve derinleşme meydana getirerek olumlu veya olumsuz her türlü tepkisiyle birlikte yeni bir değişim, dönüşüm ve yenilik getirmektedir (DPT, 2000:1).

Oman’a göre küreselleşme; mal ve hizmetlerin ticaret ve yatırım yoluyla ulusal ve bölgesel sınırlar dahilinde büyümesidir. Bu büyüme ekonomik faaliyet yolundaki hükümet engellerinin azaltılması ve iletişim ve ulaşımındaki teknolojik gelişmeler ile kolaylaştırılmaktadır. Bu sürece etki eden aktörlerin firma, banka ve insan eylemleri olduğu ifade edilirken, sürece rekabet baskısında kâr edinme durumu eşlik etmektedir. Bu nedenle küreselleşme merkezden dışa doğru gelişme gösteren ekonomik bir erişim süreci ve mikroekonomik bir olgudur (Oman, 1996:5). Böylelikle küreselleşme; bazen dünya ile birlikte hareket anlamıyla birlikte ulus devletin egemenliğini sınırlandırırken, bazen de uluslararası rekabete açılmayı ifade ederek yeni bir dünya düzenini ve eğilimini ortaya koymaktadır (Kutlu, 1998:365).

Sonuç olarak görüldüğü gibi içerik olarak kompleks ve paradoksal ögeler içeren küreselleşme şu anki durumu anlatan bir olgu, bir süreç veya ulaşılmak istenen bir hedef olarak ortaya konmuştur. Böylelikle herkesin farklı anlamlar yüklediği küreselleşme, ekonomik ve toplumsal olayların kimi zaman sebebi, sonucu ya da çözümü olarak görülmüş ve o yönde yaklaşımlar belirlenmiştir (Demir, 2001:749).

2.1 Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi

Küreselleşme hakkındaki teorik tartışmalardan biri de küreselleşmenin başlangıç noktasıdır. Bununla ilgili olarak üç olasılık belirtilebilir:

- 1) Küreselleşmenin, tarihin başından beri varolduğu, o zamandan beri etkilerini giderek artırdığı fakat son zamanlarda ani ve hızlı bir ivme gösterdiği,
- 2) Küreselleşmenin gelişiminin modernleşme ve kapitalizmle eş zamanlı olduğu fakat son zamanlarda hız kazandığı,
- 3) Küreselleşmenin, sanayileşme sonrası, modernleşme sonrası veya kapitalizmin düzensizleşmesi olarak adlandırılan diğer sosyal süreçlerle ilişkili yeni bir fenomen olduğu (Waters, 2001:6).

Görüldüğü üzere küreselleşmenin tanımı kadar başlangıç noktasının da ne zaman alınacağı küreselleşmenin çok boyutlu bir kavram olması sebebiyle farklılık göstermektedir. Buna rağmen en geniş ölçüde ele alınan bir tanıma göre küreselleşmenin tarihi; insanların binek hayvanları evcilleştirerek bulundukları yerlerden başka yerlere göç etmesi ve böylelikle ticaret kervanlarının oluşması, beraberinde büyük pazarların kurulmasıyla, ipek yolu ve deniz yolunun kullanılması ve yeni bölgelerin keşfinin gerçekleştirilmesine kadar geçmişe dayandırılabilir (Aktel, 2001:195). En genel olarak ele alınan bu tanımdan başka küreselleşmenin başlangıç tarihleri farklı olarak ele alınsa da literatürde çoğunlukla üç döneme ayrılmaktadır.

Ele alınan bir tanıma göre; 19. Yüzyılın sonlarından 1914'lere kadar olan dönem ilk dönem, 1914'ten 1945-50'lere kadar olan dönem ikinci dönem ve 1950 sonrası ve günümüze kadar olan üçüncü dönem olarak ele alınmaktadır. 19 yüzyıldan 1914'lere kadar olan ilk dönem küreselleşmenin özellikle iktisadi anlamda ileri seviyelere çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde uluslararası bütünleşmeler iyice derinleşmiş, uluslararası ticareti engelleyecek tarifeler yok denecek kadar az bir seviyeye düşürülmüş, ulaşım maliyetlerini ve bu alandaki serbest dolaşımı etkileyecek kısıtlamalara ise müdahaleler çok alt seviyelerde indirgenmiştir. Ne var ki bu dönemde küreselleşmenin yanında ilerleyen süreç, 1914 ve 1945-50 dönemleri arasında küreselleşmenin aleyhine işlemeye başlamıştır (Bayar, 2008:26).

1914'te başlayan I. Dünya Savaşı ve hemen arkasından 1929 Büyük Buhran'ın gerçekleşmesi ve daha sonra II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi küreselleşmenin durgunluğa uğramasının sebeplerinden biridir. Çünkü gerçekleşen savaşlar ve ekonomik buhran sebebiyle ülkeler kendilerini korumaya yönelik sıkı bir şekilde korumacı politikalar izlemeye başlamış ve haliyle sermaye hareketleri üzerinde uygulanan kısıtlamalar artış göstermiştir. Başta ABD ve diğer gelişmiş ülkeler tarife ve kotalarını yüksek seviyelere çıkarmış ve sonuç olarak dünya ticaret hacmi hızlı bir şekilde düşüşe geçmiştir (Aktan ve Şen, 1999:10). Bu dönem küreselleşme açısından siyasi olarak aşırı milliyeçilik, ekonomik olarak kendi kendine yetme ve korumacılık şeklinde kendini gösteren ve küresel entegrasyonun ciddi biçimde sekteye uğradığı bir dönemdir (Bayar, 2008:27).

Görüldüğü üzere küreselleşme kimi zaman hızlı kimi zaman yavaşlayarak hatta gerileyerek kısacası değişik seviyelerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Fakat üçüncü dönem olarak adlandırdığımız 1945-50 sonrası dönem küreselleşme tarihinde farklı bir konuma sahiptir. Şöyle ki; 1945 II. Dünya Savaşı sonrası ABD öncülüğünde kurulan IMF, WB, GATT ve OECD gibi uluslararası kuruluşların kurulması, küreselleşme sürecinin yeniden yükselişe geçmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle bu kuruluşlarla birlikte 1950 ve 1960'lı yıllarda daha farklı bir küreselleşme dalgası meydana gelmiştir. Bu yeni dalgayla birlikte başta ABD olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde küresel üretim ve ticaret, ayrıca yabancı sermaye yatırımlarında hızlı bir artış gerçekleşmiştir. Bu yatırımlar ilk olarak sanayi ağırlıklı imalat şeklinde iken, daha sonra teknoloji yoğun imalata ve hizmet sektörüne doğru bir gelişim göstermiştir. Böylelikle tüm ülkeler arasındaki bütünleşme olumlu yönde seyir izlemiştir (Çataloluk, 2005:6).

Bunlara ek olarak yine II. Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods anlaşmasıyla işleyen altın-dolar sistemi 1970'li yılların başında çökerek yerini dalgalı kur sistemine bırakmıştır ve böylelikle döviz piyasası küreselleşmeye başlamıştır. Yaşanan petrol krizi ile birlikte avrupa bankalarında biriken fonlar için gelişmekte olan ülkelere doğru bir borç piyasası oluşturularak sermaye de küreselleşmeye başlamıştır. Yavaşlayan ekonomik büyüme ve artan kredi ihtiyacına yönelik oluşan istikrarsızlık ortamında, küresel ekonomide yer edinmiş sermaye sahipleri için oluşturulan en önemli çözüm; sermaye dolaşımını engelleyici kısıtlamaları azatmak, sermaye yatırımlarının kolaylaştırılması ve bankaların korunması şeklinde olmuştur (Olgun, 2006:147).

Böylelikle küreselleşmenin itici gücü olan sermaye hareketlerinin yaygınlaşmasıyla küreselleşme ekonomik anlamda ivme kazanarak, hem ticaret hem de finansal akımlarda ortak bir kavram olarak adını duyurmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan sonunda SSCB'nin dağılmasıyla ekonomik küreselleşmenin yanında siyasi küreselleşme de ismini duyurmaya başlamıştır. Bu durumun sonucunda dünya iki kutuplu olmaktan çıkarak, merkezinde ABD'nin yer aldığı tek kutuplu bir hale gelmiştir. Böylelikle küresel kapitalist ekonomi kurulurken ortaya çıkacak olan

tehditler ortadan kalkmıştır. Küresel kapitalizm tüm kurum ve kurallarıyla rakipsiz bir hale gelmiştir (Çeken, Ökten ve Ateşoğlu, 2008:85).

Bir başka sınıflandırmaya göre küreselleşme kökeni eskilere dayanan, okyanusların ötesine geçilmesilmesiyle birlikte giderek bütünleşmiş bir dünyayı ifade eden bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu duruma göre bakıldığında küreselleşme süreci; 1490'lı yıllarda başlayan ilk dönem, 1890'lı yıllarda başlayan ikinci dönem, 1970'li yıllarda başlayıp 90'lı yıllara kadar uzanan üçüncü ve son dönem olarak ele alınmıştır (Akdemir, 2010:433).

1490'larda başlayan ilk küreselleşmenin ortaya çıkmasını sağlayan 2 önemli olay denizcilik alanında yaşanan gelişmeler ve merkantilizmdir. Pusulanın keşfi gibi denizcilikte gerçekleşen bu yenilikler ile yeni yerler keşfedilmiştir. Ardından yeni keşfedilen yerlerde yürütülen merkantilizm anlayışı ile birlikte ihracat yapma politikası gündeme gelmiş ve birinci küreselleşme gerçekleşmiştir. İkinci küreselleşmenin itici gücü sanayileşme ve onun getirmiş olduğu ihtiyaçlardır. Sanayileşme ile birlikte ülkeler daha fazla hammadde sağlama ve pazar arayışına girerek artan nüfusları için de yer bulma arayışlarını artırmışlardır. Bununla birlikte sermaye fazlalığı nedeniyle düşen verimliliği artırmak için sermayesi az olan yerlere yatırım yapma gereksinimi içine girmişlerdir. Tüm bu ihtiyaç ve arayışlar ikinci küreselleşmeyi meydana getirmiştir. Üçüncü küreselleşmenin itici gücünü ise 10 yıllık arayla gerçekleşen durumlar meydana getirmiştir. Bunlar; 1970'li yıllarda çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, 1980'li yıllarda optik kablo ve bilgisayarın ortaya çıkışıyla gerçekleşen iletişim devrimi ve son olarak 1990'lı yıllarda sovyet bloğunun çöküşüyle batının rakipsiz kalması şeklinde birbiri ardını izleyen ve birbirlerini güçlendiren olaylar şeklindedir (Oran, 2000:114).

Kartal'a göre (2007); küreselleşme yeni bir olgu olmamakla birlikte kapitalizm öncesine kadar gidildiğinde milattan önceye dayanmaktadır. O zamandaki küreselleşmenin niteliğini ise ticari ilişkiler ve askeri fetihleri içermektedir. Belirleyici olan nokta yönetim merkezlerindeki yaşam şekilleridir, günümüzdeki gibi toplumsal üretim ve yaşam tarzı değildir. Latin Amerika'nın keşfiyle birlikte küresel bütünleşme özel bir üretim ve yaşam tarzına bağlılığı beraberinde getirerek sermaye kavramı

adıyla küreselleşmeye yeni bir nitelik kazandırmıştır. Toplumsal yaşam şekilleri dönüşmeye başlayarak kapitalist üretim şekilleri yayılmaya başlamıştır.. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise küreselleşme büyüme göstermiştir. Küreselleşmenin buradaki niteliği ise üretimin dünya çapında gerçekleşmesi ve ekonominin etken gücünü ulus üstü şirketlerin oluşturması şeklindedir. Tüm bunların yanında ulus devletlerin uluslararası kurumlar üzerindeki denetim etkinliği azaltılarak, ekonominin siyasetten büyük ölçüde bağımsızlaştırılması sağlanmıştır (Kartal, 2007:261-262).

Ve en nihayetinde teknolojideki yeniliklerle birlikte bu yolda kaydedilen ilerlemeler ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin azaltılması geçtiğimiz yüz yıl ve yeni başlayacak bin yılı, küreselleşme adına anlam ifade eden olaylar olarak karşımıza çıkarmaktadır (Candemir, 2005:19).

1980'li yıllarda başlayan ve her alanda kullanımı yaygınlaşan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilenmeyle birlikte dünyada zaman ve mekan sınırları ortadan kalkmıştır. Böylelikle küreselleşme sürecinin içerisinde teknolojinin etkisi yeterli ölçüde değil, zorunlu bir koşul haline gelmiştir. Bu süreç kendisini siyasi, kültürel ve çevresel anlamda her alanda göstererek ilk olarak finans piyasalarında göstermeye başlamıştır (Çelik, 2015:66).

1970'li yılların başında; pazarların gittikçe daralması, oluşan talep fazlalığı, ürünlerin tercih ve niteliğinin değişmesi gibi durumlar neticesinde fordist üretim sistemi işlerliğini yitirmiştir. Bu durum verimlilik artışını ve kar oranlarını etkileyerek sermayenin iyi değerlendirilmesini engellemiştir. Böylelikle yatırım gerektiren ve gelişmiş teknolojiye dayalı sanayi kapitalizmini, teknik ve sosyal üretim sistemine dönüştürecek köklü bir yapılanma gerekmiştir. Post Fordizm olarak adlandırılan bu yeni süreç; değişken pazarlara donanımlı olarak cevap veren, üretimin gelişmiş teknoloji ve nitelikli işgücüne dayandığı, tasarım ve kalitenin ön planda tutulduğu üretimin küreselleşmesi alanında bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum, şiddetli rekabet ve daralan pazarlara karşı uyum sağlamada ve emek verimliliğiyle sermayeyi kesintiye uğratan sınırların önüne geçilmesinde büyük yarar sağlamıştır. Üretimin küreselleşmesi sürecinde mikroelettronikteki gelişmelere dayalı olarak programlanabilir otomasyon teknolojilerinin yeni sanayi üretim sistemine

eklemlenmesi; işletmelerin, kaliteli ve tasarımı zengin ürünler sunmalarını ve karar verme süreçlerinin esnemesini sağlamıştır (Eser, 1995:7).

İletişim ve bilgi teknolojisinin yanında ulaşım alanındaki yenilikler de küreselleşme sürecini etkilemiştir. Tekerlek, yelkenli gemiler ve devamında gelen buharlı gemiler coğrafi keşiflerin önünü açmış, sanayi devriminin getirmiş olduğu etkilerle birlikte gelişen teknolojiyle tren, otomobil ve uçak gibi taşıtlar kullanılmaya başlamıştır. Ulaşımındaki bu yenilikler ile birlikte ülkeler ekonomik ve toplumsal yapıda dönüşümler geçirerek, dünya ekonomisinin gelişimini doğrudan ve ayrı ayrı şekillendirmiştir (Candemir, 2005:24).

2.2. Küreselleşmenin Ana Aktörleri

Küreselleşme bir anlamıyla ulusal ekonomiler ile dünya ekonomilerinin entegrasyonunu içermektedir. Yani dünyanın tek bir pazar haline dönüşmesi sürecidir. Bunun için bilgi, sermaye, mal ve hizmetler ve emek unsurlarının dünya ekonomisi içerisinde sınırsız ve engelsiz bir şekilde dolaşması gerekmektedir. Dışa açıklık, serbestleşme ve benzeşme gibi unsurların etkisiyle; ticaret hacminin genişlemesi ve serbest piyasanın yaygınlaşmasıyla birlikte ekonomi küreselleşmeye başlamıştır. Böylelikle ulusal ekonomiler açısından küreselleşmeyi içeren siyasi ve ekonomik etkinlikler daha önemli hale gelmiştir. Küreselleşmenin ana aktörleri sayılan ulus üstü firmalar ve uluslararası finansal kuruluşların ağırlık kazanması ve onların etkinliklerine yönelik engellerin ortadan kaldırılması da ekonominin küreselleşmesinde etkin rol oynamıştır (Şeren Güler, 2011:50-51). Bu noktada ekonomik küreselleşmenin önünü açan ve piyasa etkinliklerinin serbest dolaşımını engelleyecek uygulamaların kaldırılmasında etkilerinin büyük olduğu uluslararası kuruluşlar olan IMF, Dünya bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nü incelemek faydalı olacaktır.

II. Dünya Savaşı'na dair ortaya çıkan karamsar bakış açısı karşısında, bir daha siyasi ve ekonomik anlamda böyle bir kaos durumunun yaşanmaması adına ABD öncülüğünde Birleşmiş Milletler (BM), GATT, Dünya Bankası (WB) ve IMF gibi kuruluşlar oluşturuldu. Bu kuruluşlar dünya ekonomisinin ve dış ticaret piyasasının işleyişinde kuralların daha iyi işlemesini sağlayarak ekonomik küreselleşmeyi

hızlandırmak ve ayrıca siyasi ve ekonomik anlamda ülkeler arasındaki dayanışmayı artırarak küreselleşmenin her alanda hızlanmasını sağlamak amacındadır (Kutlu, 1998:370).

Uluslararası finans kuruluşlarının başında gelen Dünya Bankası ve IMF 1944 yılında 44 ülkenin katılımıyla Abd'nin Bretton Woods şehrinde kurulmuştur. Daha sonraları Bretton Woods Örgütleri olarak anılmaya başlayacak olan bu iki kuruluşun kurulma amaçlarından biri, savaş sonrası uluslararası ekonomik ilişkileri ortak karar alma ve işbirliğine dayalı olarak geliştirmek ve ekonomik anlamda yıkılan ekonomileri yeniden onarmaktır. Bir diğer amaç ise 1930 yılında yaşanmış olan büyük buhranın tekrar oluşmasına sebep olacak ekonomik politikaların tekrar edilmesinin önlenmesidir. Kuruluşların açılış konumasında savaşların kaynağının, krizlerin ortaya çıkarmış olduğu şaşkınlık ve acıdan kaynaklandığı ifade edilerek, kurulacak olan bu iki kuruluşun, küresel ekonomi içerisinde uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması adına gerekli olduğu şeklinde belirtilmiştir. Bu noktadan bakıldığında iki kuruluşun da kendine özgü görevlerinin olduğu görülmektedir. Dünya bankasının görevi üye ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmak iken; IMF'in görevi uluslararası ekonomik sahada mali istikrarı sağlamak şeklindedir (Usal, 2008:233-234).

1950'li yıllar IMF için mali istikrarın sağlanmasının yanında liberal ekonomi anlayışının yaygınlaşması adına baskın olduğu bir dönemdir. Buradan ABD'nin serbest ticaret anlayışıyla birlikte; sermaye ve mal hareketlerini engelleyici unsurların ortadan kaldırılmasıyla ülkelerin bu durumdan fayda görebilecekleri yaklaşımının hakim kılınmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yaklaşımla oluşan fonun temel amacı da hareket serbestliğinin daha fazla sağlanması için, devletlerin korumacı bir politika izlemesini, serbestliği engelleyici devlet müdahalelerin ve fiyat teşviklerinin kaldırılmasını içermektedir. Yine aynı şekilde Batı Avrupa'nın imarı görevini üstlenen Dünya Bankası'nın işlevi ise 1950'lerin sonunda yönünü az gelişmiş ülkelere (AGÜ)'lere çevirmiştir. Vermiş olduğu kredilerle birlikte özelleştirme taraftarı olarak dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını yönlendirme görevini üstlenmiştir. En nihayetinde bu iki kuruluşun o dönemlerdeki amacı Bretton Woods'la birlikte kurulmaya çalışılan; serbest olan, dış ödeme ve denkleşme sorunu içermeyen istikrarlı bir uluslararası finans sistemi oluşturmak şeklindedir. Bretton Woods sistemi, ABD

dolarına bağılı olan sabit kur üzerine kurulmuş bir sistemdir. Bu duruma göre üye ülkelerin ödeme bilançosunda açık vermesi durumunda önce döviz rezervinden faydalanılacak, sonra yurtiçi harcamalar azaltılacak ve gerektiği durumda ise IMF'in kredi desteğinden yararlanılacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ödemeler toplamında denkliğin sağlanmasının önceliğidir. Bunun gerçekleştirilmesi ise ihracatın artırılması yerine (toplam harcamaların kısılması yoluyla) ithalatın azaltılması şeklinde sağlanmaktadır. Böylelikle gelişmekte olan ülkelere (GOÜ)'ler için II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar olan sürede büyüme stratejisi ithal ikamecilik politikası doğrultusunda ilerlemiştir. Fakat 1970'lerin başlarında dış denkleme sorunları, ABD'deki likidite sorunları ve ABD dolarına olan güvenin sarsılması, AGÜ'lerin kalkınma sorunlarının bu sistem içinde çözümlenemeyişi sonucu 1973 yılında Bretton Woods sistemi sona ermiştir. Gerçekleşen bu olayın IMF ve Dünya Bankası'nın gücü üzerinde bir etkisi olmamakla beraber; 1974'teki ekonomik krizle birlikte bu iki kuruluş işlevlerini artırarak devam ettirmiştir. 1974'teki yaşanan ekonomik krizle birlikte dünya ekonomisinde genişleme yavaşlayarak işsizlik ve enflasyon sorunlarını gündeme getirmiştir.

Özetlemek gerekirse gelişmiş ülkelerde talep daralması baş göstermiş ve bu durum AGÜ'lerdeki hammadde talebini olumsuz etkilemiştir. Bir yandan da yine gelişmiş ülkelerdeki enflasyon sorunu, AGÜ'lerin ithalat fiyatlarını yükseltmiştir. Bu şekilde ödeme bilançosunda zorluk yaşamaya başlayan AGÜ'lerin dünya piyasalarından fon talepleri artmıştır (Soyak ve Bahçekapılı, 1998: 3-5).

1990 sonrasına gelindiğinde ise SSCB'nin dağılması üzerine liberal ekonomi sosyalist ekonomi karşısında büyük bir güç elde etmiştir. Böylelikle Dünya Bankası ve IMF, ülkelerin komünizmden kapitalist düzene geçmesine yardım etmek amacıyla etki alanını daha da genişletmiştir (Ertuna, 2006:38). Eski doğu bloğu ülkelerinin yeni düzene entegre olma sürecindeki uyum sürecini hızlandırmanın yanında, Güney ülkelere karşı Kuzey ülkelerini korumayı da görev edinilmiştir. Çünkü teknolojik gelişmeler nedeniyle güneyin hammadde ve işgücü ihtiyacına duyulan gereklilik azalmış ve güney ülkeleri dünya ekonomisi karşısındaki eski önemini kaybetmiştir. Sonuç olarak IMF dünya ekonomisinde mal ve sermaye hareketlerini önleyici engellerin kaldırılması ve küresel hale gelmiş olan dünya ekonomisinde piyasa

üzerinde dengesizlik yaratacak sorunların çözülmesi odaklı politikaları yürütmeye başlamıştır (Soyak ve Bahçekapılı, 1998:8).

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik buhran sebebiyle ülkeler kendi içlerine yönelerek, yaşadıkları sorunları daha bireysel olarak çözme yoluna gitmişlerdir. Bu sebeple kendi iç sanayilerini korumak ve dış ödemeler dengesi sorunları için gümrük tarifelerini yükseltme yolunu tercih etmişlerdir. Bu durum uluslararası ticaret ilişkilerinde kopmalara sebep olmuş ve o dönem yeni gelişmekte olan batılı ülkeleri zor durumda bırakmıştır. Böylelikle 1945 İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD öncülüğünde kurulan uluslararası piyasa işleyişini ve düzenlemesini sağlayan IMF ve Dünya Bankasının yanında, ticaretin serbestleşmesi amacına yönelik Ocak 1948 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) imzalanmıştır. Bu anlamda uluslararası ticaret sistemi ilk olarak GATT ile kurulmuştur. GATT'la birlikte rekabeti bozan ve ticari kısıtlamalar içeren engellerin ortadan kalkmasıyla dünya ticaretinde önemli bir artış görülmüştür. GATT sistemi ticaret odaklı pazarlık ve görüşme serileriyle (rounds) gelişim göstermiştir. Bu serilerin ilk roundunu tarifeler ve indirimler oluştururken daha sonra tarife dışı önemleri de içerisine alacak şekilde ilerleme kaydedilmiştir. Son round olan Uruguay Round'da (1986-1994) ise Bretton Woods kurumunun üçüncü ayağını oluşturan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur (Karaca, 2003:84).

Dış ticaretin serbestleşmesi hedefi üzerine kurulan GATT, rekabet unsurunun mal kalitesini artıracığı, bu durumun fiyatları düşüreceği ve en nihayetinde dış ticaret hacmini genişleteceği temelinde hareket etmiştir. Buna yönelik olarak GATT'ın, gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması ve farklı muamelelerin önüne geçilmesi adına dış ticaretin serbestleşmesini sağlamak, temel amaçlarını oluşturmaktadır (Kırmızıgül, 2017:1).

Dünya ticaretini serbestleştirmeye yönelik önemli bir görev üstlenen GATT, geçici bir anlaşma olmasına rağmen 47 yıl yürürlükte kalmıştır. Dış ticaretin kolaylaşması adına yalnızca gümrük vergilerinin düşürülmesi ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması amacı altında faaliyet yürüten GATT üye ülkeler tarafından yetersiz görülmeye başlanmıştır. Artık ortaya çıkan küresel sorunlara karşı çağın

gereksinimlerini gözeterek, hukuki ve yaptırım gücüne sahip olan kurumsal bir uluslararası örgüt oluşturulması gerekmiştir (Çiftçi, 2018:11-12). Bu noktada 1 Ocak 1995 tarihinde merkezi Cenevre olan Uruguay Görüşmelerinin sonucunda Dünya Ticaret Örgütü ortaya çıkmış (Öztürk, 2018:442) ve uluslararası alanda ticari faaliyetleri düzenleyen tek organizasyon olarak yerini almıştır (Örnek, 2007:320).

DTÖ'nün kurulmasıyla oluşam sistem, ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerin serbestleştirilmesi ve teşvikinin yanında daha güçlendirilmiş ve geliştirilmiş amaçları da barındırmaktadır. Reel gelir ve talep hacminin artışının sağlanması, hayat standartlarının yükseltilmesi, mevcut kaynakların farklı gelişim seviyelerindeki ülkelere göre düzenlenmesi, tam istihdamın sağlanması, çevreyi koruyan ve dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak kullanılmasını sağlamak amaçları arasında yer almaktadır (Karaca, 2003: 86-87).

Bu anlatılanlara bakarak DTÖ her ne kadar GATT'ın geliştirilmiş hali gibi görünse de ikisi arasında temel farklılıklar bulunmaktadır. GATT herhangi kurumsal bir yapısı bulunmayan, geçici olarak kurulmuş çok taraflı bir anlaşmadır. Buna karşılık DTÖ sürekli bir karaktere sahip ve taahhütleri tüm üyeleri kapsayan bir örgüttür. GATT sadece mal ticaretini içeren kurallara sahipken, DTÖ bunun yanında hizmetler ticaretini ve ticari nitelik taşıyan fikri mülkiyet haklarını kapsayan kuralları da içermektedir. Ve son olarak ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözülmesinde DTÖ, GATT'a göre daha hızlı işleyen otomatik mekanizmalara sahip bir sisteme sahiptir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009: 7-8).

Özetlemek gerekirse GATT ve DTÖ, ticaretin küreselleşmesi adına önemli çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş sonrası 1948 ve 1994 yılları arasında bazı öncü devletler tarafından imzalanan GATT ile uluslararası ödemeler dengesi düzenlenmiş ve kotaların kaldırılmasıyla durgunlaşan dünya ticareti hareketlenmiştir.

Küreselleşmenin 1980'li yıllarda dünyada hız kazanması sebebiyle 1994 yılı itibariyle DTÖ adını almış ve böylelikle daha geniş alanlara yayılmıştır. DTÖ'nün faaliyetlerinden sadece gelişmiş ülkeler değil gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler de faydalanmıştır. Yıllar ilerledikçe, artan rekabet sebebiyle kurucu üye ülkelerin kendi aralarındaki ticaret ilişkileri diğer ülkelere oranla daha uygun koşullar altında

yapılmaya başlandıysa da, DTÖ'nün dünya ticaret hareketi üzerindeki etkisinin önemi su götürmez bir gerçektir (Öztürk, 2018:440).

2.3. Küreselleşme Kavramının Boyutları

Küreselleşmenin tarihsel gelişimini ve etki ettiği alanları göz önünde bulundurduğumuzda küreselleşmenin tek bir boyutunun olmadığını görmekteyiz. Buna göre küreselleşme bir çok farklı boyutu içinde barındırmaktadır ve bu boyutlar karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Bu boyutları ekonomik, siyasi, toplumsal ve teknolojik olarak sıralamak mümkündür.

2.3.1. Ekonomik Boyutu

Ekonomik küreselleşme dünyanın tek bir pazar haline gelmesidir. Bu durum ülke ekonomileriyle dünya ekonomisinin entegrasyonunun bir sonucudur. İletişim, ulaşım ve telekomünikasyon alanında gerçekleşen hızlı gelişmeler ve mal ve sermaye hareketlerinin uluslararası alanda artarak dolaşması sonucu piyasa hareketleri serbestleşmiştir. Bu serbestleşmede önemli bir etkiye sahip olan GATT, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlarla birlikte ülkeler hızlı ve sürdürülebilir olarak kalkınmalarını gerçekleştirmek için daha fazla ucuz maliyet ve sınır ötesi ticarete odaklanmıştır. Tüm bu etkenlerle birlikte mal, hizmetler, teknoloji ve sermayenin uluslararası alandaki dolaşım serbestliği ülkeler ve dünya ekonomisi arasında entegrasyonu sağlamış ve sonuç olarak ekonomik küreselleşme ortaya çıkmıştır (Aktan ve Şen, 1999:12).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle siyasi sınırların ortadan kalkması, zaman ve mekan kavramının ortadan kalkması ve bilgiye ulaşımın kolaylaşması da üretimin dünya genelinde gerçekleştirilmeye başlamasına olanak sağlamıştır. Uluslararası alanda sermayenin serbetçe dolaşmaya başlamasıyla üretim; maliyetin düşük, kârın ise en yüksek olacağı yerde gerçekleşmeye başlamıştır (Dikkaya ve Deniz, 2006:169). Bu durum rekabetin doğasını da değiştirmiştir. Önceden devletler dünyadaki doğal kaynakların kontrolü için rekabet etmekteydi. Fakat şimdi devletler dünya üzerinde edinilen pazar payları üzerinde rekabet etmektedir. Bu nedenle devletler artık siyasi müttefik olmanın yanında ticari anlamda da müttefiklik arayışına girme çabasıdadır. Bu duruma uyum sağlamak adına devletler yetkilerini zorunlu olarak yerel veya

bölgesel birliklerle paylaşmak durumundadır. Paylaşılan bu yetkiler başka devletlerle yapılan bölgesel ekonomik birlikleri olabileceği gibi, yabancı sermaye firmaları ile de gerçekleşebilmektedir. Ekonominin küreselleşmesi bu anlamda devletlerin ticaret ve sanayi politikasına karşı doğasının ve yapısının da değiştiğini göstermektedir (Strange, 1995:56).

2.3.2. Siyasi Boyutu

Siyasal anlamda küreselleşme, uluslararası alanda başrolde olan ulus devlet anlayışını kırarak, demokrasi, barış ve güvenlik gibi konuların ve bu konuların oluşturduğu sorunların küresel anlamda uluslararası ilişkilerle sınırlandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu konuların ele alınması, devletlerin egemenliklerini ulusüstü olan siyasi birliklerle (Avrupa Birliği gibi), ya da uluslararası kuruluşlarla (Birleşmiş Milletler, IMF gibi) paylaşması gerektiği durumunu ortaya çıkarmıştır (Çetin, 2008:178).

Bunların yanında çokuluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve küresel sivil toplum kuruluşları da ulus devletin egemenliğini sınırlandıran aktörlerdir. Bu aktörler her ne kadar küreselleşmenin bir sonucu olsa da, aynı zamanda küresel dünya düzenini şekillendirmektedir. Böylelikle küreselleşme olgusunun süreç içerisinde kendi kurum ve değerlerini inşa ederek aslında kendi devletini de inşa ettiği görülmektedir. Böylelikle devletlerin bu yeni inşa edilen dünyadan ayrı tek başına hareket etmesi düşünülemez (Cebeci, 2008:23).

Küreselleşmenin getirmiş olduğu bu yeni siyasi düzen uluslararası alanda olduğu kadar ulusal veya ulus-altı alanda da devletlerin yetki ve eylemlerinde geleneksel yapısı haricinde yeni yönetim modelleri meydana getirmiştir. Küreselleşme ile demokrasi, insan hakları, özgürlük ve çevre gibi konular evrensel bir hal alırken, bu durum devletlerde de kendini demokratikleşme, saydamlık, özelleştirme, esneklik, hesap verilebilirlik gibi konular üzerinde bir dönüşüm olarak göstermiştir. Dünyanın hemen her bölgesinde derinleşen entegrasyonun bir sonucu olarak yerelleşme eğiliminin artmasıyla ulus-devlet, küresel kurumlar ve yerel alanlar arasında iki yönlü olarak baskılanmaktadır. Bu durum ulus devletin geleneksel siyasi araçlarının giderek zayıflamasına sebep olmuştur. Bu sebeple iki yönlü olarak

baskılanan devlet, küreselleşmenin temel bileşenlerini oluşturan teknolojik devrim, kurulu devlet hiyerarşileri ve örgütsel yapısı, yönetim süreç ve hizmetlerine karşı yeniden yapılanmak zorunda kalmıştır (Köse, 2003:3).

Küreselleşme siyasal anlamda sadece devletlerin hiyerarşik yapı ve işlevlerinde değil bireylerin yaşam ve etkinliklerinde de etkili olmuştur. Bu durum da devletlerin siyasal anlamda hareketlerine kısıtlama getirmiştir. Şöyle ki küreselleşme, gelişen iletişim araçlarıyla politik bir kaynak olmayan mesafeyi ortadan kaldırmıştır. Yani yeni oluşan küresel düzen bölgesel olmaktan çıkmıştır. Artık sınırları aşan, devlet tarafından kontrol edilemeyen, ulusötesi ilişkileri teşvik eden bireyler arasındaki ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle her birey potansiyel olarak uluslararası bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede bireyler daha önceki bir bağlılığını ve siyasi sistemin otorite üzerindeki tekeli ortadan kaldırdığı için kimliğini çoğaltabilmektedir. Bu noktada da kimliğe dayalı gerçekler (din veya etnik köken) veya uluslararası bir katılım (dernek, STK veya ekonomik kurumlara), devletin olan gücünü ve egemenliğini gösterme kapasitesini kısıtlayarak devletin hiyerarşik konumunu kaybettiğini gösteriyor. Ve son olarak da toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olan kamu malları, egemen mallar olmaktan çıkıp, küresel düzende küresel bir hal almaktadır. Çevre, ekonomik ve sosyal kalkınma, barınma, demografik düzenleme, kadın ve insan hakları devletlerin kendi politikalarına özel olmaktan çıkıp küresel işbirliğiyle desteklenecek ortak alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Badie, 2001:254-255).

2.3.3. Kültürel Boyutu

20. yüzyılın ortalarından itibaren iletişim teknolojisinde yaşanan devrim niteliğindeki gelişmeler ile toplumlar ve kültürler arası ilişkiler yoğunlaşmıştır. Uydu teknolojisinin sınır ötesi yayıncılığa sağlamış olduğu kolaylıkla birlikte dünyada birbirinden çok uzaklıkta bulunan ülkeler ve toplumlar birbirinden ve kültürlerinden; ayrıca üretim ve tüketim alışkanlıklarından, giyim kuşam tarzlarından haberdar olmuştur. Böylelikle dünyanın en ücra köşesindeki kapalı toplumlar bile açık toplum haline gelmiştir. Haberleşme ve iletişim ağının bu kadar yaygınlaşmasıyla kültürler arasında dünya genelinde bir akış başlamıştır. Toplumlar arasındaki sınırların ortadan

kalkmasıyla kültürler arası etkileşim kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Mahiroğulları, 2005:1279).

“Küreselleşme, bilimde, ekonomide, politikada, kültür ve san’at’ta dünyanın bir bütün olarak algılanmaya başlanması ile birlikte başlayan sosyal ve kültürel bir süreçtir. Küreselleşme denildiği zaman, akla ilk gelen bir şeylerin dünya çapında yaygınlaşmasıdır; öncelikle de bilginin, enformasyonun yaygınlaşması. İşin arkasında doğal olarak “üretim” ve “ekonomi” vardır. Siyasetin işin dışında tutulması, elbette düşünülemez. Kültür, küreselleşmenin elbisesi; değerler ise –pek farkedilmese de- işin özü, esasıdır. Çünkü, ne bilgi, ne ekonomi, ne de kültür değerlerden bağımsız olabilir. Değerler onları, onlar da değerleri tekrar tekrar üretir.” (Onat, 2002:37).

McLuhan dünyayı yoğun ilişkiler ağına sahip anlamına gelecek şekilde “küresel köy” (global village) olarak tanımlamıştır. Dünyanın birbirinden bağımsız bölgelerinde yaşanan bir olaydan insanların eşzamanlı olarak haberdar olmasıyla, yaşanan olayın etki alanı da genişleme gösterip küresel bir hal alacaktır. Bu noktada zaman ve mekanının ortadan kalkarak aynı anda yapılan bir işin ve katedilen mesafenin devasa bir artış sağlamasıyla insanlar küresel ölçekte bir çok alanda bir araya gelmiştir bu durumda dünya kolay ulaşılabilen bir alan haline gelerek daha da küçülmektedir. Sonuç olarak her türlü ideolojiyi ve olayı aşan küreselleşme ekonomik, siyasi, askeri, coğrafi ve kültürel alanların hepsini kapsayan organizasyonun kendisi olmuştur. Bunun sonucunda da küreselleşme, insanların teknoloji aracılığıyla birbirlerine olan ekonomik ve sosyo-kültürel bağımlılığını ortaya çıkarmıştır (Ölçekçi, 2020:81).

İnsanların bu yönden etkileşimlerinin artmasıyla ortaya küresel bir kültür ve birikim ortaya çıkmıştır. Artık bireyler ve toplumlar arasındaki farklı yaşam tarzları üzerinde ortak bir payda meydana gelmiştir ve farklı zevk ve ilgi alanları belirli bir ahenk ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeye dair dikkat edilmesi gereken noktalardan biri kültürlerarası ahenk oluşturmalarının haricinde farklılaşma ve ayrıştırmayı da tetikleyebileceği durumudur. Diğerisi ise küresel anlamda kültürler arası etkileşimin çift

yönlü olarak hareket etmesidir. Bu etkileşim içerisinde “küresel” “yerele” ulaşabileceği gibi “yerel” de “küresele” ulaşabilmektedir (Bayar, 2008:30).

Küreselleşmenin kültürel sonuçlarına bakıldığında ise karşımıza olumlu ve olumsuz olmak üzere çeşitli durumlar çıkmaktadır. İlk dikkat çeken nokta kültürel küreselleşme üzerinde yapılan araştırmalarda Amerikan kültürünün baskınlığının ifade edilmesidir. “Amerikanlaşma”, “McDonaldlaşma” gibi özel isimlerle de ifade edilen bu durumun yaşam biçimi olarak dünyada bir örnek teşkil ediyor olmasıdır. İkinci olarak küreselleşme ile birlikte iletişim imkanlarının artmasıdır. Bu durum kültürel küreselleşmeyi hem olumsuz hem de olumlu olarak etkilemektedir. Demokratik değerlerin yaygınlaşması, hak arama, kültürlerin birbirlerinden haberdar olması gibi durumlar olumlu sonuçlar doğururken; kapitalizmin araç olarak küreselleşmeyi kullanması, kültürel koloncilik gibi durumlar olumsuz sonuçlarını oluşturmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin olumlu sonuçlarının, gelişim düzeyleri, kültürleri ve inançları birbirinden farklı olan bölgelere; demokratiklik, hukukun üstünlüğü, liberal ekonomi sistemi gibi alanların her zaman ve her dönemde eşit şekilde uygulanması mümkün müdür sorusunu akıllara getirmektedir (Talas ve Kaya, 2007:159-160).

2.3.4. Teknolojik Boyutu

Teknolojik anlamda bilgisayarın kullanımı, internet ve uydu sistemlerindeki gelişmeler küreselleşmenin önemli itici unsurunu oluşturmaktadır. Gelişen bu teknoloji sebebiyle zaman ve mekan kavramları büyük bir dönüşüme uğramıştır. Bu anlamda bilgisayarlar veriyi ve bilgiyi hızlı işleyen makinalar olarak karşımıza çıkarken , internet “dijital sinir sistemi” gibi bilgisayarların elde ettiği bilgi ve verilerin toplanıp, dağıtılmasında işe yaramaktadır. Uydu haberleşmesi ise e-ticaret, para transferi, askeri alanlar ve televizyon yayıncılığında etkili olup, bu durum Amerikan kültürünün evrensel kültür halini almasını kolaylaştırmıştır. Bu sebeple ulus devletlerin bilgi yoluyla sürdürdükleri iktidarları bilgi tekellerinin ellerinden alınması suretiyle büyük oranda parçalanmıştır. Küreselleşmenin teknolojik boyutunu önemli kılan bir başka nokta ise internet ve uydu alanındaki gelişmeler sayesinde alt kimlik ve yerel değerler kendilerini ifade etme ve varlıklarını öne çıkarma imkanı bulmuştur. Bu durum da küreselleşmenin hakim olan düşüncesine uygun bir zemin oluşturmaktadır (Çınar, 2009:17).

Elektronik, iletişim ve bilgisayar teknolojisi küreselleşmeyi belirleyen diğer özelliklere kaynaklık eden bir konumdadır. Çünkü bu teknoloji yoğun ve hızlı bir şekilde dünyanın her bölgesinde bulunabilmektedir. Teknolojinin bu özelliği küreselleşmenin yoğunlaştırıcı, yaygınlaştırıcı ve değiştirici yönlerini oluşturmaktadır. Bu sebepten böyle bir teknoloji henüz varolmamışken, küresellikten bahsedilmesi mümkün olmamaktadır (Atatüre, 2003:70). Yine aynı şekilde Atatüre açıklamalarına “bilgi teknolojileri, küreselleşme olgusunun lokomotifini oluşturmaktadır.” şeklinde devam etmektedir. Küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve toplumsal anlamda değişim ve dönüşümlere sebep olması ile bilgi teknolojilerinin gelişimi, küreselleşme adına aynı etkiye sahiptir (Atatüre, 2003:75).

Küreselleşmenin teknolojiyle gerçekleşen bu ilişkisinde özellikle gelişmiş ülkelerde ürün rekabetini bilimsel ve teknolojik anlamdaki yetkinlik rekabeti oluşturmaya başlamıştır. Artık ülkelerin gelişmişlik düzeyini teknolojik ilerlemeleri belirlemekte ve uluslararası alanda gerçekleşen yarışta teknoloji, sahibine ticari anlamda üstünlük sağlamıştır (Zerenler, Türker ve Şahin, 2007:656).

Sanayi devrimi teknolojik gelişmelerin ilerlemesiyle makinalaşma üzerinden başlamış ve daha sonra bilim ve iletişim alanındaki döngüsel ilişki ile bilginin dolaşımı artarak bilgi istenen yere zaman kaybı yaşamadan ulaşmaya başlamıştır. Bu durum bilgi toplumunun oluşmasını sağlamıştır. Bilginin hızlı bir şekilde toplumun istenen her birimine ulaşmasıyla sanayi toplumunun katı olan yapısı da dönüşüme uğramıştır. Bilginin sosyal örgütlerden toplumun her ferdine kadar ulaşması, sosyal ve bireysel alanda değişim oluşturduğu gibi mal ve hizmet taleplerinde de bir değişim başlatmıştır. Talepte gerçekleşen değişimle birlikte üretim faaliyetleri de çeşitlenme göstererek ekonomik faaliyet türlerinin değişimine yol açmıştır. Eskiden çelik ve enerji üretimi bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirlerken, günümüzde yaşanan bu değişimle birlikte artık ülkeler bilgi teknolojisini oluşturan mikroelektronik, telekomünikasyon ve bilgisayar alanındaki gelişmelerle işlenen bilgilerin, iletilmesi ve saklanmasıyla gelişmişlik düzeyini ölçmektedir. Oluşan bu yeni dönemle birlikte gelişmişlik kriterlerini fiziki miktarlara odaklı olgular değil, bilgiye dayalı olan olgular oluşturmaktadır (Bayraç, 2003:46).

Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte bilgi sayısallaşmaya başlamıştır. Bilginin sayısallaşması tıp, eğitim, kültür, medya , ekonomi gibi bir çok alanda genişlemeye yol açmıştır. Bilgi artık yeryüzünün her hangi bir yerinden hızlı, sınırlamasız ve düşük maliyetli bir şekilde iletilebilir hale gelmiştir. Böylelikle aslında her “şey”in (objenin) sayısallaşması dünyanın bir köy ortamına dönüşmesinin önünü açmıştır. Teknolojinin gelişmesinin önemli bir seviyesi olarak bir insanda bulunan gen hücresinin haritasının detaylı bir şekilde çıkarılıyor olması buna örnek gösterilebilir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilginin önemi gözle görülür bir şekilde artmıştır. Bu süreçle birlikte iletişim de modern bir görünüme kavuşarak üretim, ticaret, bilgi ve kültür alanları dünya genelinde daha hızlı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Tüm bunların yanında bilginin “online” bir hale gelmesi ekonomik etkinliklerde özellikle “hız” ve “hacim” üzerinde etkili bir faktör konumundadır. Bu anlatılanlara dayanarak bilginin yönetilebilir bir olgu olduğu da görülmektedir. Ve dünya devletleri arasında ekonomi alanında bilgiyi yönetemeyen (üretmeyen) ve bilgiyi yönetebilen (üretebilen) bir ayrım ortaya çıkmaya başlamıştır (Balkanlı, 2002:18-19).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİ ORTAMINDA DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN GELİŞİMİ

3. Küreselleşme Sürecinde Dünya Ekonomisinin Gelişim Serüveni

Tarihsel açıdan bakıldığında, tarımdan sanayiye geçiş; sermaye yatırımı, teknolojik ilerlemeler ve yaşam standardını yükselten emek verimliliğindeki büyüme eşlik ettiğinden, ekonomik kalkınma büyük ölçüde sanayileşmeye dayanmıştır. Ancak son 25 yıldaki küresel değişimler olarak gerçekleşen; iletişim, ulaşım, teknoloji ve en önemlisi kurumsal strateji ve hükümet politikaları sanayileşmenin temellerini çarpıcı biçimde değiştirmiştir. 1980’lerde ise birçok ülkede ithal ikamesi stratejilerinin yerini ihracatı teşvik edici stratejiler alsa da küreselleşmenin, başarılı sanayileşmeyi gerçekleştirecek koşulları nasıl değiştireceği konusu belirsizliğini korumaktaydı. İhracatın teşviki, refahı en iyi halde kullanan ekonomik teori ile uyumlu görünse de, serbest ticaret ve karşılaştırmalı üstünlük, ithal ikamede bulunmayan uzmanlık ve değiş tokuş gibi unsurlardan yararlanacaktı. Bu nedenle sanayileşmenin anahtarı üretimi (dolayısıyla ihracaatı) daha yüksek üretkenlik ve ücret getirecek olan sermaye yoğun sektörlere kaydırmaktan geçmekteydi (Milberg, 2004:1-2).

İktisat tarihi incelendiğinde, 1929 Büyük Buhranı’na kadar işsizlik bir sorun olarak görülmemiştir. Bunun nedeni ise dönemin hakim anlayışı olan klasik iktisata göre, ekonominin tam istihdama sahip olduğu ve gönüllü işsizlik dışında hiçbir işsizliğin olmadığı şeklindedir. 1929 yılına gelindiğinde ise, 1920’li yıllarda alınan önlemlere rağmen, Birinci Dünya Savaşı’nın da etkileriyle birlikte iflasların ve işsizliğin önüne geçilememiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayan ve daha sonra tüm dünyaya yayılan ekonomik gerileme, ulusal gelirlerde ve üretimde gerilemeye yol açarak işsizliğin artmasına neden olmuştur (Özsağır, 2012:285).

Birinci Dünya Savaşından sonra hükümetlerin ekonomi politikalarının ana hedefini, oluşan kitlesel işsizliğin ortadan kaldırılması ya da dar anlamda istihdamın sağlanması oluşturmuştur. Kitlesel işsizliği ortadan kaldırmak için ise politik olmanın yanında ekonomi ağırlıklı bir argüman olan keynesyen argüman öne çıkmıştır.

Keynesyen argümanın fikri, kitlesel işsizliğin siyasi ve sosyal anlamda doruğa ulaştığına dair düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Şahin ve Bakırtaş, 2000:68). Keynesyen argüman ise tam istihdamın sağlanması durumunda işçilerin elde ettikleri gelirlerin toplam talebi artırarak, bu durumun ekonomide uyarıcı bir etki yaratacağına dayanmaktadır (Corry, 1986:215-217; Akt Şahin ve Bakırtaş, 2000:68).

Böylelikle, 2. Dünya Savaşı sonundan 1970’li yıllara kadar olan dönemde, işsizliği gidermek için ücretlerde yapılacak olan indirimlerin işe yaramayacağı çünkü bu durumun toplam talebi düşüreceğini savunan keynesyen görüş iktisatta hakim anlayış olarak kabul edilmeye başlamıştır (Boduryan, 2004:14).

Bu anlayışla tüm dünyada, ekonomi politikaları ve beraberinde getirdiği refah devleti sisteminin, hakim olan Fordist üretim sistemiyle birlikte sosyo-ekonomik anlamda uyumlu olarak sağlanmasıyla istikrarlı bir büyüme gerçekleşmiştir. Daha önce benzeri görülmeyen ve uzun süreli bir büyüme ve istikrar dönemi sağlayan 30 yıllık bu dönem ekonomide Altın Çağ olarak adlandırılmıştır (Sapançalı, 1998:131).

1960’lara gelindiğinde ise oluşan talep fazlalığı nedeniyle fiyatlar genel seviyesinde yükselmeler baş göstermiştir. Bu durumu önlemek adına fiyat istikrarını sağlayıcı politikalar uygulamaya konularak fiyatlar genel seviyesine istikrar sağlanmıştır. Fakat bu durum tam istihdam amacından uzaklaşarak işsizliğin artmasına neden olmuştur (Kutal,1993:15; Akt Boduryan, 2004:15).

Dünya, 1970’li yıllara gelindiğinde kısa bir süre içerisinde gelişmiş ülkelerle başlayan ve ne kadar süreceği bilinmeyen yeni bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Ara dönem olarak sorunlarla geçen 1970’li yılların en önemli belirleyicisi, savaş sonrası dönemde en önemli enerji kaynağı olarak kabul edilen petrol fiyatlarındaki hızlı artışlar olmuştur. Gelişmiş ülkelerde bu dönemde verimlilik azalmış, ekonomik büyüme yavaşlamış, fiyat istikrarı bozulmuş, sabit kura dayalı para sistemi çökmüş ve kar oranları azalmıştır. Bunların yanında enflasyon ve işsizlik hızla arttığı görülmüştür (Sapançalı 1998:131).

3.1 Küreselleşme Sürecinde Dünya Ekonomisinde Yaşanan Değişim ve İşsizlik

İşsizlik gelişmiş ve gelişmemiş bütün ülkelerde küresel bir hal almıştır. 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin ardından neoliberal politikalar popüler bir hal alarak, II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomisini yeniden yapılandırmak amacıyla yoğun işgücüne ihtiyaç duyan ve bu ihtiyacını yabancı işgücü ile karşılayan ülkelerde, küreselleşmenin de etkisiyle sosyal ve ekonomik bir sorun haline gelmiştir. Yaşanan bu işsizlik üzerinde; işgücü arz ve talebine bağlı olarak gerçekleşen demografik değişiklikler, mal piyasalarındaki rekabet ve sermaye hareketlerindeki artışın yanında teknoloji yoğun üretimin de etkili olduğu ifade edilmektedir. Diğer yandan neoliberal politikaların yaygınlaşması uluslararası ticaretin serbestleşmesinin önünü açmıştır. Tüm bunlar olurken 1980-1982 yılları arasında yaşanan ekonomik durgunluk, işsizlik oranlarının 1929 ekonomik buhranında yaşanan işsizlik oranlarının üzerine çıkmıştır. Bu durum istihdam oranlarının birçok sektörde değişmesine sebebiyet vermiştir (Görmüş, 2009:179-180).

Bu değişimle birlikte geniş bir coğrafyaya yayılan küreselleşmenin iş bölümüne yönelik etkisi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yeni organizasyon yapılarının oluşmasına sebep olmuştur. Bu yeni organizasyonlar, gelişmiş ülkelerin düşük maliyetli işgücüne ulaşmak istemesi ve gelişmekte olan ülkelerinse sanayileşme isteklerini gerçekleştirmek ve geç kalmışlığı telafi etmek yönünde hareket etmiştir. Böylelikle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle kurduğu bu ilişki, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde küresel üretim sürecinin hızlanması adına önemli bir fırsat oluşturmuştur. Gerçekleşen bu post-fordist süreçte işgücü piyasalarında süre ve biçim olarak esnekleşme yaşanmıştır. Ayrıca teknolojik anlamda gerçekleşen yeniliklerle üretimde işgücünün payı giderek azalırken, vasıflı ve donanımlı işgücüne duyulan ihtiyaç artmıştır. Vasıfsız ve yarı vasıflı işgücüne olan talep daralırken , bu grupla yüksek vasıflı işgücü arasında ücret farkı ortaya çıkarak ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte küresel sermaye hareketliliği hız kazanırken, bilgi işçisi olarak da alandırılan yüksek vasıflı işgücü de hareketlilik kazanmıştır (Uyanık, 2008:221).

Yaşanan bu gelişmeler, farklılaşan pazar içerisinde kaliteli üretimi gerçekleştiren nitelikli çekirdek işgücünü istihdam eden küçük ölçekli üretim sistemini oluşturmaktadır. Böylelikle üretim ölçeğinin küçülmesi istihdam koşullarının değişmesiyle birlikte taşeron üretim biçimlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda daha az devlet müdahalesi ve kişisel sorumlulukla birlikte esnekleşmiş ve farklılaşmış yönetim biçimlerini meydana getirmiştir (Öngen, 1995:279).

Küreselleşmenin bir sonucu olarak değişen bu işgücü piyasaları çoğu ülkede benzer özellikler göstermektedir. İşgücü piyasasının mevcut durumu, dünya ekonomisinde işsizlik oranının artmasına neden olmuştur. İşgücünde oluşan bu yapısal değişimler; ekonominin kuralsız hale gelmesi ve üretim yapısındaki değişim, olarak baş göstermiştir (Yeşilyurt Temel ve Yapraklı, 2015:2).

Uluslararası sermayenin başatı konumunda olan ülkeler ileri teknoloji üretimine ve ürünlerine sahiptir. Bu ülkeler emek yoğun gerektiren imalat sanayi ürünlerini ve üretim süreçlerinin maliyetini, doğrudan yabancı yatırım yolunu kullanarak, gelişmekte olan ülkelerin ucuz ve yasal koruma sistemi bulunmayan işgücünden yararlanarak düşürmektedir. Merkez ülke olarak adlandırılan bu ülkeler gelişmekte olan ülkeleri, ihracaata dayalı kalkınma sistemi aracılığıyla emek yoğun imalat sanayi ürünlerini üretmek üzere gelişmiş ülkeler arasında kurulan pazar içindeki rekabete dahil edilmektedir. Bu durum karşımıza rekabet gücünü belirleyen “ucuzluk ve kalite” faktörlerinin yanında; yurtiçi ve yut dışı fiyatlar, yerli paranın yabancı paralara karşı değeri, işgücü verimliliği ve çalışma hayatının boyut ve standartlarını etkileyecek olan teknolojik yenilikler gibi bir çok faktörü ortaya çıkarmaktadır (Uyanık, 2008: 214).

Küreselleşmenin ortaya çıkışı ve günümüz dünyasında yaşanan değişim ve dönüşümleri ortaya çıkaran temel faktörler teknolojik, ideolojik ve ekonomik faktörler olarak ele alınsa da küreselleşmenin, özellikle 1980’li yıllardan itibaren bilgi teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmelerle birlikte dünya çapında hızla yayılma imkânı bulunduğu savunulmaktadır. Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler yalnızca enformasyon üzerinde gerçekleşmeyip, üretim teknolojilerinde de kendini

göstermiştir. Böylelikle üretim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ekonomik faaliyetlerin gelişimine ve değişimine yol açmıştır (Yılmaz ve Çetin, 2007:16).

Üretim teknolojisi, üretim faktörlerinin yeniden organize edilmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada üretim tekniklerinde meydana gelen bir yenilik üretim miktarını etkilediği kadar, üretim sürecini de etkilemektedir. 1980’li yıllarda bu durum dünya ekonomisinde gelişen teknolojiyle ileri boyuta taşınarak, 1990’lı yıllarda dünya ekonomisinde teknolojinin yardımıyla üretim teknolojilerinin dönüşümüne yol açmıştır (Balkanlı, 2018: 27).

1980’li yıllarda küreselleşme ekonomik alanda özellikle bir ivme kazanmıştır ve teknolojiadaki gelişmeler ile dünya ekonomisinde önemli değişiklikler yaşanmıştır (Erdoğan, 1999:4).

Bu değişim süreciyle birlikte işletmelerin ihtiyaç duydukları insan kaynakları ve istihdam şekillerinin yapısında da bir değişim meydana gelerek, geleneksel işgücü piyasaları bu durumdan etkilenmiş olup genel bir işsizlik sorunu meydana gelmiştir. Yaşamın her alanında olduğu gibi bilim ve teknoloji alanındaki bu değişim çalışma şartlarını da etkileyerek üretimin insan gücünden çok makine gücüne dayanmasına, hatta otomasyon ile makinaların işleyişini ve kontrolünün yapılması yine makinalar tarafından gerçekleşmeye başlamıştır. Bu durum teknolojik işsizliğe yol açtığı gibi vasıflı işgücünün önemini de artırmıştır. Bu bağlamda dünya istihdam yapısında yaşanan bu değişimde yalnız teknolojinin gelişmesi değil bunun yanında; artan rekabet, uluslararası ve bölgesel entegrasyonlar, yeni oluşan pazarlardan pay kapma yarışı, insan kaynağının ekonomik kalkınmada itici bir unsur olduğunun anlaşılması, müşterilerin bilinçlenmesi ve uluslararası ticarete standartlara gidilmesi de etkili olmuştur (İŞKUR, 2005).

Teknolojik gelişmeyle ortaya çıkan büyük ölçüde dijitalleşmeye ve internete dayalı gerçekleşen bu değişim süreci yeni ekonomi olarak adlandırılmaktadır. Oluşan bu yeni ekonomi, hızı kontrol edilebilen teknolojik değişim ve iyi bir istikrar politikasının bir bileşimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada öğrenilen yeni bilgiler, araştırma ve yeni teknoloji, toplumların yaşam standartlarını yükseltirken, zaman ve maliyetten tasarruf sağlamaktadır (Bayraç, 2003:43).

Böylelikle bu yeni süreçte istihdam daha teknoloji yoğun ve bilgi temelli, ancak aynı zamanda daha esnek ve güvensiz hale gelmiştir (Arthurs, 2006:54).

Aşağıda Tablo 1’de OECD’nin kurucu ülkelerinin 1991-1998 yılları arasını kapsayan toplam işsizlik oranları verilmiştir.

Tablo 1: OECD kurucu ülkeleri, 1991-1998, işsizlik oranları, toplam (%)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
ABD	6.8	7.5	6.9	6.12	5.65	5.45	5	4.51
ALMANYA	5.32	6.32	7.68	8.73	8.16	8.82	9.86	9.79
AVUSTURYA	3.42	5.59	4.25	3.54	4.35	5.28	5.15	5.52
BELÇİKA	6.99	6.7	8.08	9.65	9.34	9.48	8.96	9.32
İNGİLTERE	8.55	9.78	10.35	9.65	8.69	8.19	7.07	6.2
DANİMARKA	9.1	9.03	10.72	8.04	6.99	6.84	5.4	5.04
FRANSA	9.13	10.21	11.32	12.59	11.84	12.37	12.57	12.07
HOLLANDA	7.28	5.56	6.29	7.16	7.16	6.42	5.51	4.39
İRLANDA	15.78	15.03	15.59	14.57	11.98	11.72	10.2	7.7
İSPANYA	15.93	17.7	22.16	24.21	22.67	22.14	20.7	18.67
İSVEÇ	3.24	5.72	9.33	9.58	8.9	9.55	10.36	8.94
İSVİÇRE	1.78	2.81	3.72	3.88	3.33	3.71	4.2	3.6
İTALYA	10.1	9.33	10.24	11.09	11.67	11.87	12	12.12
İZLANDA	2.55	4.31	5.26	5.33	5.2	3.6	3.72	3.07
KANADA	10.32	11.2	11.38	10.4	9.49	9.62	9.1	8.28
LUKSEMBURG	1.48	2.03	2.33	3.48	2.92	3.29	2.53	2.76
NORVEÇ	5.41	5.91	5.97	5.35	6.31	5.04	4.69	3.74
PORTEKİZ	3.92	3.98	5.3	6.71	7.06	7.3	6.57	4.65
TÜRKİYE	8.21	8.51	8.96	8.58	7.46	6.63	6.84	6.89
YUNANİSTAN	7.66	7.84	8.61	8.86	9.06	9.66	9.58	10.84

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir.

https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=1998&most_recent_year_desc=true&start=1991 04/03/2022.

Tablo 1’de 1991 ve 1998 yılları arasında OECD kurucu üyeleri arasında toplam işsizlik oranları verilmiştir. Tablo incelendiğinde ise verilen yıllar arasında en az toplam işsizlik oranına sahip ülke Lüksemburg % 20,82 ile olur iken, İsviçre’nin % 27.03 ile onu izlediği görülmektedir. Toplamda en fazla işsizlik oranına sahip olan ülke % 164,18 ile İspanya olurken, İrlanda’nın da % 102,47 ile İspanya’dan sonra en fazla işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye ise belirtilen tarihler aralığında diğer ülkeler arasında toplam işsizlik oranına göre sıralandığında % 62,26 oranıyla 10. sırada yer almaktadır.

Tablo 2 : Dünya Geneline Toplam İşsizlik Oranları, 1991-1998, (%)

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
4.8	4.9	5.2	5.5	5.6	5.7	5.7	5.8

Kaynak: ILO verilerinden derlenmiştir. (ILO, WESODATA). Erişim Tarihi: 04/03/2022.

<https://www.ilo.org/wesodata/chart/2bhMgJhP4>

Bu bilgiler ışığında, değişen dünya ekonomisindeki gelişmeler işgücü istihdamında yaşanan değişimleri göstermesi açısından önemlidir. Ve bu noktada işgücünün 1990'lardan 2000'lere kadar geçirdiği gelişmeler, bu etkileri analiz edebilmek adına önemli tarihler olmaktadır. Dünya ekonomisinde işgücünün istihdamına ilişkin genel görünüm, işsizlikte orantısal olarak trajik artışlar olmadığını, aksine azaldığı dönemlerin olduğunu bile göstermektedir. Bu durum önemlidir çünkü üretimde teknoloji ve otomasyon kullanımı ile işsizliğin artması beklenmektedir. Ancak bu gelişme bazı ülkeler dışında genel olarak gerçekleşmemiştir (Balkanlı, 2018:33).

Bu noktada tablo incelendiğinde; küreselleşmenin ekonomik ve teknolojik olarak hızlanma evresine geçtiği 1990’lı yıllarda ABD, İngiltere, Danimarka, Hollanda, İrlanda, Kanada, Norveç ve Türkiye’de 1990 yılındaki işsizlik oranlarının ilerleyen tarihlerde yükselişe geçmesine rağmen 1998 yılında düşüş gösterdiği görülmektedir.

Verilen tarihler arasında Avusturya haricindeki tüm ülkelerde 1992 yılından sonra 1993 yılına geçişte ve daha sonra onu takip eden 1994 ve 1995 yıllarında işsizlik oranlarında belirgin bir artış olduğu gözlenmiştir. Bu duruma 1992 yılında kara Çarşamba adı verilen finansal krizin ve daha sonra 1994 yılında meydana gelen Meksika krizi ve son olarak 1997-1998 yıllarında gerçekleşen Asya krizinin (Ongun, 2012:55-56) etkili olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3 : OECD Kurucu Üyeleri, 2000-2009, işsizlik oranları, toplam, (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ABD	3.99	4.73	7.78	5.99	5.53	5.08	4.62	4.62	5.78	9.25
ALMANYA	7.92	7.77	8.48	9.78	10.73	11.17	10.25	8.66	7.52	7.74
AVUSTURYA	4.69	4.01	4.85	4.78	5.83	5.63	5.24	4.86	4.13	5.3
BELÇİKA	6.59	6.18	6.91	7.68	7.36	8.44	8.25	7.46	6.98	7.91
İNGİLTERE	5.56	4.7	5.04	4.81	4.59	4.75	5.35	5.26	5.62	7.54
DANİMARKA	4.48	4.16	4.27	5.4	5.2	4.83	3.9	3.8	3.68	6.41
Fransa	10.22	8.61	8.7	8.31	8.91	8.49	8.45	7.66	7.06	8.74
HOLLANDA	2.73	2.12	2.55	3.59	4.65	5.87	5	4.15	3.65	4.35
İRLANDA	4.32	3.68	4.22	4.48	4.49	4.34	4.41	4.98	6.77	12.61
İSPANYA	13.79	10.35	11.15	11.28	11.09	9.15	8.45	8.23	11.25	17.86
İSVEÇ	5.47	4.73	4.97	5.55	6.69	7.49	7.07	6.16	6.23	8.35
İSVİÇRE	2.67	2.49	2.92	4.12	4.32	4.44	4	3.65	3.35	4.12
İTALYA	10.84	9.6	9.21	8.87	7.87	7.73	6.78	6.08	6.72	7.75
İZLANDA	1.94	1.87	2.99	4	4.03	2.55	2.83	2.25	2.95	7.22
KANADA	6.83	7.22	7.66	7.57	7.19	6.76	6.32	6.04	6.14	8.34
LUKSEMBURG	2.35	1.81	2.62	3.68	5.11	4.49	4.73	4.07	5.06	5.12
NORVEÇ	3.46	3.74	4.02	4.22	4.26	4.38	3.4	2.49	2.55	3.1
PORTEKİZ	3.81	3.83	4.5	6.13	6.32	7.58	7.65	7.96	7.55	9.43
TÜRKİYE	6.5	8.38	10.36	10.54	10.84	10.64	8.72	8.87	9.71	12.55
YUNANİSTAN	11.25	10.46	9.97	9.41	10.31	9.99	9.01	8.4	7.76	9.62

Kaynak:Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir. Erişim Tarihi: 05/03/2022.

https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=2009&most_recent_year_desc=true&start=2000

Tablo 3’de 2000 ile 2009 yılları arasında OECD kurucu üye ülkelerinin toplam işsizlik oranları yüzde olarak verilmiştir. Bu veriler ışığında 2000-2009 yılları arasında toplam işsizlik oranı en az olan ülkelerin sırasıyla İzlanda % 32,63 ve Norveç %35, 62 olduğu görülmüştür. Verilen tarihler aralığında işsizlik oranlarının toplamında en çok yüzdeye sahip olan ülkeler ise İspanya % 112,6 ve Türkiye % 97,11 dir. Tüm ülkeler toplam işsizlik oranlarına göre sıralandığında Türkiye 19. sırada yer almaktadır.

2000-2009 yılları işsizlik oranlarına bakıldığında Almanya, Fransa, İtalya ve Yunanistan’da işsizlik oranlarının düştüğü görülmektedir. Verilen tarihler aralığında Yunanistan hariç tüm ülkelerde 2001 yılında artışlar gözlenmiş olup, özellikle 2008 küresel krizinden sonra tüm ülkelerdeki işsizlik oranında ciddi artışlar gözükmemektedir.

Tablo 4 : Dünya Geneline Toplam İşsizlik Oranları, 2000-2009, %

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
5.8	5.8	6.1	6.2	6.0	5.9	5.6	5.4	5.4	6.0

Kaynak: ILO verilerinden derlenmiştir. (ILO, WESODATA). Erişim Tarihi: 05/03/2022).

<https://www.ilo.org/wesodata/?chart>

Dünya geneli işsizlik oranlarına göre dünya genelinde 2000’li yıllara geçişten sonra işsizlik oranlarının sabit kaldığı ve düştüğü görülse dahi 1990’lı yılların başındaki oranlara düşme gerçekleşmemiştir.

Aşağıda OECD kurucu üyeleri 2010-2018 yılları arasındaki işsizlik oranları verilmiştir.

Tablo 5 : OECD Kurucu üyeleri, 2010-2018, işsizlik oranları, toplam (%)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ABD	9.63	8.95	8.07	7.37	6.17	5.28	4.87	4.36	3.9
ALMANYA	6.97	5.82	5.38	5.23	4.98	4.62	4.12	3.75	3.38
AVUSTURYA	4.82	4.56	4.87	5.33	5.62	5.72	6.01	5.5	4.85
BELÇİKA	8.29	7.14	7.54	8.43	8.52	8.48	7.83	7.09	5.95
İMGİLTERE	7.79	8.04	7.88	7.52	6.11	5.3	4.81	4.33	4
DANİMARKA	7.75	7.77	7.8	7.38	6.93	6.28	5.99	5.83	5.13
FRANSA	8.87	8.81	9.4	9.92	10.29	10.35	10.05	9.41	9.02
HOLLANDA	4.99	4.98	5.82	7.24	7.42	6.87	6.01	4.84	3.83
İRLANDA	14.53	15.35	15.45	13.73	11.86	9.91	8.37	6.71	5.74
İSPANYA	19.86	21.39	24.79	26.09	24.44	22.06	19.63	17.22	15.25
İSVEÇ	8.61	7.8	7.98	8.05	7.95	7.43	6.99	7.72	6.36
İSVİÇRE	4.8	4.4	4.48	4.75	4.83	4.8	4.92	4.8	4.71
İTALYA	8.36	8.36	10.65	12.15	12.68	11.9	11.69	11.21	10.61
İZLANDA	7.56	7.03	6	5.38	4.9	3.98	2.98	2.74	2.7
KANADA	8.06	7.51	7.29	7.07	6.91	6.91	7	6.34	5.83
LUKSEMBURG	4.36	4.9	5.14	5.85	5.85	6.67	6.29	5.52	5.59
NORVEÇ	3.52	3.21	3.12	3.42	3.48	4.3	4.68	4.16	3.8
PORTEKİZ	10.77	12.68	15.53	16.18	13.89	12.44	11.07	8.87	6.99
TÜRKİYE	10.66	8.8	8.15	8.73	9.88	10.24	10.84	10.82	10.89
YUNANİSTAN	12.71	17.86	24.44	27.47	26.49	24.9	23.54	21.49	19.29

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir. Erişim Tarihi: 09/03/2022

https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=2018&most_recent_year_desc=true&start=2010

Bu bilgiler ışığında verilen ülkeler içinde toplam işsizlik oranları incelendiğinde, en az işsizlik oranına sahip olan ülke 3.36 ile Norveç olurken, İsviçre 42.49 oranıyla ikinci sırada yer almaktadır. Toplam işsizlik oranları içerisinde en yüksek orana sahip olan ülke 198.19 ile Yunanistan olurken, 190,73 oranıyla İspanya ikinci sırayı almaktadır. Türkiye ise verilen yıllar aralığındaki toplam işsizlik oranı 89.01 olarak 15. sırada yer almaktadır.

Veriler dikkatle incelendiğinde; Avusturya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Türkiye ve Yunanistan haricindeki ülkelerin işsizlik oranında verilen tarihlerde ciddi düşüşler gerçekleşmiştir.

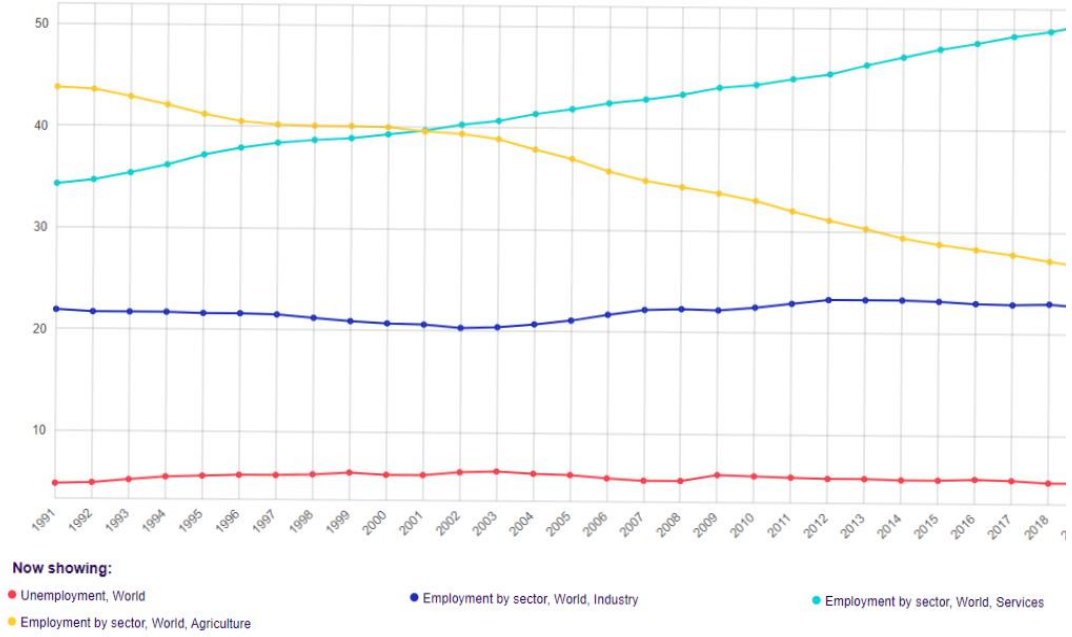
Tablo 6 : Dünya Geneli İşsizlik Oranı, 2010-2018, Toplam (%)

2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
5.9	5.8	5.7	5.7	5.6	5.6	5.7	5.6	5.4

Kaynak: ILO, verilerinden derlenmiştir. (WESO data). Erişim Tarihi: 09/03/2022
<https://www.ilo.org/wesodata/chart/2bhMgJhP4>

2009 yılından sora dünya geneli işsizlik oranlarına bakıldığında genel olarak sabit kaldığı ve 2000’li yılların başındaki oranlara tekrar yükselmediği, aksine düşüşe geçtiği görülmektedir.

Şekil 1 : Dünya Geneli İşsizlik ve İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı, 1991-2018, Yüzde (%)

Kaynak: ILO, WESO data. 10/03/2022

<https://www.ilo.org/wesodata/>

Şekil 1’de dünya genelindeki istihdamın sektörlere göre dağılımı ve işsizlik oranı verilmiştir. Tablodaki veriler incelendiğinde, işsizlik oranlarının artış ve düşüşler yaşamakla beraber genel olarak %10’un üzerine çıkmadığı görülmektedir. Sektörlere göre dağılımı verilen istihdam oranlarında ise sanayi sektöründe 1991 yılında % 21.9 orana sahip iken 2018 yılında %23.0 oranına doğru düzenli olmamakla birlikte bir artış gerçekleşmiştir. Sanayi sektörünün % 20.3 ve %20.4 oranıyla en düşük istihdamda sahip olduğu yıllar 2002 ve 2003 yıllarıdır. (ILO, WESO data). Hizmet ve tarım sektörüne bakıldığında ise çok değişken durumlarla karşılaşmaktadır. Şöyle ki, tarım ve hizmet sektöründe 2001 yılına kadar istihdam oranı en yüksek sektör tarım sektörü olarak görülmektedir. Fakat tarım sektörünün istihdamı 2001 yılına kadar sürekli bir düşüş eğilimi göstermektedir. Buna karşın sanayi ve tarım sektörü oranlarının ortalarında bulunan hizmet sektörünün istihdamında ise 2001 yılına kadar sürekli bir artış görülmektedir. Tarım ve hizmet sektöründeki istihdam, 2001 yılında tarım istihdamı %39.6 ve hizmet sektöründeki istihdam % 39.7 olarak neredeyse eşit olmaktadır. Ve bu tarihten sonra tarım istihdamı sürekli bir düşüş göstererek, 1991 yılındaki %43.8 istihdam oranından, 2018 yılında %27.2 oranına düşmüştür. Hizmet sektörü ise tam tersi olarak 2001 yılından sonra sürekli bir artış göstererek, 1991 yılındaki %34.3 oranından, 2018 yılında %49.8 oranına yükselmiştir (ILO, WESO data). İşgücü yapısında yaşanan bu değişimler karşısında işsizlik oranlarının birbirine çok yakın bir şekilde artış ve düşüş gerçekleştirerek ilerlediği görülmektedir.

Bu duruma teknoloji faktörünün yaygınlaşması gözünden bakarsak tarım sektöründen hizmet sektörüne doğru yaşanan geçişte teknoloji faktörünün istihdamda niteliksel bir değişim meydana getirdiği görülmektedir.

3.2. Küresel Ekonomi Ortamında Türkiye’de İşsizliğin Gelişimi

Küreselleşme süreci, kimi çevrelerce teknolojik anlamda gelişmenin zorunlu olan, karşı konulamayan direnç gösterilemeyen ve kaçınılmaz olan bir sonucu olarak yorumlanırken; kimi çevreler tarafından da toplumsal tüm yaşam alanlarının sermaye sürecine eklemlendiği bir birikim süreci olarak yorumlanmaktadır. Türkiye ekonomisi, 1980 yılından itibaren, ilk olarak ticari anlamda 24 Ocak Kararları ve daha sonra 1989 yılında 32 Sayılı Karar ile beraber finansal anlamda bir liberizasyon

sürecine girerek yapısal dönüşüm yaşamıştır. Bu yapısal dönüşüm süreciyle birlikte Türkiye ekonomisi dünya ekonomisiyle daha kapsamlı olarak bir entegrasyon sağlamıştır (Göztepe, 2007:81).

İşte bu noktada gerçekleşen ekonomik ve sosyal yapının değişimi olan 1980 yılından sonra Türkiye’de işsizlik olgusu önemli derecede hissedilen bir problem haline gelmiştir. Bu noktada Türkiye ithal ikameci sanayileşme politikalarını terk etmiş ve ihracata dayalı büyüme stratejisine geçiş yapmıştır. Bu noktada 1980’lerde artmış olan ihracat, genel olarak kurulu kapasitenin yüksek oranda kullanımı ve iç talebin bastırılması yoluyla sağlanmış, bu durumda istihdam artışı ve işsizliğin azaltılması yolunda bazı kısıtlanmalara sebep olmuştur. 1990’lı yıllar ise büyümenin tek başına işsizlik sorununu çözmediği ve işsizliğin yapısal niteliğinin önemli boyutlar kazandığı yıllar olmuştur. Bu dönem, işsizlikle mücadele yolunda aktif işgücü piyasası politikalarının ön plana çıktığı yıllar olmuştur. İstihdam olanaklarını ve istihdam edilebilirliği arttırmak olarak tanımlanan aktif istihdam politikaları, içerisinde ömür boyu eğitim ve formasyon programlarını barındırmak ve girişimciliğin özendirilmesi uygulamalarını içermektedir (Bekiroğlu, 2010:148).

Türkiye, 1960 yıllardan itibaren nerdeyse her dönem yüksek işsizlik oranlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hızlı nüfus artışı, eğitim politiklarındaki sorunlar, yatırımların yetersizliği, siyasi ve ekonomik alandaki istikrarsızlıklar işsizlik sorununun ağırlaşmasına sebep olmuştur. Özellikle 1980’li yıllardan sonra küreselleşme ve teknolojiye ilerlemeler nedeniyle işsizlik artmaya başlamış, 1990’larda ise evrensel ölçülerle karşılaştırıldığında yüksek düzeylere ulaşmıştır. 2001 kriziyle birlikte işsizlik daha da derin bir hal alarak, kriz sonrası istihdamda gerçekleşen toparlanma ekonomik büyümedeki toparlanmanın yanında çok yavaş ve sınırlı kalmıştır (Ay, 2012:322).

Tablo 7 : Türkiye 1991-2002 yılları arası toplam işsizlik oranı, yüzde (%)

1991	1994	1997	1998	1999	2000	2001	2002
8.21	8.58	6.84	6.89	7.69	6.5	8.38	10.36

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden derlenmiştir. Erişim Tarihi:11/03/2022

Türkiye 1980 li yılların sonlarında 2002 yılına kadar siyasi anlamda tek partili bir iktidarı sağlayacak seçim sonucu elde edememiş, kurulan koalisyon hükümetleriyle görev süreleri sona ermeden gidilen erken seçimlerle ile Türkiye siyasi ve iktisadi anlamda sürekli tetiklenmiştir. Bunlara ek olarak 1990 yılları ile 2002 yılları arasında finansal anlamda sürekli krizlerle karşılaşmıştır. 1994, 1998, ve 2001 yıllarında yaşanan bu finansal krizlerle birlikte Türkiye iktisadi büyümede keskin düşüş eğilimleri göstermiştir (Erdoğan, 2011:86).

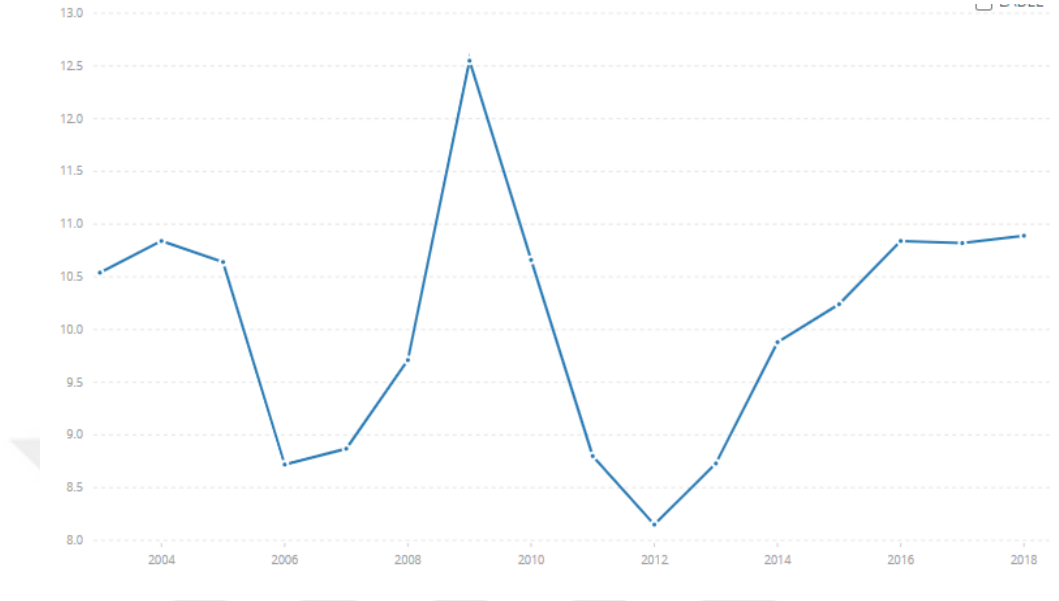
Bu bilgiye göre tablo incelendiğinde bu durumların yaşanan işsizlik oranlarını nasıl etkilediği daha iyi anlaşılacaktır. Tabloda özellikle 1991, 1994 ve 2001 yıllarındaki işsizlik oranlarındaki artışlarda küresel krizlerin etkileri olduğu görülmektedir. Türkiye’de 1990 ve 2000 yılları arasında yaşanan krizler finansal kriz olarak görülse de, sermaye hareketlerinden doğan sıcak paraya dayanması sebebiyle ekonomide reel kesimleri etkilemektedir. Bu durum da istihdam oranlarını ve ücretleri olumsuz yönde etkilemektedir (Korkmaz ve Yilgör, 2010:174).

1999 yılında Rusya’da yaşanan ekonomik kriz ve aynı yılda gerçekleşerek büyük kayıplara yol açan Marmara depremi ile ülkemiz olumsuz etkilenmiştir. (Yeşilyurt Temel ve Yapraklı, 2015:10).

Bu noktada Türkiye’deki işsizlik sorununun sebebi olarak yalnızca krizler görülmemelidir. Türkiye’de işsizlik probleminin oluşmasında yatırımların istenen düzeye gelmemesi, sanayileşmenin henüz olgunlaşmamış olması, sermaye yetersizliğinin varlığı ve genç nüfusun yüksek olması da etkili olmaktadır. 1980 ve 1990’lı yıllarda bazı nispi azalmalar haricinde işsizlik oranı 2000’li yıllardan sonra sürekli olarak artış göstermiştir. Bu noktada Türkiye’de işsizlik yapısal bir nitelik taşımaktadır (Kanca ve Bayrak, 2015:61).

2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de daha önce hiç karşılaşılmamış olan yüksek işsizlik oranlarına rastlanmaktadır. Aşağıda Türkiye’nin 2004-2018 yılları arasındaki işsizlik oranları verilmiştir.

Şekil 2 : Türkiye 2004-2018 işsizlik oranları, yüzde (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden alınmıştır. Erişim Tarihi: 15/03/2022.

<https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=2018&locations=TR&start=2004>

Türkiye’de işsizlik oranının gelişimi incelendiğinde, 2000’li yılların başından itibaren dönemsel olarak azalmalar görülse de, genel olarak bir artış eğilimi gözlemlenmektedir. İlk olarak 2000-2001 yılında işsizlik oranı Türkiye’de yaşanan krizler ile %10’ların üzerine çıkmıştır. Daha sonra Amerika’da 2008 yılında başlayan bankacılık krizinin küresel bir hal alması sonucu gerçekleşen krizin reel sektöre sıçramasıyla 2009 yılında 12.55 oranıyla zirve noktasına ulaşmıştır. 2013 yılından sonra ise işsizlik oranında sürekli bir artış eğilimi gözlenmektedir (Etcı ve Karagöl, 2019:66). Son olarak 2018 yılında işsizlik oranı 10.89 olarak belirlenmiştir. Bu noktada yaşanan ekonomik krizlerin küreselleşme olgusuyla diğer ülkeleri de etkisi altına aldığı görülmektedir.

Devam eden yıllarda ise yaşanan bankacılık krizleri ve küreselleşmenin etkisiyle Amerika’da gerçekleşen krizlerden etkilenme sonucu işsizlik son 20 yılın en yüksek seviyelerini görmüştür. Daha sonra yapılan iyileştirmeler ve krizin atlatılmasıyla 2012 yılına kadar işsizlik oranları düşüş gösterse de artarak devam eden bir oran sergilemiştir. Bu dalgalanmalarda içsel faktörler her ne kadar ele alınsa da,

küreselleşmenin negatif etkileri yadsınmamalıdır (Yeşilyurt Temel ve Yapraklı, 2015:10).

3.2.1. Eğitim Düzeyine Göre Türkiye’de İşsizlik

Genel anlamda Türkiye’deki işsizlik oranları incelendikten sonra işsizliği daha iyi analiz edebilmek amacıyla belirli bazı işgücü dağılımlarına da bakmak gerekmektedir. İşgücüne katılımı belirleyen pek çok sosyoekonomik faktör bulunmaktadır. Önemli olan faktörlerden bir tanesi de eğitim düzeyidir. Çünkü eğitim, beşeri sermayeye katkıda bulunarak ekonomilerin büyümesini sağlamaktadır. Bunun yanında sosyal, kültürel ve siyasal anlamda ülkenin kalkınma dinamiklerini de harekete geçirmektedir (Yenilmez ve Kılıç, 2018:57).

Eğitimin birey açısından temel iktisadi fonksiyonu; gelişen ve değişen piyasa şartlarına uygun nitelikler kazandırmak olarak tanımlandığında; teorik olarak, eğitim seviyesi yükseldikçe işsizlik oranının düşmesi gerekir. Bireylerin kazançlarını belirleyen etkenlerin en başında, sahip oldukları üretim faktörlerinin istihdamı gelmektedir. Bireylerin üretim sürecinden ücret biçiminde bir pay alabilmeleri, öncelikle bir işte çalışıyor olmaları ile mümkündür. Eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin beşeri sermaye stoklarında ortaya çıkacak artışın, eğitim seviyesi yüksek bireylerin daha kolay iş bulmaları ile sonuçlanması beklenmektedir. Bu nedenle, yüksek eğitim seviyelerinde işsizlik riskinin düşmesi; eğitimden beklenen en temel bireysel getiri olarak kabul edilmektedir (Çalışkan, 2007:290).

İşsizlik oranı, bir ekonomide isteyen herkese iş sağlama durumunun bir ölçüsüdür. Eğitimsel kazanım bu anlamda, sahip olunan bir beceri göstergesi olarak ele alındığında, işverenlere istihdam için bireylerin sahip olduğu potansiyel bilgi, kapasite ve işyeri performansı adına bilgi vermektedir. Bu noktada farklı eğitim düzeyine sahip bireylerin istihdam beklentileri, hem işgücü piyasalarının gereksinimlerine hem de farklı becerilere sahip işçilerin tedarikine bağlıdır. Düşük eğitim yeterliliğine sahip iş arayanlar, işgücüne katılma olasılıkları daha düşük olduğundan dolayı işsiz kalma olasılıkları daha yüksek olacağından ekonomik marjinalleşme riski altındadırlar (OECD, 2004:150).

Eğitimin önemli bir yararı, yüksek eğitim seviyesinin işsizlik riskini azaltmasıdır (Mincer, 1991:1). Yine yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin verimlilikleri sebebiyle daha yüksek ücretlere sahip olması ve istihdam olanaklarının daha yüksek olması (Psacharopoulos ve Patrinos, 2004) yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur.

Tablo 8 : Eğitim Seviyesine Göre Türkiye Geneli İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları, 1990-2018, Yüzde (%)

OKUR-YAZAR OLMAYAN			LİSE ALTI		LİSE		YÜKSEKÖĞRETİM	
	İÖ (%)	İKO (%)	İÖ (%)	İKO (%)	İÖ (%)	İKO (%)	İÖ (%)	İKO (%)
1990	5.0	37.7	8.4	59.0	16.2	63.5	7.0	86.5
1993	3.8	33.9	8.4	53.0	15.6	61.1	6.6	83.2
1996	3.0	33.3	6.2	55.0	13.2	57.7	5.9	82.3
1999	2.1	32.9	6.7	55.6	16.0	58.9	7.6	82.4
2004	4.3	21.6	9.7	45.4	14.7	49.7	12.2	78.9
2006	4.8	18.7	9.8	45.0	14.0	49.7	9.6	77.2
2008	6.3	18.1	10.7	44.9	14.1	49.9	10.3	77.6
2010	6.0	19.8	11.6	46.8	15.9	51.4	11.0	78.8
2012	3.9	19.7	8.7	47.6	11.8	51.9	10.1	79.1
2014	6.3	19.1	9.4	47.8	11.9	53.5	10.6	79.2
2016	5.7	17.8	10.2	48.4	13.4	54.4	12.0	79.7
2018	5.8	18.6	10.1	49.1	13.1	55.3	12.4	79.5

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir. Eğitim Durumuna Göre İşgücü İstatistikleri, 10.04.2021 <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>

Tabloda 1990-2018 yıllarına ait işgücünün eğitim seviyeleri oranları verilmiştir. İO, işsizlik oranı; İKO ise işgücüne katılım oranı olarak kısaltılmıştır.

Tabloya göre okur-yazar olmayanların işgücüne katılım oranları incelendiğinde verilen tarihler aralığında artış ve düşüş şeklinde değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Fakat 1990 yılından 2004 yılına kadar oranlar yüksek iken 2004 yılından sonra %20'lerin üstüne çıkmadığı görülmüştür. Okur-yazar olmayanların verilen tarihler aralığında işsizlik oranları incelendiğinde işgücüne katılım oranlarına oranla farklı bir durum göze çarpmaktadır. 1990 yılı haricinde 2000'li yıllara kadar işsizlik en düşük oranlara sahipken 2000'li yıllardan sonra işsizlik oranları çok değişkenlik gösterse de 1990'li yıllara göre daha yüksek oranlara sahiptir. Buna göre verilen tarihler aralığında işgücüne katılım bazı yıllar haricinde azalmışken, işsizlik oranları artmaya başlamıştır. Ayrıca işgücüne toplam katılım içerisinde en düşük yüzdeye sahip olan düzey okuma-yazma bilmeyen gruba aittir.

Lise altı ve lise dengi düzey incelendiğinde bazı benzerlik göze çarpmaktadır. Genel olarak iki grupta da işgücüne katılım oranları %40 ve %50 oranlarında görülmektedir. 2004 yılına kadar lise altı grupta işgücüne katılım oranı %50 lerde olup, bir daha o seviyeye çıkmamıştır. Buna karşın işsizlik oranlarında sürekli değişimler meydana gelmiştir. Lise düzeyinde ise 1990 ve 1993 yıllarında işgücüne katılım oranı %60 larda olup daha sonraki tarihlerde genel olarak %40 ve %50 oranlarında gelişim göstermiştir. İşsizlik oranlarına bakıldığında ise bazı dönemler %15 ve %16 ile diğer tüm gruplar arasında en yüksek işsizlik oranlarına sahip olan düzey olduğu görülmektedir.

Yükseköğretim işgücüne katılma oranlarında en yüksek oranlara sahip olan gruptur. Yine 2000'li yıllara kadar %80 lerde olan, yüksek oranda işgücüne katılım vardır ve daha sonra bu orana bir daha çıkılmamıştır. İşsizlik oranlarına bakıldığında ise 2006 yılından sonra tek haneli rakamlara bir daha düşmemiş olduğu görülmektedir.

Tablo genel olarak özetlenirse; 1990 ve 2018 yılları arasında işgücüne katılımda en düşük oranlara sahip olan düzey okur-yazar olmayan düzeyken, en yüksek işgücüne katılım oranına sahip olan düzey ise yükseköğretim grubudur. En yüksek işsizlik oranlarına lise düzeyi sahiptir. 2008 yılından sonra ise tüm eğitim

düzeylerinin işsizlik oranlarında ciddi bir artış görülmektedir. Tablodan çıkarılacak sonuca göre eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılımın artmış olduğu görülmektedir.

3.2.2. Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı ve İşsizlik

Küreselleşme sürecinde sadece işgücünün niteliği değişmemiş, bununla birlikte, meslekler, sektörler, fırsatlar ve çalışma alanları da çeşitlenmiştir. Küreselleşme sürecinde bu anlamda en büyük dönüşüm istihdamda gerçekleşen yapısal değişimler şeklinde gerçekleşmiştir. Bu noktada istihdam alanında sanayinin payı gerileme gösterirken, hizmet sektörünün payı artış göstermiştir. Son dönemlerde hizmet endüstrileri gelişmenin ekonomik öncüsü olarak ele alınmakta ve özellikle haberleşme, ulaşım, finansman, sağlık hizmetleri, eğitim, kamu hizmetleri gibi alanlarda önemli büyümeler görülmektedir. Hizmet sektörü içinde enformasyonun kullanılması, elde edilmesi ve işlenip saklanabilmesiyle bağlantılı olarak bankacılık, reklamcılık ve tasarımcılık gibi meslekler ön plana çıkmıştır . Böylece ağır sanayi olarak adlandırılan klasik üretim alanları gerileme gösterirken, bilgiye dayalı üretim alanları ağırlık kazanmaktadır. Bunun sonucu olarak da vasıfsız işgücüne duyulan ihtiyaç gittikçe azalmaktadır (Erol ve Bostan, 2001:182).

Türkiye’deki eğitim seviyelerindeki işsizlik oranlarından sonra işsizliğin sektörlere göre dağılımı da incelenmesi gerekmektedir. Çünkü teknolojinin gelişimi ile harmanlanan küreselleşmeyle beraber ekonomik entegrasyon ve serbest piyasa sistemi hakimiyet kazanmıştır. Bu durum işgücü piyasalarında ülkelerin sektörel anlamda bir dönüşüm geçirmelerine yol açmıştır. Bu sebeple sektörel alanda işgücünün dağılımının incelenmesi gerçekleşen bu dönüşüm sürecinin daha iyi analiz edilmesini sağlayacaktır.

Aşağıda Türkiye’de 1991 ve 2003 yılları arasında, işgücünün sektörel dağılımı verilmiştir.

Tablo 9 : Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı, 1991-2003, Yüzde (%)

	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
1991	29.8	29.7	40.6
1993	29.3	39.5	41.1
1995	29.1	29.0	41.9
1997	28.2	29.0	42.8
1999	27.8	27.7	44.5
2000	27.3	27.6	45.1
2001	27.1	26.5	46.3
2002	26.9	26.3	46.8
2003	26.3	26.2	47.5

Kaynak: ILO, WESO DATA verilerinden derlenmiştir. 10.04.2021

<https://www.ilo.org/wesodata/>

Yukarıda Türkiye’nin 1991-2003 yılları arasında işgücünün sektörel dağılımı içerisindeki oranları verilmiştir. Tablo dikkatle incelendiğinde verilen tarihler aralığında tarım ve sanayi sektörünün çok yaklaşık oranlara sahip olduğu hatta hemen hemen kesiştiği yılların olduğu göze çarpmaktadır. Tarım sektörünün 2003 yılına doğru ilerledikçe birbirine yakın olmakla beraber sürekli düşüş içerisinde olduğu gözlenmektedir.

Sanayi sektörü incelendiğinde; 1995 ve 1997 yıllarında 29.0 oranında sabit kaldığı görülmekte olup, 2003 yılına doğru sürekli olarak bir düşüş gerçekleşmiştir. Hizmet sektörünün ise diğer tüm sektörler arasında en yüksek işgücü oranına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca diğer sektörlerden farklı olarak 2003 yılına doğru gidildiğinde 1999 yılı haricinde sürekli olarak işgücü oranında devamlı bir artış olduğu görülmüştür.

Aşağıda 2004-2018 yılları arasında işgücünün sektörlere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 10 : Türkiye’de İşgücünün Sektörel Dağılımı, 2004-2018, Yüzde (%)

	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
2004	25.5	26.5	48.0
2006	24.1	26.8	49.2
2008	23.1	26.2	50.7
2009	22.9	25.3	51.7
2010	23.7	26.2	50.1
2011	24.2	26.5	49.4
2012	23.6	26.0	50.4
2014	21.1	27.9	51.1
2016	19.5	26.8	53.7
2018	18.4	26.7	54.9

Kaynak: ILO, WESO DATA verilerinden derlenmiştir. 10.04.2022

<https://www.ilo.org/wesodata/>

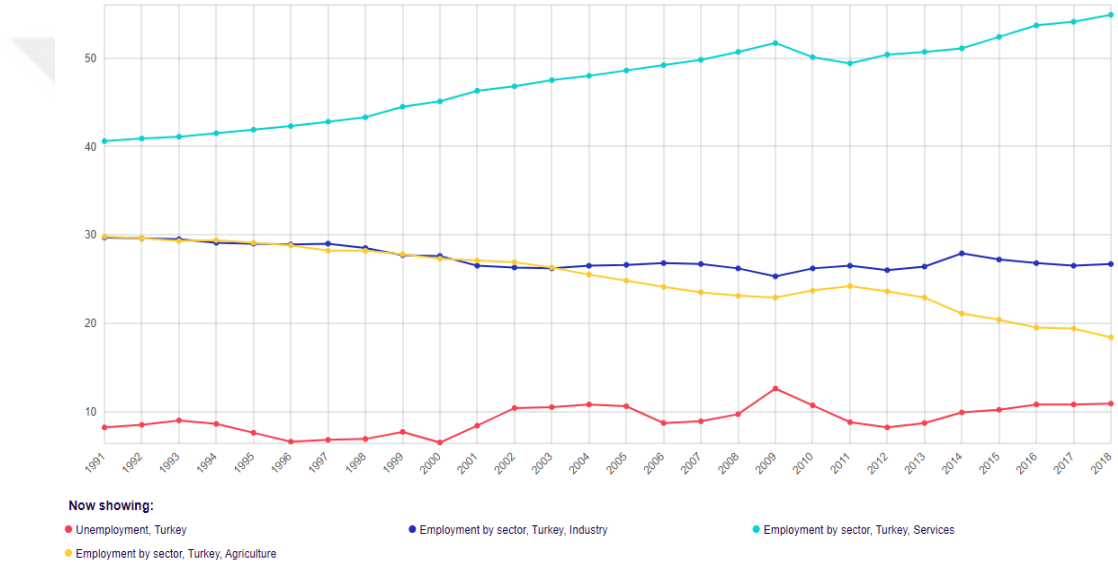
Bu tarihler aralığında 2004 yılından itibaren tarım ve sanayi sektörünün 1990’lı yıllarda olduğu kadar birbirine yakın oranlara sahip olmadığı ve kesişim dönemlerinin bulunmadığı görülmektedir. Tarım sektöründe işgücü oranlarında günümüze yakınlıştıkça ciddi oranda azalma olduğu incelenmiştir. 1991 yılında 29.8 oranına sahip iken 2018 yılında 18.4 oranına kadar düşüş göstermiştir. Ayrıca diğer tüm sektörler arasında en az işgücü oranına sahip olan sektörün tarım sektörü olduğu görülmektedir. Sanayi sektörü incelendiğinde 2000’li yıllardan itibaren hafif düşüşler ve yükselişler gösterse de genellikle %26 oranlarında ilerleme göstermiştir. Ayrıca 2014 yılında tarım ciddi bir düşüş yaşarken, sanayi 1990’lı yıllardan sonra ilk kez %27’li orana yükselmiştir.

Hizmet sektörünün işgücü oranlarının 1990’lı yıllara oranla daha da artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle 2012 yılından sonra sürekli artarak 2018 yılında 54.9 ile en yüksek orana sahip olmuştur.

Özetlemek gerekirse işgücünün sektörel dağılımı incelendiğinde, en az işgücü oranına sahip olan sektörün tarım sektörü olduğu görülmüştür. 1990’lı yıllardan itibaren günümüze doğru yaklaştıkça tarım sektörünün işgücü içerisindeki payının

gitgide azaldığı ortaya çıkmaktadır. Sanayi sektörü ise bazı dönemler gerçekleşen iniş çıkışlarla birlikte %20-%30 oranları arasında genelde stabil bir gelişim göstermiştir. Hizmet sektörüne bakıldığında işgücü içerisinde en yüksek orana sahip olan sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990'lı yıllardan 2010 yılına kadar işgücü oranında sürekli bir artış görülmektedir. En son olarak verilen tarihler arasında 2018 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı gözlenmiştir.

Şekil 3 : Türkiye’de İşsizlik ve İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı, 1991-2018, (%)

Kaynak: ILO, WESO DATA'dan alınmıştır. 13/04/2022.

<https://www.ilo.org/wesodata/>

Şekil 3’de kırmızı veriler işsizlik oranını, sarı veriler tarım, mavi veriler sanayi verilerini ve son olarak turkuaz renk ise hizmet sektörü işgücü oranlarını ifade etmektedir.

Verilere göre Türkiye’deki işsizlik ve istihdamın sektörel dağılımı verilmiştir. Şekil 1’de (Dünya Geneli İşsizlik ve İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı, 1991-2018, Yüzde (%)) verilen verilerle birlikte Türkiye’de sektörel dağılım süreç içerisinde dünya geneline oranla farklı bir gelişim göstermiştir. Şekil 1’de dünya genelinde 1990’lı yıllardan 2000’li yıllara kadar istihdamda en yüksek paya sahip olan sektör tarım

sektörü iken, Türkiye’de hizmet sektörü olarak görülmektedir. 2001 yılında dünya verisinde tarım ve hizmet sektörü bir çakışma aşadıktan sonra tarım sektörü sürekli bir düşüş eğiliminde olup hizmet sektörü sürekli bir artış eğilimi göstermiştir. Türkiye’de ise bu süreç içerisindeki gelişim farklı bir şekilde ilerlemiştir. 2000’li yılların başlarına kadar tarım ve sanayi sektörü birbirine çok yakın oranlar sergilerken, 2003 yılından sonra tarım sektörü sanayi sektörüne oranla düşüşe geçmiştir. Hizmet sektörü ise bazı kırılma dönemlerine sahip olsa da sürekli artış eğiliminde olmuştur. Fakat dikkat çeken nokta ise dünya verilerine oranla Türkiye’de hizmet sektörünün istihdam içindeki payının daha fazla olmasına karşın işsizlik oranları daha yüksek oranlı yükseliş ve düşüşlere sahiptir.

Bu noktada Türkiye’nin üç sektörü gelişmiş ekonomilerle karşılaştırıldığında özellikle tarım ve hizmet sektörlerinde büyük farklılık göz çarpmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi bazı az gelişmiş ülkelerin ulusal gelirleri içerisinde sanayinin sektörünün payı düşerken hizmet sektörünün payı artmaktadır. Bu durumda her iki ülke grubunda işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Fakat sanayi ülkelerindeki işgücünde görülen hizmet sektöründeki artış, belli bir olgunluğa varmış sanayi üretiminin sonasında gerçekleşen sanayi ötesi toplum olmanın bir yansıması olarak görülmüşken, az gelişmiş ülkeler bu durumla sanayileşme sürecinin başında veya yarı sanayileşmiş durumdayken karşılaşmışlardır (Erol ve Bostan, 2001:183).

Bu noktada bu durum Türkiye’nin sanayileşme sürecini tam anlamıyla tamamlayamadan geçiş yapmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle tarımdan sanayiye, sanayiden hizmetlere doğru gerçekleşen sağlıklı yapısal dönüşümün gerçekleşmediği görülmektedir. Oysa ki hizmet sektörünün ekonomideki payının artması durumunda büyüme ve istihdam yaratma kapasitesini artacaktır (Sapancalı, 2007:13).

3.2.3 Beşeri Sermaye ve İşsizlik İlişkisinde Türkiye

İşsizlik beşeri sermaye birikimini etkileyen önemli etkenlerden biridir. Ekonomik koşullara göre işsizliğin artması beşeri sermaye birikimini iki yönlü olarak etkilemektedir. İlk durumda vasıfsızlıktan kaynaklanan işsizlik durumu ele alınmaktadır. Bu işsizliğin fazlalığı bireyleri, varolan işlere yerleşebilmek adına daha

donanımlı ve birikim sahibi olmaya iteceğinden olumlu yönde etki sağlamaktadır. İkinci durum ise kronik işsizliğin vasıflı işgücü içinde de yer edindiği durumdur. Bu bu noktada bireylerin nitelik ve donanım kazanma isteği olumsuz etkilenecektir (Şentürk Ulucak, 2022:99).

Ayrıca Şentürk Ulucak çalışmasında 1960-2019 yılları arasında Türkiye’de işsizlik ve beşeri sermaye verileriyle yaptığı analizler sonucunda işsizlik oranındaki %1’lik artışın beşeri sermaye birikimini %0.11 azaltarak olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Şentürk Ulucak, 2022:102).

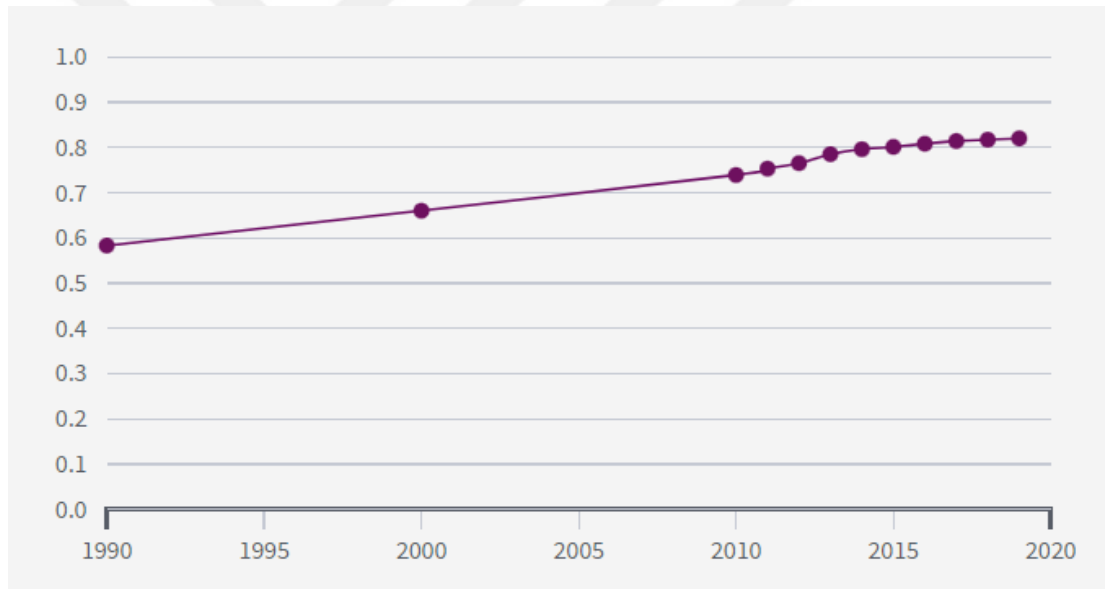
Sosyal bir kavram olan beşeri sermaye (human capital) kavramı üzerinde ortak anlamda birleşilmiş bir tanım bulunmamaktadır. En genel haliyle bireylerin üretim süreciyle alakalı, sahip oldukları bilgi, beceri, deneyim ve yeteneklerinin işlerine yönelik sağladığı davranış ve değerleri olarak tanımlanabilirken, bir diğer yünden fiziksel ve zihinsel sağlamlığı ifade etmektedir (Keskin, 2011:128).

Beşeri sermaye kavramı ekonomi, siyasi, sosyoloji, hukuk, biyoloji, psikoloji sağlık, eğitim tarih, coğrafya, gibi pek çok bilim dalıyla iç içe geçen ve demografik, sanayi, askeri, teknolojik ve ar-ge alanlarında stratejik unsurlar barındıran ekonomik bi kavramdır. Dolayısıyla sonuçları itibarıyla insan değerinin ve büyük bir diğer anlamda beşeri üretim kaynağının o ülkenin elinin altında bulunduğunu ifade ederek, makro ekonomik analizler çevresinde bu kaynağın ne kadar verimli ve etkin kullanıldığını inceleyerek çözümler üretilmesinde katkı sağlamaktadır (Aksu, 2016:71).

Beşeri sermaye teorisi; insanların bilgi, tecrübe ve niteliklerini artırmaya yönelik yapılan beşeri sermaye yatırımları ile bireylerin kazançları arasındaki ilişkiyi açıklamak için ortaya atılmıştır. Beşeri Sermaye yatırımları işgücünün üretkenliğini artırmak için yapılan başta eğitim olmak üzere gereken tüm faaliyetler için harcamaları kapsamaktadır. Beşeri sermaye teorsine göre nitelikli insan gücü bir ülkenin gelişmesindeki en önemli unsurdur. Bu noktada bir ülkenin istikrarlı ve yüksek büyüme hızına ulaşması, özellikle işgücü olmak üzere sahip olduğu tüm üretim faktörlerini etkin kullanmasına bağlıdır (Çalışkan, 2010:11).

1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) “insani kalkınma raporu” adı altında projeksiyona dayalı önemli bir strateji ortaya koymuştur. Bu stratejiye göre insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik İnsani Kalkınma düşüncesinin temellerinin atıldığı “Sürdürülebilir İnsani Kalkınma” düşüncesi oluşturulmuştur. Ve UNDP “ Human Development Report 1994” adlı çalışmasıyla ülkelerin kalkınma süreçlerini, insani gelişme endeksleriyle (human development index) açıklamaya başlamıştır (Aksu, 2016:78). Bu sebeple çalışmamızda beşeri sermaye ve işsizlik ilişkisi adına kullanılacak olan veriler için İnsani Gelişim Endeksi’nden faydalanılmıştır.

Şekil 4 : Türkiye’nin İnsani Gelişim Endeksi, 1990-2020

Kaynak: UNDP, Human Development Indicators, 15.04.2022.

<https://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR>

İnsani Gelişim Endeksi sınıflandırmaları, bileşen göstergelerinin dörtte birlik dağılımlarından elde edilen sabit kesme noktalarına dayanmaktadır. Buna göre 0.550 az insani gelişim değerini, 0.550-0.699 orta insani gelişim, 0.700-0.799 yüksek insani gelişim ve son olarak 0.800 ise çok yüksek insani gelişim değerlerini ifade etmektedir (UNDP Reader’s Guide, 2020).

Yukarıda verilen Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi verisine göre Türkiye'de sürekli bir artış görülmektedir. Özellikle 2010 yılından sonra bu artışın daha hızlı bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bu noktada Türkiye 1990 yılında 0.6 katsayısında iken 2020 yılında 0.8 katsayısını geçmiş bulunmaktadır.

UNDP'nin 2020 Raporu'na göre Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi oranı 0.820 olup Türkiye çok yüksek insani gelişme kategorisi içerisinde yer almaktadır. Türkiye 189 ülke ve bölge arasında ise 54. sırada yer almaktadır (UNDP, 2020).

Tablo 11 : Türkiye'nin İnsani Gelişim Endeksi Oranları, 1990-2019

	1990	2000	2010	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	0.583	0.660	0.739	0.796	0.801	0.808	0.814	0.817	0.820
Çok Yüksek İG Ülkeleri Ortalaması	0.782	0.826	0.870	0.885	0.889	-	0.894	0.896	0.898

Kaynak: Human Development Index Trends, 1990-2019 ve Human Development Reports 2020 verilerinden derlenmiştir. 13.04.2022

<https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>

Tablo 12 : Türkiye'de İGE Oranlarının Yıllara Göre Ortalama Gelişimi, Yüzde (%)

1990-2000	2000-2010	2010-2019	1990-2019
1.25	1.14	1.16	1.18

Kaynak:, Trends in the Human Development Index, 1990-2019. 13.04.2022

<https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>

Görüldüğü üzere Türkiye'nin İGE oranları sürekli olarak artış göstermiş ve yıllara göre ortalama büyüme oranları da yüksektir. İGE oranı, 1990 yılında 0.583

oranındayken %1.18 büyümeyle 2019 yılında 0.820 oranına yükselmiştir. Fakat duruma rağmen Türkiye'nin işsizlik oranları verildiği Tablo 7 ve Şekil 2 tekrar incelenecek olursa 1990'lı yıllarda ispeten daha düşük işsizlik oranlarına sahipken, 2000'li yıllardan sonra çok ciddi yüksek sıçramalar yaşamıştır. 2009 yılında en yüksek seviyeyi gördükten sonra 2012 yılında en düşük seviyeye düşmüş olup, 2016 yılına kadar sürekli tekrar yükselmiştir. Bu sebeple beşeri sermaye ve işsizlik arasındaki negatif yönlü ilişki Türkiye için pek geçerli olmadığı görülmüştür.

Bunun en önemli nedenlerinden biri işgücü piyasasındaki hareketsizliktir. İşgücü piyasasındaki hareketsizlik 2014 yılından itibaren düşük emtia fiyatları, dövizlerin düşmesi ve ihracaat pazarlarındaki yavaşlamalar ile Türkiye'de olduğu kadar, işsizlik oranlarının daha düşük oranlar izlediği Batı ülkelerinde de işgücü piyasa eğilimlerini önemli ölçüde kötüleştirmiştir. (UNDP Report, 2016:35-36).

3.2.4. Teknoloji ve İşsizlik İlişkisinde Türkiye

Ekonomide işsizliğin, doğal oranın altına düşürülme girişimleri enflasyon oranını artırmaktadır. Bu şartlarda enflasyon oranını yükseltmeden GSYİH'yı artırmak gerekmektedir. Bunun yolu ise ya sermaye stokunu artırmaktan ya da teknolojik alanda gelişim göstermekten geçmektedir. Bu anlamda teoride ekonominin büyüme oranının artması hem girişimcilerin hem de genel olarak ülkede istihdam kapasitesinin artmasını sağlamaktadır (Akay, Aklan ve Çınar, 2016:212).

1970'li yıllardan sonra başlayan kapitalist üretim biçiminden sonra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerini etkileyen emek ve sermaye arasındaki ilişkiye dair bir yapısal dönüşüm gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu köklü değişiklikler endüstriyel ilişkiler alanında da yeniden bir yapılanma göstermiştir. Küreselleşme ile ilişkilendirilen sermaye sistemi dünya pazarı içerisinde fiyat rekabetinden kalite rekabetine dayanan üretime geçiş yapmak zorunda kalmıştır. Bu konuda özellikle mikroelektronik teknoloji alanındaki ilerlemeler öncü bir rol oynamaktadır. Yeni teknolojiler bu sebeple yeni işgücü ve nitelik ya da yeni meslek alanları yaratırken, diğer yandan mevcutta olan işgücü türlerini ve meslek alanlarını ortadan kaldırmaktadır (Öngen, 1995:1).

Bu durumla ilgili şunlar ifade edilmektedir:

“Britanya’da 1780-1988 yılları arasında tarımsal işgücü sayı bakımından yarıya indi, tarım sektöründe çalışanların işgücünün toplamına oranı da %50’den %2.2’ye düştü; ancak kişi 19 başına verimlilik 68 faktör artarken, verimlilikteki bu artış, nüfusun giderek daha geniş bir kesimini istihdam edebilmek için imalat, sonra da hizmet sektörlerine sermaye ve emek yatırımına imkân tanıdı. Benzer şekilde 20. yüzyılda Amerikan ekonomisinde teknolojik değişimin olağanüstü hızı, tarım kesiminde işgücünü kitlesel olarak yerinden etti, ancak ABD ekonomisinde yaratılan iş imkânlarının sayısı 1900’de 27 milyondan, 1999’da 133 milyon seviyesine çıktı.” (Castells, 2005:338-339; AKT Orhan ve Savuk, 2014:18-19)

Teknolojinin alanında yaşanan değişimlerde işsizlik anlamında etkilenen kesimin daha çok düşük vasıflı işçiler olduğunu söylemek mümkündür. Üretim teknolojisinde ve işletme organizasyonları yapısında yaşanan bu değişim düşük vasıflı işçilerin işsizlik riskini artırmıştır. Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır. İlk olarak teknolojinin gelişmesi ve küresel rekabet sonucu işletmeler emek tasarrufu sağlayan üretim biçimlerine geçiş yapmışlardır. İkinci neden, global anlamda gerçekleşen eğitim seviyesinin yükselmesi ve vasıflı emek arzına duyulan ihtiyaçtır. Üçüncü olarak emek yoğun teknolojiyle çalışan işletmelerin işçilik maliyeti ucuz olan başta Çin olmak üzere Uzak Doğu ve eski Doğu Bloku ülkelerine kaymasıdır. Bu durum Türkiye’nin de dahil olduğu gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde işçilik maliyetinin daha yüksek olmasından dolayı düşük vasıflı işçilerin istihdamını gitgide sınırlar hale gelmiştir (Çalışkan, 2007:289).

Bu durumun bir karşılığı olarak Tablo 9, Tablo 10 ve Şekil 3’de verilen Türkiye’de istihdamın sektörlere göre dağılımından bakarak pay çıkarılabilir. Şekil 3’de 2000 yılından sonra neredeyse eşit oranlarda ilerleyen tarım ve sanayi sektöründe 2000 yılından itibaren değişiklikler görülmektedir. Tarım sektörünün istihdamı giderek azalmışken, sanayi sektörü yakın oranlarda ilerlemiştir. Bu duruma tarımda makinalaşmanın artması ve bu durumun getirdiği göç etkili olmaktadır (Çelik, 2006:152). Yine Türkiye’de Tablo 8’de görüldüğü üzere, en yüksek işgücüne katılım

oranına sahip eğitim seviyesinin üniversite düzeyinde olması ve en çok işsizlik payına sahip eğitim düzeyinin lise düzeyinde kalması bu savı açıklamaktadır.

Bir ülkede teknolojinin işsizliğe etkisine bakmak için o ülkede yapılan AR-Ge faaliyetlerinin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü küreselleşen dünya içerisinde teknoloji faktörü devletlerin, dünya pazarı içerisinde söz sahibi olmasında öncü bir rol oynamaktadır. Bu anlamda ülkeler bu piyasa koşulları içerisinde söz sahibi olmak için düşük maliyet ile yüksek verim alabileceği teknolojik imkanlara ihtiyaç duymaktadır. Böylelikle bir ülkede teknolojinin üretilmesi, işlenilmesi, kullanılması ve geliştirilmesi adına Ar-Ge yatırımları büyük önem taşımaktadır.

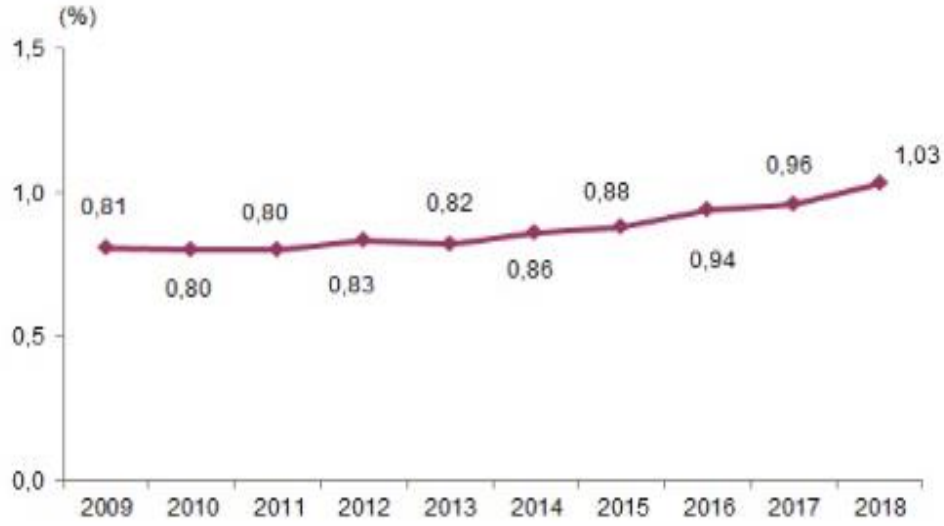
Tablo 13 : Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Grup ve Türleri, 2003-2018, TRY

	AR_GE Harcamaları Toplam	Personel Harcaması	Makine-Teçhizat Harcaması	Aktifleştirilmiş Bilgisayar Yazılımları Harcaması
2003	510.351.896	157.701.159	95.186.634	0
2004	700.595.752	189.999.074	140.142.489	0
2005	1.297.591.429	445.967.480	227.023.023	0
2006	1.629.087.642	606.620.419	175.921.332	0
2007	2.513.487.115	967.007.380	400.854.365	0
2008	3.048.503.098	1.228.327.175	353.040.465	0
2009	3.235.272.345	1.489.760.165	335.803.331	0
2010	3.942.908.434	1.857.154.076	297.053.708	0
2011	4.817.272.485	2.310.950.262	603.645.471	0
2012	5.891.214.749	2.937.207.043	620.179.426	0
2013	7.031.518.974	3.640.398.444	656.631.581	0
2014	8.760.019.770	4.365.472.509	693.937.532	0
2015	10.308.737.689	5.272.535.462	661.512.772	0
2016	11.359.011.600	6.447.876.085	668.673.966	153.673.184
2017	16.980.836.067	8.944.197.691	676.082.335	153.260.051
2018	23.289.367.294	1.1430.880.416	1.223.384.501	336.768.418

Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlemiştir. 23.04.2022.

Yukarıdaki tabloda Türkiye’deki AR-GE harcamaları grup ve türleriyle verilmiştir. Tablo dikkatle incelendiğinde ilk göze çarpan toplam AR-GE harcamalarının sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir. Harcama gruplarına göre değerlendirildiğinde ise personel sayısına yapılan harcamalar ilk sırada iken, makine ve teçhizat ikinci sırada yer almaktadır. 2015 yılına kadar ise Aktifleştirilmiş Bilgisayar Yazılımlarına yönelik yapılan bir harcama görülmemektedir.

Şekil 5 : Türkiye’de AR-GE Harcamalarının GSYH içindeki payı, 2009-2018, (%)

Kaynak: TÜİK, Data.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2018-30572> 23.04.2022

Yine AR-GE harcamalarının GSYH içindeki payına baktığımızda genel olarak bir artış söz konusudur. 2009 yılında 0.81 oranındaki payı, 2018 yılında 1.03 oranına çıkmıştır. Ar-Ge çalışmaları içerisinde insan emeğini barındırmaktadır. Bu sebeple Ar-Ge çalışmalarında yer alan insan kaynağı ve sektörler aşağıda verilmiştir.

Tablo 14 : Türkiye’de Meslek Grubu ve Sektöre Göre Ar-Ge İnsan Kaynağı, 1990-2018, (Kişi Sayısı)

	TOPLAM	ÖZEL	KAMU	YÜKSEKÖRETİM
1990	36376	3227	4935	28214
1993	44349	4331	5830	34188
1996	58315	6153	7223	44939
1999	66330	9576	6116	50638
2000	76074	10441	6339	59294
2003	84281	10848	8572	63861
2006	105032	22413	11600	71019
2009	135043	38657	13105	83281
2012	184301	61378	14445	108478
2013	196321	69018	13894	113409
2014	213686	73737	13903	126046
2015	224284	77551	14217	132516
2016	242213	83873	13372	144968
2017	266478	101404	12828	152246
2018	289791	118867	12884	158040

Kaynak: TÜİK verilerinden düzenlenmiştir. 24.04.2022

Tablo 14’e göre Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılan insan kaynağı verilen tarihler aralığında totalde sürekli olarak artmıştır. Bu noktada Ar-Ge faaliyetlerinde en yüksek insan kaynağı bulunan grup yükseköğretim olmakla birlikte 1996 yılına kadar kamu sektöründe iken, daha sonra 2017 yılına kadar özel sektör daha fazla insan kaynağı barındırmıştır. Daha sonra ise kamu sektörü yükseköğretimden sonra tekrar daha fazla insan kaynağı barındırmıştır.

Türkiye’deki Ar-Ge faaliyetleri alanında gerçekleşen veriler incelendiğinde genel anlamda net bir sonuca ulaşılamamaktadır. Bunun sebebi işsizliği etkileyen

birden fazla sebebin bulunmasıdır. Bu sebeple Ar-Ge çalışmaları ve işsizlik arasındaki ilişkiyi açıklamak için literatür çalışmalarına göz atmakta yarar vardır.

Bayar ve Öztürk (2021) yaptığı çalışmada, VAR modeli kapsamında Varyans ayrıştırma ve etki-tepki analizleri incelenmiştir. Çıkan sonuç sonrasında teknolojiyi nitelenmek amacıyla kullanılan Ar-Ge harcamalarının işgücü piyasasına etkisinde tek başına kullanılmasının noksanlıklara sebebiyet vereceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu duruma göre teknolojinin işgücü piyasasında istihdama etkisini inceleme ve politika üretme noktasında teknolojik ürün üretiminin temel alınması gerektiği ön plana çıkmıştır.

Yükseköğretim eğitim seviyesi beşeri sermayeye katkıda bulunarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Ekonomik büyümede daha fazla istihdam oluşturma kapasitesi için gerekli bir unsurdur. Ekonomik büyüme için günümüz küreselleşme koşullarında teknoloji üretimi ve işletimi için Ar-Ge faaliyetlerine önem verilmesi gerekmektedir. Fakat Türkiye’de yükseköğretim seviyesi ile işsizlik oranlarının doğrusal bir biçimde olmadığı görülmektedir. Cengiz ve Şahin’in (2020) yaptığı çalışmada 1990-2018 yılları arasında Türkiye ekonomisinde teknolojik ilerleme ile teknolojik değişim ve yeniliğin istihdam üzerine olan etkileri ekonometrik analizlerin bulguları ile özetlenmiştir. Buna göre, işsizlik ve AR-GE harcamaları arasında negatif yönlü bir gelişme bulunarak, AR-GE harcamalarındaki %1’lik bir artışın, işsizliği %5,73 oranında azalttığı ortaya konmuştur. Buna ek olarak, ekonomik büyüme ile işsizlik oranı arasındaki ilişki de incelenerek, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide Türkiye’deki ekonomik büyümenin istihdam yaratmayan büyüme olduğu belirtilmiştir. Bu duruma neden olan ise ekonomik büyümeyle birlikte işgücünde tasarruftan yana üretim yöntemlerinin kullanılmasının sebep olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak yapılan sayısal analiz sonucunda Türkiye ekonomisinde, AR-GE harcamaları beklenildiği gibi işsizliği azaltırken, ekonomik büyümenin işsizlik üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Çelik (2020) yaptığı çalışmada ise Generalized Method of Moments (GMM) sisteminin sonuçlarına göre teknoloji ile istihdam ve yükseköğretim mezunlarının istihdamı arasında ters U şeklinde anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur. Bu noktada

özellikle teknoloji, yükseköğretim mezunlarının istihdamı üzerinde önemli ölçüde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu veriler ışığında, Türkiye'nin 2023 Ekonomik Hedefine ulaşabilmesi için Ar-Ge açısından kamu ve özel yatırımları artırması emek dostu olacak biçimde artırması gerektiği görülmüştür. Buna göre mevcut istihdamın teknoloji ile uyumlu olabilmesi için çalışanların niteliklerinin artırılması gerekmektedir. Aksi takdirde, Ar-Ge harcamalarının artmasıyla birçok vasıfsız insan işini kaybedecek ve bu durum mevcut işsizliğin artmasına sebep olacaktır.

SONUÇ

Sanayi devrimiyle birlikte gelişimi hızlanan teknoloji küreselleşme süreci için de kilit bir rol oynamaktadır. Küreselleşme ile yaşanan siyasi ve ekonomik dönüşüm sürecinde dünyanın tek bir pazar haline gelmesi, ülkelerin bu pazardan pay kapma yarışı içerisinde rekabetin hız kazanması, teknolojinin verimli bir şekilde kullanılmasıyla gerçekleşir hale gelmiştir. Bu durum süreç içerisinde emek ve sermaye kavramlarını şekillendirerek işgücü kaynaklarını ve üretim faktörlerinin yapısını da etkilemiştir. Bunun sonucunda gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde istihdam ve işsizlik oranları, politikaları değişim göstermeye başlayarak yapılan yatırım ve harcamalar da değişim göstermeye başlamıştır. 1980 yılıyla hız kazanan küreselleşme ekonomik krizler, savaşlar, teknoloji ve bunlara bağlı olarak oluşan yeni bir dünya düzeni kurulmasında önemli bir tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple küreselleşme ile ilgili yapılan çalışmalar genel olarak 1980 tarihi ile incelenmiş olup bu çalışmada günümüze daha yakın ve güncel olması açısından 2018 yılı ve 1990 tarihleri arası ele alınmıştır.

İşsizlik 1929 ekonomik buhranına kadar bir sorun olarak görülmemiştir. Yaşanan ekonomik buhran ve I. Dünya Savaşı'nın etkileri sonucu dünya geneli yaşanan ekonomik gerileme ve üretimde gerçekleşen azalma işsizlik oranlarının o dönemde yükselmesine sebep olmuştur. Bu noktada ülkelerin ana hedefi, gerçekleşen bu yüksek oranlı işsizlik sorununu ortadan kaldırmaya yönelik planlamalar şeklinde olmuştur. Bu noktada iktisat tarihinde önemli bir yer tutan Keynesyen politikalar gündeme gelmiştir. Keynesyen ekonomiye göre tam istihdamın sağlanması toplam talebin artırılması yoluyla gerçekleşmektedir. Böylelikle II. Dünya Savaşı'ndan 1970 yıllara kadar ülkeler arası bu politika benimsenmiş ve dünyada fordist üretim sürecinin yaygınlaşmasıyla üretimde genel bir artış sağlanmıştır. 30 yıllık bu yükselme Altın Çağ olarak adlandırılmıştır. 1960'lı yıllarda talep fazlalığı fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine sebep olurken sağlanan politikalarla bu durum kontrol altına alınsa dahi işsizlik oranları yeniden yükselmeye başlamıştır. Durum böyleyken 1970'li yıllara

gelindiğinde yaşanan petrol kriziyle birlikte, üretim yavaşlamış, mevcut ekonomi sistemi çökmüş, enflasyon artarak işsizlik oranları yeniden hızla artmıştır.

1980 yılına kadar dünya ekonomi sistemi ve işsizliğin gelişimi bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu zamana kadar gerçekleşen bu durumlar ve teknoloji faaliyetlerinin gelişimiyle işgücü arz ve talebinde yaşanan değişim, sermaye hareketleri ve rekabet unsurunun etkisiyle işsizlik tüm ülkelerin üzerinde ciddi politikalar üretmesi ve üzerinde durulması gereken konular arasında yerini almıştır. Bu noktada verilerin incelenmesi açısından içinde gelişmiş ve gelişmekte olan ayrıca Türkiye'nin de bulunduğu OECD kurucu üyeleri ele alınmıştır.

Dünya geneline bakıldığında ise işsizlik oranlarının 1991 yılında 4.8 ile en az, 1998 yılında 5.8 ile en çok orana sahip olduğu yıllar olarak görülmektedir. 1990 ve 2000 yılları arasındaki tarihler teknoloji faktörüyle otomasyonun arttığı ve bu durumun işsizliği nasıl etkilediğini görmemiz açısından önem taşımaktadır. Bu noktada Türkiye'yle birlikte 1990'lı yıllardan itibaren ABD, İngiltere, Danimarka, Hollanda, İrlanda, Kanada, Norveç'te artan işsizlik oranlarının 1998 yılında düştüğü görülmüştür.

2000-2009 yılları arası incelendiğinde 2001 yılında Yunanistan hariç tüm ülkelerin işsizlik oranında artış görülürken, özellikle 2008 ekonomik krizinden sonra işsizlik oranlarında ciddi artış gözlenmiştir. Dünya genelinde ise 2003 yılında 6.2 ile işsizlik en yüksek seviyeye ulaştığı ve 1990'lı yıllardaki oranlara düşmediği görülmüştür. Bu duruma 1990'lı yıllarda peşpeşe gerçekleşen ekonomik krizlerin etkili olduğu söylenebilir. Ve son olarak 2010-2018 yılları arasında dünya geneli işsizlik oranlarının genel olarak düştüğü görülmektedir. 2010 yılında 5.9 iken 2018 yılına gelindiğinde 5.4 oranına düşmüştür. Bu tarih aralığında Avusturya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Türkiye ve Yunanistan haricindeki ülkelerin işsizlik oranında ciddi düşüşler olduğu gözlenmiştir.

Küreselleşme sürecinde teknolojinin işgücü yapısını değiştirmesi üzerine sekörel anlamda bir dönüşüm yaşanmıştır. Buna göre dünya genelinde 1990 ve 2018 yılları arasında sektörel alanda istihdama bakıldığında sanayi sektörü genel olarak sabit bir gelişim göstermiştir. 1990 yılında tarım sektörü istihdamda en yüksek

seviyede iken, hizmet sektörü daha düşük orana sahiptir. 2001 yılında ise hizmet ve tarım sektörü bir kesişim yaşayarak bu tarihten sonra tarım sektörünün istihdam oranında giderek azalma görülmektedir. Hizmet sektörüyse bunun aksine yükseliş göstermiştir. Dünyada küreselleşme sürecinde istihdamda sektörel alanda gerçekleşen bu değişimlerle birlikte işsizlik oranlarında çok ciddi bir yükselme ya da azalma görülmediği dikkati çekmiştir.

Türkiye 1980 yılından itibaren ilk olarak 24 Ocak Kararları ve daha sonra 1989 yılında 32 Sayılı Karar ile birlikte ticari ve finansal anlamda küresel entegrasyon içine girmiştir. Bu duruma göre ithal ikameci sanayileşme yerini ihraacata yönelik politikalara bırakmıştır. Bu süreç içerisinde işsizlik oranları incelendiğinde, işsizliğin özellikle ekonomik krizler sonrasında kırılmalar gösterdiği görülmektedir. Bu duruma tabi ki tek neden olarak ekonomik krizler gösterilmemelidir. Türkiye'deki nüfus yoğunluğu, göç, yetersiz sermaye gibi makro alanı etkileyen durumların varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumlar göz önüne alınarak gerçekleşen işsizlik durumu Türkiye'de yapısal bir nitelik kazanmıştır. 1990'lı yılların başından 2000'li yıllara geçişte Türkiye'de işsizlik oranları %6 ve %8 oranlarında değişkenlik gösterirken, 2001 yılındaki krizle beraber yüksek oranda 8.38'den 10.36'ya yükselmiştir. 2000 yılından sonra ise genel olarak artış göstermiştir.

Türkiye'de küreselleşme sürecinde işsizliği etkileyen faktörlerden eğitim düzeyi incelenmiştir. Türkiye'de bu noktada işgücüne katılım oranı en yüksek olan düzey üniversite ve en fazla işsizlik oranına sahip olan düzey ise lise düzeyi olduğu görülmüştür. Türkiye'de eğitim seviyesi arttıkça işgüne katılım oranının arttığı görülmüştür. Fakat işsizliğin de arttığı görülmüştür. Bu durumda eğitim seviyesinin işsizlik üzerindeki negatif yönlü ilişkisi Türkiye için gerçekleşmemiştir.

Türkiye'de işgücünün sektörel dağılımı küreselleşme süreci içerisinde dünyadaki gelişimden farklı olarak ilerlemiştir. Türkiye'de 1990 yılından itibaren istihdamda hizmet sektörü en yüksek seviyedeysen, tarım ve sanayi sektörü genel olarak yakın oranlarda ilerlemiştir. 2003 yılından sonra tarım sektöründeki istihdam oranında genel olarak bir düşüş yaşanmıştır. Hizmet sektörü ise genel olarak yükselerek devam etmiştir. Hizmet sektöründe istihdam oranındaki fazlalık ülkelerin

gelişmişlik düzeylerini belirlemektedir. Türkiye’de hizmet sektöründeki istihdamın fazla olmasına rağmen işsizlik oranları genel olarak yüksektir. Bu durum işsizliğin Türkiye’nin sanayileşme sürecini tam gerçekleştiremediği ve bu sebeple sağlıklı bir yapısal dönüşüm gerçekleştiremediğini göstermektedir.

Türkiye’de küreselleşme sürecinde işsizliğin konumunu göstermede etkili olan bir diğer önemli faktör beşeri sermaye ve ona yönelik yapılan yatırımlardır. Beşeri sermaye üretimde insan kaynağını temel alan bir kavramı ifade etmektedir. Bu noktada beşeri sermayeye yönelik yapılan geliştirmeler ve harcamalar işgücünü ve üretimi etkileyerek ülkelerin kalkınmasında yardımcı olacaktır. Bu durumun büyük oranda şekillendirdiği alan da istidam ve işsizlik oranlarında görünmektedir.. Türkiye’de bu anlamda UNDP İnsani Gelişim Endeksi verileri baz alınmıştır. Bu noktada Türkiye’nin 1990 yılından günümüze kadar insani gelişim endeksi sürekli olarak artmıştır. Özellikle 2010 yılı itibarıyla bu artış daha yüksek oranlı olarak gerçekleşmiş olup 0.820 katsayısıyla çok yüksek insani gelişim kategorisinde bulunan ülkeler arasına girmiştir. İşsizlik oranları göz önüne alındığında insani gelişim faktörüyle işsizlik arasında Türkiye’de bir ilişki kurulamamış olup, ileriki dönemlerde bu gelişimin etkilerinin işsizliği gidermede olumlu olarak etkileyeceği düşünülmektedir.

Son olarak küreselleşme işsizlik ilişkisi içinde teknoloji ve teknoloji faktörünün geliştirilmesinde ülkeler için önemli yatırım unsuru olan AR-GE faaliyetleri incelenmiştir. Çünkü bu süreçle birlikte teknolojinin kullanımı, işletilmesi ve transferi gelişmişlik düzeyini ifade eden bir konuma gelmiştir. İlk olarak teknolojinin işsizlik üzerindeki etkisine istihdamın sektörel dağılımı üzerinden bakmakta fayda vardır. Çünkü teknoloji beraberinde otomasyonu getirerek tarım ve sanayi sektöründe daraltmalar gerçekleştirirken, bu teknolojiyi kullanacak vasıflı insan gücüne duyulan ihtiyaçtan ötürü hizmet sektöründe istihdamı artırmıştır. Türkiye’de bu noktada tarım sektöründe azalma ve hizmet sektöründe gerçekleşen sürekli yükseliş bu durumu kanıtlamaktadır. Yine aynı şekilde verilen yıllar içerisinde Türkiye’de işgücüne katılım içerisinde en yüksek paya üniversite düzeyi sahiptir. Böylelikle küreselleşme süreci içerisinde teknolojinin işgücü yapısında nitelik olarak gerçekleşen dönüşüm Türkiye için de geçerli olduğu görülmektedir. Türkiye’nin AR-GE’ye yönelik incelenen verilerinde ise yapılan harcamaların sürekli olarak arttığı

görülmüştür. Bu harcamalar içerisinde en çok payın yükseköğretime ayrıldığı görülmüştür. Fakat işsizlikle AR-GE harcamaları arasında yapılan diğer çalışmalarda incelendiğinde düzenli bir ilişki kurulamamış olduğu görülmüştür. Bunun nedeni olarak yine Türkiye’de işsizliğin yapısal bir nitelik kazanmış olması, istihdam yaratmayan ekonomik büyümeye sahip olan bir ülke olması gibi bir çok nedenin etkili olduğu söylenebilmektedir. Bu nedenle sonuç olarak Türkiye’nin küreselleşme süreci içerisinde eğitim, teknoloji, beşeri sermaye gibi alanlarda gözle görülür bir gelişim gösterdiği fakat yine de işsizlik adına istenilen düzeye ulaşamadığı sonucuna varılmıştır. Bu sebeple olumlu anlamda kaydedilen bu gelişmelerin istihdam dostu politikalar ile harmanlanarak devam etmesi, işsizlik sorununu çözmede büyük önem taşıyacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ACEMOĞLU,D.,

RESTREPO, P.: 2018

“Artificial Intelligence, Automation And Work”, **National Bureau of Economic Research**, NBER Working Paper Series,197-236.

<http://www.nber.org/papers/w24196>

ADAK, N.: 2010

“Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik ve Sonuçları”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, sayı 21(2), 105-116.

AKAY, H. K., AKLAN, N.

A., ÇINAR, M.: 2016

“Türkiye Ekonomisinde Ekonomik Büyüme ve İşsizlik”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, sayı 14(1), 209-226.

AKDEMİR, B.: 2010

“Küresel Rekabet Ortamında İnsan Kaynakları Yönetiminin Değişen Rolü: Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 49, 228-455.

AKKAYA, Y., GÜRBÜZ,

R.: 2006

“Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerine”, **Ekonomik Büyümenin Dinamikleri ve İstihdam: Kaynaklar ve Etkiler** (yayımlayan B. Neyaptı) Ankara, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, s.185-193.

AKSU, L.: 2006

“Türkiye’de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme İle İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi”, **İktisat Politikaları Araştırma Dergisi**, sayı 3(2), 68-129.

AKTAN, C.C., ŞEN, H.:
1999

“Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye”, Ankara, TOSYÖV Yayınları.

AKTAN, C.C., ŞEN, H.:
2001

“Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, **Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı**, sayı 2(42), 1225-1231.

AKTEL, M.: 2001

“ Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı 6(2), 193-202.

AL-RODHAN, N. R.,
STOUDMANN, G.: 2006

“Definitions of Globalization: A Comprehensive Overview and A Proposed Definition”, **Program on the Geopolitical Implications of Globalization and Transnational Security**, sayı 6(1-21).

ANSAL, H. : 2004

“Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişmede Teknolojinin Rolü”, **Teknoloji** (yayımlayan TMMOB) Ankara, TMMOB Yayınları, s 35-58.

ARTHURS, H.: 2006

“Who’s afraid of globalization? Reflections on the future of labour law”, **Globalization and the future of labour law**, Cambridge Uni.Press, 51-74.

DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511495304.003>

ATATÜRE, S.: 2003

“Tarihsel Gelişim Sürecini Anlamak”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, sayı 2, 65-81.

ATEŞ, D.: 2006

“Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, sayı 7(1), 25-38.

AY, S.: 2012

“Türkiye’de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı 19(2), 321-341.

AYDEMİR, C., KAYA, M.: 2007

“Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 6(20), 260-282.

AYDIN, E.: 2018

“Türkiye’de Teknolojik İlerleme İle İstihdam Yapısındaki Değişme Projeksiyonu: Endüstri 4.0 Bağlamında Ampirik Analiz”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, sayı 16(31), 461-471.

AYLA, D., KARIŞ, Ç.,
KIZILTAN, A.: 2019

“Ekonomik Krizlerin Sosyal Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2016)”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, sayı 33(2), 415-434.

BADIE, B.: 2001

“Realism under Praise, or a Requiem? The Praradigmatic Debate in International Relations”, **International Political Science Review**, sayı 22(3), 253-260.
DOI:<https://doi.org/10.1177%2F0192512101223003>

BALKANLI, A. O.: 2002

“Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı 21(1), 13-26.

BALKANLI, A. O.: 2018

“Technology Factor, The Devolopment Of The Labor Position, And The Unemployment In The World Economy”, **Eurasian Academy of Science Eurasian Business & Economics Journal**, sayı 14, 24-40.

BAYAR, F.: 2008

“Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, sayı 32, 24-35.

BAYAR, H. T., ÖZTÜRK,
M.: 2021

“Teknolojinin İstihdam Üzerine Etkisi: Var
Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi**, sayı 26(2), 119-127.

BAYRAÇ, H. N.: 2003

“Yeni Ekonomi’nin Toplumsal, Ekonomik
ve Teknolojik Boyutları”, **Osmangazi
Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı ,
4(1), 41-62.

BAŞEL, H.: 2010

“İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri”,
Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, sayı
51, 287-321.

BAŞTAYMAZ, T.: 1983

“İşsizlik Kavramı ve Gelişen Ülkeler”,
**Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı 4(2), 245-
258.

BEKİROĞLU, C.: 2013

“Türkiye’de İşsizlik Sorununun
Çözümlemesinde Uygulanan Ekonomi
Politikalarının Analizi”, (Yayımlanmamış
Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi,
İstanbul.

BODURYAN, İ.: 2004

“Küreselleşme ile Artan İşsizlik ve Avrupa
Birliği ve Türkiye’de İstihdam Politikaları”,
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

BORJAS, G. J.: 2015

Çalışma Ekonomisi, Çev. Çağatay E. Şahin, K. Gökten, Ü. Akçay, Bursa, Dora Yayıncılık.

BRADA, J. C.: 1989

“Technological Progress and Factor Utilization in Eastern European Economic Growth”, **Economica**, sayı 56(224), 443-448.

DOI: <https://doi.org/10.2307/2554321>

CANDEMİR, Y.: 2005

“Küreselleşme, Teknolojik Gelişme ve Ulaştırma Yenilikler: Dünya ve Türkiye”, **TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası VI. Ulaştırma Kongresi Mayıs 2005**, 13-29, İstanbul.

CEBECİ, K.: 2008

“Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, **Sayıştay Dergisi**, sayı (71), 23-39.

CEBECİ, İ.: 2011

“Küreselleşme Yaklaşımları Kapsamında Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Değerlendirmesi”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, sayı 43, 359-386.

CENGİZ, S., ŞAHİN, A.:
2020

“Teknolojik İlerlemenin İstihdam Yaratmadaki Rolü ve Önemi: Türkiye

Örneği”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, sayı 45, 160-172.

CORRY, B.: 1986

“Keynes’s Economics: A Revolution in Economic Theory or in Economic Policy?”, **Ideas in Economics**, Palgrave Macmillan, London, 211-237.

DOI: 10.1007/978-1-349-18343-2_10

COŞTU, Y.: 2005

“Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 4(7-8), 95-104.

ÇALIŞKAN, Ş.: 2007

“Eğitim-işsizlik ve yoksulluk ilişkisi”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, sayı 7(13), 284-308.

ÇALIŞKAN, Ş.: 2010

“Türkiye’de Beşeri Sermaye Harcamaları ve İnsani Gelişmişlik”, **İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, sayı 12(1), 7-28.

ÇATALOLUK, C.: 2005

Küreselleşme Sürecinde IMF İstikrar Politikalarının Etkinliği “Türkiye Örneği”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

ÇAY, Y.: 2016

Küreselleşme Sürecinde İstihdamın Önemi: Avrupa Birliği İstihdam Politikaları ve Türkiye, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

ÇEKEN H., ÖKTEN, Ş.
ATEŞOĞLU, L.: 2008

“Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk”, **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, sayı , 9(2), 79-95.

ÇELİK, F.: 2006

“İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı 27, 149-170.

ÇELİK, M. Y.: 2015

“Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 32, 57-74.

ÇELİK, O.: 2020

“The Impact of Technology On Employment At Regional Level: The Case Of Turkey”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, sayı 15(54), 412-430.

ÇETİN, B. N.: 2008

“Siyasi Küreselleşme Bağlamında Ulus Devlet Tartışmaları”, **Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi**, sayı 7(1), 177-182.

ÇINAR, İ.: 2009

“Küreselleşme, Eğitim ve Gelecek”, **Kuramsal Eğitimbilim Dergisi**, sayı , 2(1), 14-30.

ÇİFTÇİ, S.: 2018

Dünya Ticaret Örgütü Reformları ve Gelişmekte Olan Ülke Tarımına Etkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

DARICAN, M. F.: 2005

“Ekonomik Krizler ve Türkiye”, **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi**, sayı 5(17), 39-46.

DEMİR, G.: 2001

“Küreselleşme Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, sayı 56(1), 73-104.

DPT, 2000

Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_Kuresellesme.pdf

DİKKAYA, M., DENİZ, F.: 2006

“Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 2(3), 163-181.

DURUEL, M., KARA, M.: 2009

“Küresel İşsizlik ve İstihdamda Yeni Perspektifler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, sayı 57, 357-363.

DÜZGÜN, R.: 2015

Genel Ekonomi, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

EKİN, N.: 2000

Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

ERDİNÇ, Z.: 1999

“Küreselleşmenin İstihdama Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı (3), 111-120.

ERDOĞAN, S.:2011

“Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyüme Performansı”, **Türkiye’de Ekonomi ve Sosyal Politikalar** (Ed. Erdal Tanas Karagöl), İstanbul, Meydan yayınevi, 85-110.

EROL, H., BOSTAN, A.: 2009

Küreselleşme ve Türkiye İşgücü Piyasalarında Dönüşüm, **Küreselleşme** (Ed. Abdullah Özdemir ve Mümin Eser), Bursa, Ezgi Kitapevi Yayıncılık, s 173-198.

ERTUNA, Ö.: 2006

“Yeni Dünya Düzeni: Küreselleşme”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, sayı (30), 36-45.

ESEN, E.: 2020

İstihdam ve İşsizlik Üzerine Bir Analiz, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

ESER, U.: 1995

“Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, sayı 6(17), 5-20.

ETCİ, H., KARAGÖL, V.:
2019

“Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik: 2000-2018”, **Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 7(14), 58-75.

GELİR İDARESİ
BAŞKANLIĞI, 2009

GATT Bilgilendirme Rehberi, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, No:95, Ankara. (Çevrimiçi)

https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/file_admin/mevzuatek/uluslararası_mevzuat/gatt_95.pdf

GENÇLER, A.: 2011

“Avrupa Birliği’nde Krizin İşsizliğe Etkisi ve İstihdam Teşvikleri”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, sayı 2(1), 1-25.

GERMİR, H. N.: 2012

Türkiye’de İstihdam Politikalarının Etkinliği, Ankara, Adalet Yayınevi.

GÖRMÜŞ, A.: 2009

“Küreselleşme sürecinde başlıca işgücü piyasası reformları”, **Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, sayı 10(3), 177-200.

GÖZTEPE, Ö.: 2007

“Küreselleşme Sürecinde Türkiye İşgücü Piyasası”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, sayı (3), 81-118.

GÜNAYDIN, İ., YILDIZ, B.:
2016

“Aktif İstihdam Politikalarının Etkililiği”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, sayı 7(17), 264-300.

- GÜNEY, A.: 2009 “İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri”, **Kamu-İş Dergisi**, sayı 10(4), 135-159.
- GÜVEL, E. A.: 2017 **Makroekonomi 2: Karşılaştırmalı Kuramlar ve ekonomi Politikaları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- HİLMİ, E., KARAGÖL, V.: 2019 “Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik: 2000-2018”, **Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 7(14), 58-75.
- ILO, 2004 World Employment Report 2004-05- Employment, Productivity and Poverty Reduction.
Erişim Adresi:
<https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/P/09465/09465%282004-2005%29272.pdf>
- ILO, 2013 **Report II- Statistics of Work, Employment and Labour Underutilization.** (Çevrimiçi)
Erişim Adresi
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/dgreports/---stat/documents/publication/wcms_220535.pdf
- İŞİĞİÇOK, Ö.: 2018 **İstihdam ve İşsizlik**, Bursa, Dora Yayınları.

İŞKUR, 2005

3. Genel Kurul Raporu, Ankara.

<https://media.iskur.gov.tr/13580/3-genel-kurul-raporu.pdf>

KANBERLİOĞLU, Z.,
GÖÇER, M.: 2019

“Türkiye’de İnovasyonun Genç İşsizlik Üzerindeki Etkisi”, **Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi**, sayı 3(9), 61-77.

KAPAR, R.: 2005

“Aktif İşgücü Piyasası Politikaları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, sayı 55(1), 341-371.

KARABULUT, A.: 2007

Türkiyede’ki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

KARACA, N.: 2003

“GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, **Maliye Dergisi**, sayı 144, 84-99.

KARATAŞ, K.: 1994

Genç İşsizliği: Ekonomik, Toplumsal ve Ruhsal Sonuçları (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- KARTAL, Z.: 2007 “Kavramsal ve Tarihsel Yönleriyle Küreselleşme”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 8(2), 251-264.
- KESKİN, A.: 2011 “Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermeyenin Beşeri Rolü ve Türkiye”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, sayı 25(3-49), 125-153.
- KIRMIZIGÜL, E.: 2017 **Dünya Ticaret Örgütü** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- KIM, Y. Y., BHAWUK, D. P.S.: 2008 “Globalization and Diversity: Contributions From Intercultural Research”, **International Journal of Intercultural Relations**, sayı , 32(4), 301-304.
DOI:<https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2008.06.001>
- KOL, E. N., KARAÇOR, Z.: 2012 “2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri”, **Maliye Dergisi**, sayı 162, 379-395.
- KORKMAZ, S., YİLGÖR, M.: 2010 “2001 Krizinden Sonra Türkiye’de Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, sayı 8(14), 169-176.

KÖKOCAK, A., YILMAZ,
M., DEMİRCİ, N.: 2015

“İşsizlik Olgusu Ve İstihdam Artırıcı
Stratejiler”, **Uluslararası Alanya İşletme
Fakültesi Dergisi**, sayı 7(1), 109-121.

KÖKSEL, B.: 2016

“Demografik Fırsat Penceresin’den
Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik”,
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,
sayı 9(43), 2013-2022.

KÖSE, Ö.: 2003

“Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal
ve İşlevsel Dönüşümü”, **Sayıştay Dergisi**,
sayı 49(3), 3-46.

KUTLU, E.: 1998

“Küreselleşme ve Etkileri”, **Anadolu
Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi**, sayı 14(1), 363-386.

MAHİROĞULLARI, A.:
2005

“Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine
Etkisi”, **Sosyal Siyaset Konferansları
Dergisi**, sayı 50, 1275-1288.

MİLBERG, W.: 2004

“Globalized production: Structural
challenges for developing country workers”,
**Labor and the Globalization of
Production**, Ed. By William Milberg,
London, Palgrave Macmillan, pp 1-18.
DOI: 10.1057/9780230523968_1

- MİNCER, J.: 1991 “Education and Unemployment”, **National Bureau of Economic Reserch Working Paper Series**, No: 3838, 1-34.
DOI: 10.3386/w3838
- MURAT, S., ŞAHİN, L.: 2011 “Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik”, **Sosyoloji Konferansları**, sayı 44, 1-48.
- OECD, 2004 **Education At A Glance**. (Çevrimiçi)
DOI: <https://doi.org/10.1787/19991487>
- OECD ve EUROSTAT, 2005 **Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler**, 3.bs , Çev. TUBİTAK. (Çevrimiçi)
https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf
- OKTAR, S., DALYANCI, L.: 2010 “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisi’nde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, sayı 29(2), 1-22.
- OLGUN, H.: 2006 “Küreselleşme Kavramı ve İçeriğine Genel Bir Bakış”, **Sosyo Ekonomi Dergisi**, sayı 3(3), 141-152.

- OMAN, C.: 1996 “The Policy Challenges Of Globalisation and Regionalisation”, **OECD Development Centre Policy Brief**, No:11.
DOI: <https://doi.org/10.1787/151004514681>
- ONAT, H.: 2002 “Küreselleşme Üzerine”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 1(1), 37-47.
- ONGUN, T.: 2012 “1980’lerden Küresel Krize Dünya Ekonomisi”, **Ekonomik Yaklaşım**, sayı 23(Special), 39-76.
- ORAN, B.:2000 “Kaçınıcı Küreselleşme?”, **Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları**, sayı No:9, 111-140.
- ORHAN, S., SAVUK, F.: 2014 “Emek-Teknoloji-İşsizlik İlişkisi”, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, sayı 2(2), 9-24.
- ÖLÇEK, H.: 2020 “Küreselleşme ve İletişimin Milli Kültürlere Etkileri”, **Gazi Türkiyat**, sayı 2020(26), 79-97.
- ÖNGEN, T.: 1995 “İleri Teknoloji ve Çalışma İlişkilerinin Değişen Paradigması”, **AÜ Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı (1-2), 270-295.
- ÖRNEK, İ.: 2007 “Dünya Ticaret Örgütü Kapsamında Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarım Politikasının Değerlendirilmesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 1, 319-347.

- ÖZDEMİR, M. Ç.: 2018 “İradi İşsizlik”, **Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar-II**, Ed. Ekrem Erdoğan, Sakarya, Sakarya Yayıncılık, 113-151.
- ÖZSAĞIR, A.: 2012 “Küresel İşsizlik Krizi ve İşsizlikle Mücadele Politikaları”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, sayı (43-44), 281-312.
- ÖZTÜRK, Y. K.: 2018 “Dünya İktisat Tarihinde, Dünya Ticaret Örgütü’nün Yeri ve Önemi”, **Electronic Turkish Studies**, sayı 13(22), 437-449.
- PAZARLIOĞLU, M. V., ÇEVİK, E. İ.: 2007 “Verimlilik, Ücretler ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, **Yönetim ve Ekonomisi Dergisi**, sayı 14(2), 1-17.
- PEKİN, T.: 2005 **Makro Ekonomi**, İzmir, Zeus Kitapevi Yayıncılık.
- PSACHAROPOULOS, G., PATRINOS H. A.: 2004 “Returns to Investment in Education: A Further Update”, **Education economics**, sayı 12(2), 111–134.
DOI:<http://dx.doi.org/10.1080/0964529042000239140>
- SAPANCALI, F.: 1998 “1980 Sonrası Ekonomik Gelişmelerin İşgücü ve İstihdama Etkisi”, **Kamu-İş Dergisi**, sayı 4(3). 131-160.

- SAPANCALI, F.: 2007 “Türkiye’de işgücü piyasası, sorunlar ve politikalar”, (TÜHİS) İş Hukuku ve İktisat Dergisi, sayı 21(2-3), 8-30.
- SERTER, N.: 1993 Genel olarak ve Türkiye Açısından İstihdam ve Gelişme, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basımevi.
- SİLVA, H. C., LİMA, F.: 2017 “Technology, Employment and Skills: A Look Into Job Duration”, **Reserch Policy**, sayı 46(8), 1519-1530.
DOI:<https://doi.org/10.1016/j.respol.2017.07.007>
- SOYAK,A.,
BAHÇEKAPILI, C.: 1998 “İktisadi Krizler-IMF Politikaları İlişkisi ve Finance and Development Dergisindeki Yansımaları”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, sayı 13(144), 48-61.
- STRANGE, S.: 1995 “The Defective State”, **Deadalus**, sayı 124(2), 55-74. (Çevrimiçi)
<http://www.jstor.org/stable/20027297?origin=JSTOR-pdf>
- ŞAHİN, N., BAKIRTAŞ, İ.: 2000 “İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Dünya Ekonomik ve Siyasi Dengelerindeki Değişimler”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı (4), 61-77.

ŞENTÜRK ULUCAK, Z.:
2022

“Kamu Sektörünün Beşerî Sermaye Birikimindeki Rolünün Analiz Edilmesi: Türkiye Örneği”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 21(1), 91-107.

TALAS, M., KAYA, Y.:
2007

“Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sayı (22), 149-162.

TAŞ, H. Y.: 2018

“Dördüncü Sanayi Devrimi’nin (Endüstri 4.0) Çalışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, sayı 9(16), 1817-1836.

TAŞKESEN, M. Ö.: 2018

“Yoksulluk ve Çalışma Hayatı1, **Yoksulluk ve Sosyal Hizmet**, Ed. Bülent Şen, Mustafa Özcan Taşkesen, Konya, Eğitim Yayınevi, s 65-87.

TÜMTAŞ, M. S., ERGUN, C.: 2016

“Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı 21(4), 1347-1359.

TÜİK, 2019

İşgücü İstatistikleri Mikro Veri Seti.
(Çevrimiçi)
<https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/ismgucu.pdf> Erişim Tarihi: 19/01/2022.

TÜSİAD, 2004

Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik. No. TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul.

UNDP, 2016

Regional Human Development Report 2016: Eastern Europe, Turkey, and Central Asia. (Çevrimiçi)

<https://hdr.undp.org/en/content/regional-human-development-report-2016-eastern-europe-turkey-and-central-asia>. Erişim

Tarihi: 16.04.2022.

UNDP, 2020

Reader's Guide. (Çevrimiçi). Erişim Tarihi: 13.04.2022.

<https://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2020-readers-guide>. Erişim Tarihi: 13.04.2022.

UNDP, 2020

The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene Turkey. (Çevrimiçi).

<https://hdr.undp.org/sites/default/files/County-Profiles/TUR.pdf> Erişim Tarihi:

15/04/2022.

USAL, Z. O.: 2008

“Dünya Bankası ve IMF Kapsamında Uluslararası Finans Kuruluşları ve İnsan Hakları”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, sayı (39), 231-246.

UYANIK, Y.: 2008

“Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, **Gazi üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı 10(2), 209-224.

UZAY, N.: 2008

“Verimlilik Artışlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri: Teorik ve Ampirik Bulgular”, **Verimlilik Dergisi**, sayı (2), 113-141.

VIVARELLI, M.:2005

“Innovation and Employment”, **IZA World of Labor**, No:2015:154.

DOI: 10.15185/izawol.154

WAKEFORD, J.: 2004

“The productivity-wage relationship in South Africa: an empirical investigation. **Development Southern Africa**, sayı 21(1), 109–132.

DOI:10.1080/0376835042000181444

WATERS, M.: 2001

Globalization, 2.bs, London and Newyork, Routledge.

YAVUZ, A.: 2012

İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu, İstanbul, İstanbul Ticaet Odası Yayınları.

YENİLMEZ, F., KILIÇ, E.:
2018

“Türkiye’de İşgücüne Katılma Oranı-İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, sayı 13(2), 55-76.

YEŞİLTAS, C., ARTAR. O.:
2021

“Ekonomideki Dijital Dönüşüm ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series Dergisi**, sayı 2(1), 43-52.

YEŞİLYURT TEMEL, H.,
YAPRAKLI, H.: 2015

“Küreselleşen Dünyada İşsizlik”, **İCEP**, 1-12, Makedonya: ResearchGate.

YILDIRIM, K., TAŞDEMİR,
M., YILDIRIM, S.,
YILDIRIM, Z.: 2019

Makroekonomi, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

YILMAZ, A. S., ÇETİN, B.
N.: 2007

“Küreselleşmenin İşsizlik Üzerine Etkileri”, **E-Journal New World Science Academy**, sayı 3(1), 15-27.

ZAİM, S.: 1997

Çalışma Ekonomisi, İstanbul, Filiz Kitabevi.

ZERENLER, M., TÖRKER,
N., ŒAHİN, E.: 2007

“Küresel Teknoloji, Araştırma-Geliştirme
AR-Ge ve Yenilik İlişkisi”, **Selçuk
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi**, sayı (17), 653-667.

